

Bilaga 1

Kommittédirektiv

Boken och kulturtidskriften

Dir.
1996:85

Beslut vid regeringssammanträde den 17 oktober 1996.

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare tillkallas med uppdrag att kartlägga situationen för boken och kulturtidskriften. Utredaren skall pröva hur ändamålsenliga de nuvarande statliga insatserna på området är samt lämna förslag till framtida statliga insatser.

Bakgrund

Från slutet av 1960-talet till mitten av 1980-talet behandlades litteraturområdet av flera statliga utredningar i olika rapporter och betänkanden. Det gemensamma uppdraget för dessa utredningar var att hitta former för staten att främja en bokutgivning som präglades av mångfald och kvalitet och som skulle göra boken tillgänglig i hela landet. Se bl.a. 1968 års litteraturutredning och betänkandet Boken (SOU 1974:5), bokhandelsutredningen och betänkandet Stödet till bokhandeln (Ds U 1976:17), 1982 års bokutredning med betänkandet Läs mera! (SOU 1984:30).

De statliga stöd som riksdagen beslutat om mot bakgrund av utredningarna har med några mindre undantag varit oförändrade sedan 1970-talet. Tyngdpunkten har legat på utgivningsstöd till bokförlagen. Därutöver har bidrag lämnats till utgivningen av lågprisserien En bok för alla och läsfrämjande insatser i anslutning till denna utgivning. Ett visst stöd har också lämnats till bokhandeln. Ett särskilt distributionsstöd till bokbranschen upphörde i början på 1990-talet då branschavtalet på bokmarknaden sades upp. På kulturtidskriftsområdet lämnas sedan början på 1970-talet ett produktionsstöd som under senare år kompletterats med ett

utvecklingsstöd. Den senaste mera omfattande prövningen av statens insatser på bok- och kulturtidskriftsområdet gjordes av riksdagen inför budgetåret 1993/94 (prop. 1992/93:100, bet. 1992/93:KrU21, rskr. 1992/93:252).

I Kulturutredningens slutbetänkande Kulturpolitikens inriktning (SOU 1995:84) behandlas, förutom de traditionella statliga insatserna, även vissa andra omdebatterade åtgärder på litteraturområdet. Det gäller frågan om fria eller fasta priser på böcker, förslag om s.k. bokfrid, liksom förslag om lägre mervärdesskatt på böcker. Utredningen pekar i det sammanhanget på en rad problem för boken som förändringar i förlagsstrukturen, bokdistributionen samt att möjligheten att köpa äldre litteratur och klassiker är begränsad. Om bredden i bokutgivningen minskar bör, enligt Kulturutredningen, ytterligare åtgärder övervägas.

I propositionen 1996/97:3 Kulturpolitik framhåller regeringen att även om det finns en bred kvalitetsutgivning av litteratur tyder mycket på att den inte når ut till människor på det sätt som är önskvärt. Den statliga litteraturpolitiken etablerades i en tid då situationen på den svenska bokmarknaden såg annorlunda ut än i dag. Flera skäl talar därför för att en översyn bör göras.

Regeringen noterar i propositionen om kulturpolitik även att många kulturtidskrifter i dag har stora ekonomiska problem och att det finns en rik flora av kulturtidskrifter som av olika skäl står utanför det statliga stödsystemet. Kulturtidskrifterna har svårigheter att nå sin läsekrets och passar inte in i etablerade distributionsnät.

Mot denna bakgrund är det angeläget att en utredning tillsätts för att närmare kartlägga förhållandena på bokmarknaden och för att pröva de statliga insatserna. Utredningen bör även belysa kulturtidskrifternas situation och därvid redogöra för problem och tänkbara lösningar med hänsyn tagen till kulturtidskrifternas särart.

Bokmarknaden

År 1970 utgör en milstolpe i historien om den svenska bokmarknaden. Då upphörde bokbranschens generella dispens från bruttoprisförbudet, dvs. förbudet för en leverantör att binda en återförsäljare vid ett lägsta pris. Samtidigt avskaffades det s.k. kommissionssystemet. Inför det nya systemet med fria priser träffade branschorganen på bokmarknaden emellertid ett branschavtal – det s.k. fackbokhandelsavtalet – i syfte att det även i fortsättningen skulle finnas tillräckligt många bokhandlar som var välsorterade med svensk litteratur. Fackbokhandelsavtalet innebar att bokhandeln åtog sig en viss lagerhållning av aktuella titlar, medan förlagen förband sig att skicka ut en viss andel av sin nyutgivning i abonnemang till

bokhandeln. Avtalet omförhandlades flera gånger men behöll de grundläggande inslagen från det ursprungliga avtalet.

Fackbokhandelsavtalet avskaffades år 1992 efter att parterna beslutat att inte förlänga det dåvarande avtalet. Sedan dess finns det inte längre något gemensamt branschavtal på den svenska bokmarknaden. Därmed är dagens bokmarknad i Sverige den mest avreglerade i Västeuropa.

Bokmarknaden har genomgått betydande strukturomvandlingar under de senaste decennierna. Förlagsstruktur, distribution och bokhandelsbransch har förändrats. I dag domineras t.ex. förlagsmarknaden av fyra stora förlagsgrupper och inom bokhandelsbranschen har det bildats olika kedjor. Affärsvillkoren avgörs i förhandlingar mellan den enskilda bokhandeln eller bokhandelskedjan å den ena sidan och varje förlag eller förlagsgrupp å den andra. Inom en snar framtid kan bokmarknaden komma att förändras än mer som en följd av informationsteknik och multimedia.

I den kulturpolitiska debatten om villkoren för den svenska bokmarknaden finns det en betydande oenighet om vad de senaste årens strukturförändringar beror på och vad de inneburit för människors möjligheter att ta del av en bred utgivning av kvalitetslitteratur. Två olika synsätt kan urskiljas.

Enligt t.ex. Sveriges författarförbund innebär förlagskoncentrationen och kedjebildningen inom bokhandeln ett hot mot en bred utgivning av kvalitetslitteratur. Det fria prissystemet har, enligt detta synsätt, medverkat till att bokhandeln fått en alltför hård konkurrenssituation, framför allt från bokklubbar, vilket bidragit till att många orter i dag saknar en bokhandel och till att utbudet av böcker numera domineras av anglosaxisk underhållningslitteratur.

Enligt t.ex. Svenska förläggareföreningen har avregleringen på bokmarknaden bidragit till förekomsten av livskraftiga bokhandlare. Samtidigt har en samverkan inom bokhandelsledet medfört en förbättrad konkurrenskraft i förhållande till andra försäljningskanaler. De fria priserna har inneburit att olika distributionsvägar kunnat uppstå som effektivt verkar vid sidan av varandra.

Mot bakgrund av de senaste decenniernas utveckling och de olika bilder som ges av dagens situation är det angeläget att situationen klarläggs.

Kulturtidskrifter

Många kulturtidskrifter har trots statligt stöd stora ekonomiska problem och det finns en rik flora av tidskrifter som av olika skäl står utanför det statliga stödsystemet. I strävandena att få ned produktionskostnaderna och att nå en större läsekrets används den nya informationstekniken (IT) i allt

större utsträckning. Den ekonomiska basen för kulturtidskriften är dock prenumerationerna.

Biblioteken har genom åren hållit en mycket god tillgång på kulturtidskrifter. De flesta finns dock för läsning på biblioteket, inte för utlåning. Enligt bestämmelser i upphovsrättslagen är det möjligt för bl.a. folkbibliotek att utan upphovsmannens samtycke för låntagare kopiera artiklar ur tidningar och tidskrifter. Bibliotekens prenumerationer har minskat efter år 1994.

Kulturtidskrifterna finns som regel inte att köpa i handeln. En orsak är att de som ger ut dessa inte har tillgång till de etablerade distributions-system som gäller för andra tidningar och tidskrifter. Upplagorna är för små, utgivningen är inte periodisk och kostnaderna för höga. Enligt Kulturutredningen utkommer hälften av alla kulturtidskrifter med 1–4 nummer per år och andelen kulturtidskrifter med månadsutgivning utgör endast ca 10 procent av samtliga utgivna titlar.

Den kvalificerade essän har länge haft en plats i kulturtidskrifterna. Den är en längre, genomarbetad artikel, byggd på omfattande inläsning och reflektion. En allt mer trängd ekonomi för kulturtidskrifterna riskerar både ett brett utbud och en kvalificerad essäistik.

Uppdraget

En särskild utredare tillkallas med uppgift att kartlägga situationen för boken och kulturtidskriften i Sverige. Det står utredaren fritt att göra jämförelser med situationen i andra länder.

När det gäller bokmarknaden skall utredaren identifiera och synliggöra vad som begränsar människors möjligheter att ta del av en bred utgivning av kvalitetslitteratur. Det kan t.ex. handla om förlagsstrukturen, förlagens utgivning, distributionen, samarbetsformer och kedjebildningar i branschen, bokhandelns situation, andra försäljningskanaler, sortimentsbredd i handeln, och försäljningspriset på kvalitetslitteratur. Utredaren skall även göra en bedömning av kvalitetslitteraturens ställning på folkbiblioteken, t.ex. hur tillgänglig den är och i vilken omfattning den sprids.

När det gäller kulturtidskrifterna skall utredaren bedöma möjligheten att främja en fortsatt bred utgivning av tidskrifter som når en vid läsekrets. Det kan t.ex. gälla utgivningsstrukturen, distribution och tidskrifternas utnyttjande på bibliotek. I anslutning till detta utnyttjande skall de upphovsrättsliga problemen belysas.

Utredaren skall vidare pröva hur ändamålsenliga de nuvarande statliga insatserna på bokens och kulturtidskrifternas område är och lämna förslag till framtida statliga insatser. Utgångspunkten för utredarens ställningstagande i denna del skall vara den inriktning som regeringen anger för

statens framtida insatser för litteraturen och språket i proposition 1996/97:3 Kulturpolitik. Det handlar om att statens insatser skall stimulera en bred utgivning av kvalitetslitteratur samt öka tillgången till och intresset för litteratur i hela landet. Vidare skall staten medverka till att barn och ungdom har tillgång till litteraturen och på kulturens område stödja en informationsteknik i allmänhetens tjänst. Kulturtidskrifterna och det svenska språket skall värnas.

I utredarens uppdrag ingår även att lämna förslag på statistik- och analysmetoder som gör det möjligt att kontinuerligt följa utvecklingen på den svenska bok- och kulturtidskriftsmarknaden. Därvid bör också strävanden som görs internationellt, bl.a. inom EU, att nå fram till en jämförbar statistik studeras.

Förslagens ekonomiska effekter för staten skall redovisas. I budgetpropositionen för år 1997 anger regeringen ramarna för statens insatser på litteratur- och kulturtidskriftsområdet för de närmaste tre åren. Förslag som ej ryms inom dessa ramar skall åtföljas av förslag till annan finansiering inom utgiftsområdet. Det ingår inte i utredarens uppdrag att pröva frågor om mervärdesskatt.

Utredaren skall beakta regeringens direktiv om redovisning av regionalpolitiska konsekvenser (dir. 1992:50), om prövning av offentliga åtaganden (dir. 1994:23), om redovisning av jämställdhetspolitiska aspekter (dir. 1994:124) och om redovisning av konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet (dir. 1996:49). Utredaren skall vidare beakta regeringens och riksdagens beslut om former för verksamhet som är beroende av statligt stöd m.m. (prop. 1995/96:61, bet. 1995/96:LU7, rskr. 1995/96:79).

Utredningsarbetet skall vara avslutat senast den 1 augusti 1997.

(Kulturdepartementet)

Bilaga 2

Media och berättande

Av Peter Gärdenfors

PROLOG

Ett oöverträffat sätt att fånga människors intresse är att *berätta* en god historia. Berättandet är lika gammalt som människan: Man kan argumentera för att uppkomsten av narrativer hänger nära samman med utvecklingen av den moderna människan – *Homo sapiens* (se Donald 1991). Berättarkonsten har haft ett oöverträffat inflytande på människans kulturella utveckling. Walter Ong (1990, s. 161) ger följande omdöme i sin bok *Muntlig och skriftlig kultur*: "På sätt och vis är berättandet den förnämsta av alla verbala konstformer eftersom det ligger bakom så många andra konstformer, ibland även de mest abstrakta."

I denna artikel vill jag spekulera över hur utvecklingen av de moderna medierna kommer att påverka berättandet och berättandets förutsättningar i framtiden. Hur kommer exempelvis berättelser i *multimedia* att se ut om några år? Som underbyggnad till de trender jag vill peka på skall jag först presentera några drag i den historiska utvecklingen av olika media. Ett genomgående fenomen är att tillkomsten av ett nytt medium också har gett upphov till *nya former* av berättande. En annan ofta förekommande effekt är att de narrativa former som uppstår när ett nytt media tillkommer också får återverkningar på berättandet i de gamla medierna. De centrala frågorna blir därmed:

- Vilka nya berättarformer kommer multimedia och andra tekniker att ge upphov till?
- Hur kommer dessa berättarformer att påverka redan existerande former?

Att berätta är *ett* sätt att förmedla kunskap. Kunskap har vi i våra huvuden. När vi löser ett problem utnyttjar vi saker som vi vet, även om det ibland kan vara svårt att ur det inre få fram det man lärt sig. I vår tid utnyttjar vi också allt mer *yttre* medier för att komplettera vår kunskap. De kraftigt ökade lagringsmöjligheterna har lett till en kraftig förskjutning av var informationen finns. När vi vill veta något måste vi allt oftare leta upp det på yttre lagringsställen. Informationen finns för-

packad i olika sorters lådor – i böcker och datorer, på magnetband och disketter.¹

Den moderna trenden att lagra information i yttre medier har, med teknikens hjälp, accelererat under det senaste århundradet. Det tryckta ordet, i form av böcker och tidningar, har blivit var mans egendom. Med tillkomsten av fotografiet fick vi ett effektivt sätt att bevara synintryck. Rörliga bilder firar nu 100-årsjubileum, och Edisons teknik för att lagra ljud är bara några år äldre. Under det senaste decenniet har de elektroniska medierna kommit att i allt större omfattning användas för lagring av många sorters information.

Sett ur ett evolutionärt tidsperspektiv är denna hantering av den mänskliga kunskapen mycket ny. De allra första yttre lagringsformerna är bilder. De äldsta bevarade spåren är grottmålningar som är i runda tal 40 000 år gamla. Skriftspråket uppstod för ungefär 5 000 år sedan. Men det är först med Gutenbergs uppfinning av tryckpressen på 1400-talet som lagrad information blir mer allmänt tillgänglig. I människosläktets historia är denna tidsperiod inte mer än ett andetag. Följande tabell ger en grov uppskattning av de olika sätten att lägga kunskap utanför våra egna huvuden.²

MEDIERNAS ÅLDER	
• Mimande, dans	≈1 500 000 år
• Talat språk	≈300 000 år
• Bilder	≈40 000 år
• Skrift	≈5 000 år
• Tryckta böcker	≈500 år
• Fotografi	≈150 år
• Inspelat ljud	≈100 år
• Tecknad serie	≈100 år
• Film	≈100 år
• Datorer	≈50 år
• TV	≈50 år
• Multimedia	≈10 år

¹Se Gärdenfors (1996), kap. 1.

²De första tidsuppskattningarna skall tas med en rejäl nypa salt.

Utvecklingen av media och olika narrativa former

I detta avsnitt skall jag ge en rask genomgång av hur olika media gett upphov till olika narrativa former. Jag går igenom dem i ungefär den historiska ordning de uppstått.

1. Med hjälp av sin kropp har människor berättat även innan det fanns talat språk. *Mimande* och *dans* är de äldsta narrativa formerna. Mimandet har en klart berättande struktur medan dansens berättelseform är mer expressiv – den framställer emotioner snarare än händelser. Båda formerna möter publiken främst visuellt, men kan kompletteras med ljud eller sång; och de är dynamiska. De narrativa formerna har sina begränsningar eftersom det bl.a. är svårt att uttrycka skillnader mellan det närvarande och det frånvarande och mellan verkligt och påhittat.

2. Det *talade språkets* uppkomst innebär en revolution som utökar uttrycksmedlen enormt. Den ursprungliga användningen av det talade språket har förmodligen varit att förmedla information om sociala relationer (Dunbar 1997), men även att ge praktiska upplysningar rörande jakt och samlande. Småningom har språket kommit att användas i berättelser för att beskriva verkliga eller mytiska händelser. Berättandet är huvudsakligen monologiskt till skillnad från samtalet eller dansen som utförs gemensamt. Det muntliga berättandet blir med tiden så viktigt att en del personer får det som yrke; de blir sagoberättare eller barder om berättandet kombineras med sång. Hela kulturer bärs upp av narrativer.³

En originell idé om språkets uppkomst presenteras av den engelske antropologen Robin Dunbar (1997). Han hävdar att språket inte främst har använts för kommunikation, utan för att stärka de *sociala banden* mellan medlemmarna i en grupp. Som socialt kitt kan språkljuden ha ersatt den putsning av pälsen som apor ägnar varandra. Enligt Dunbar har språket ursprungligen varit *emotionellt* snarare än informativt. En konsekvens av hans resonemang är att *skvaller* kan ha varit (och fortfarande vara) en viktigare användning av språket än exempelvis upplysningar om var jaktbyten finns att hämta.

Även om *Homo sapiens* var de första som hade ett talat språk, så tog det lång tid innan ett språk med en *grammatik* i modern mening uppstod. Med tempus och andra grammatiska markörer kan man skilja mellan om det man berättar verkligen har hänt, förutspås att hända, eller bara är fantasi. Tonfallet i talet används för att uttrycka emotioner och attityder. Dessa aspekter av ett budskap måste beskrivas indirekt i

³Se von Platen (1985).

det skrivna språket. Berättaren använder sig ofta av en viss mimik som kompletterar berättelsen. Även denna försvinner i skriftspråket. Berättaren har också sin publik närvarande vilket ger möjlighet till interaktion.

Det är svårt att veta vilka former av berättande som uppstått först. Myter och sagor har varit viktiga kulturbärare. De har också innehållit mycket av den kunskap som ett samhälle lagrat på sig. Innan de yttre medierna fanns fick man hålla all kunskap i huvudet. Ong (1990) skriver: "Man vet det man minns". (s. 46) "Hur skulle man någonsin kunna återkalla i minnet det man med så mycken möda kommit fram till? Det finns bara ett svar: Tänk tankar som går att komma ihåg. I en primärt talspråklig kultur måste man, för att lösa problemet med att kvarhålla och minnas en omsorgsfullt artikulerad tanke, tänka enligt minnestekniska mönster, utformade för att göra en muntlig upprepning möjlig." (s. 47) "Därför måste tanken röra sig långsammare framåt i talspråkliga sammanhang och hålla allt sådant nära uppmärksamhetens fokus som den redan behandlat. Redundans, omtagning av det just sagda, håller både talaren och lyssnaren kvar i samma spår." (s. 53)

3. *Teater* är en annan form av berättande som kombinerar det kroppsliga mimandet med det muntliga berättandet. Traditionellt har aktörernas möjligheter att påverka berättelsen varit mer begränsade än för en muntlig berättare. I *operan* gör det musikaliska elementet berättelsen ännu mer expressiv.

4. De första berättelser som förläggs utanför människornas huvuden är *bilder*. Bildmediet är rent visuellt och statiskt. Men det är fullt möjligt att använda bilder för berättande: Man kan rita en jakthistoria med en serie bilder. En sådan bildserie kan också fungera som ett *minnesstöd* för en muntlig tradition. Ett senare exempel är de bildtapeter som berättar om exempelvis krigståg eller religiöst betydelsefulla händelser. Dans och mimande kan i en mening också beskrivas som att de visar bilder. Men en karakteristisk egenskap hos bilder och andra senare yttre medier är att publiken inte behöver (eller inte ens bör) vara *närvarande* när berättelsen skapas.⁴

5. Det är främst genom *skriften* som berättelser lagrade på yttre medier har kommit att få en genomgripande betydelse för oss. "Mer än någon annan enskild uppfinning har skrivkonsten omformat det mänskliga medvetandet." (Ong 1990, s. 94) Den moderna skriften är visuell, men symbolisk i stället för avbildande, och, i likhet med en bild, statisk. Skriften utvecklas från en *bildmässig* form till en *ideogra-*

⁴Ong (1990, s. 119) noterar: "Att skriva är en solipsistisk handling. Jag är just nu i färd med att skriva en bok som jag hoppas kommer att läsas av hundratusentals personer, och jag måste därför isolera mig från alla människor."

fisk (t.ex. hieroglyfer och kinesiska ideogram). Slutligen uppstår en *fonologisk* form av skriften där bildelementen är borta och ersatta med representationer av de enskilda språkljuden.⁵

Ett språk uppträder vanligen i många olika dialekter. När man väljer en fonologisk representation måste man välja vilken dialekt som representeras. En alfabetisk skrift, en "grafolekt", kommer därför att fungera *normerande* för talspråket. (Detta är ett första exempel på att ett nytt medium påverkar användandet av ett äldre). Samma sak gäller inte för de ideografiska skrifterna. De kinesiska dialekterna är så pass olika att det hade varit svårt att ha ett enhetligt alfabet för dem. Men genom att orden representeras som idéer och inte som ljud kan alla kineser förstå samma skrift.

Ong påpekar att skriften ger upphov till ett större ordförråd: "Brukare av en grafolekt som Standard English har tillgång till ett ordförråd som är hundratals gånger större än det som något muntligt språk kan uppbära. I en sådan språkvärld är ordböcker den oundgängliga förutsättningen" (Ong 1990, s. 27).⁶ "[G]rafolekten förfogar över resurser av en helt annan storleksordning än dialekten." (Ong 1990, s. 126)

Talat språk är bundet till ett visst sammanhang och uttrycks med tonfall och mimik som kan vara mycket mer laddat än det "bokstavliga" budskapet.⁷ Allt detta går förlorat när språket fästs på en papperssida. MacLuhan (1962, s. 83) påminner om att läsning under medeltiden var liktydigt med högläsning – texten överfördes till det muntliga. Det är först efter att tryckkonsten etableras som man börjar läsa *tyst*. Därmed kopplas munnen bort från läsprocessen.

Inte förrän vi får ett alfabetiskt skriftspråk blir vi medvetna om språkets *ljudstruktur* och dess grammatiska uppbyggnad. Det är skriftspråket som gör det möjligt att spekulera över språkets struktur snarare än tvärtom.⁸ "Ironin är att när man lär sig att läsa, lär man sig att höra tal på ett nytt sätt!" (Olson 1994, s. 85)

En orsak till denna nya medvetenhet är att de tankar som uttrycks bryts loss från sin *kontext* i det skrivna ordet. "Allt eftersom boktryckarkonsten fick ett allt djupare inflytande började man uppfatta en bok som ett föremål som 'innehöll' information, av t.ex. naturveten-

⁵Se Donald (1991) s. 278.

⁶"Försök tänka er en kultur där ingen någonsin har 'slagit upp något'. I en primärt talspråklig kultur är uttrycket 'att slå upp något' en tom fras" (Ong 1990, s. 44).

⁷Ong (1990, s. 126) skriver: "Orden får sin betydelse bara genom de ofrånkomliga, faktiska sammanhang där de förekommer och dessa sammanhang är inte, som i lexikon, bara ord, utan omfattar också gester, röstvariationer, ansiktsuttryck och hela den mänskliga, existentiella omgivning där det verkliga, talade ordet alltid förekommer."

⁸Se Olson (1994), s. 68.

skaplig eller skönlitterär art, och i allt mindre grad som ett nedtecknat yttrande." (Ong 1990, s. 146) Idén om att skriftspråket har en självständig mening som är oberoende av författaren och läsaren etableras först på medeltiden – det är då texten får *bokstavlig* betydelse som inte förändras när kontexten ändras. Grammatiska markörer blir viktiga för skriftens entydighet. Skriftspråk använder exempelvis fler ord än talet för att berätta en historia.

Olson (1994, s. 111) argumenterar för att skriftspråket med olika medel måste *kompensera* för den del av det språkliga budskapet som förmedlas av tonfall, rytm och betoning. Han visar exempelvis att språkliga beteckningar för talakter som exempelvis "hävda", "förklara" och "föreslå" också uppstår först under medeltiden. Sådana markörer behövs inte i en muntlig tradition där talakten uttrycks direkt med satsmelodi och andra medel.

När skriften utvecklades för ungefär 5 000 år sedan användes den framför allt för bokhållning vid affärer och i juridiska sammanhang.⁹ Det dröjer innan skriften utnyttjas för att nedteckna muntliga berättelser och då används skriften mest som *stöd* för det muntliga berättandet. Ong (1990, s. 37) noterar: "Det innebar att man inte längre lagrade kunskap med hjälp av minnestekniska formler utan med hjälp av skriven text. Detta öppnade sinnet för ett mer originellt, mer abstrakt tänkande."

Redan Platon uppvisar en klugen inställning till skriftspråket. Å ena sidan är det genom att skriva ned sina dialoger som hans filosofiska lära är den första som till fullo kan bevaras till eftervärlden. Å andra sidan anser han att skriften *utarmar* minnet. I dialogen *Faidros* låter han Sokrates säga: "Den som således tror, att han kan lämna efter sig en lära i skrift, och den som tar emot den ur en bok såsom vore det ett tydligt och säkert ord, han är mycket enfaldig [...], han inbillar sig, att det skrivna ordet har annan uppgift än att utgöra en påminnelse om något för den, som redan känner det."

I samma dialog berättar Sokrates om guden Teut som bland annat uppfann bokstäverna. Han ville ge dem i gåva till den egyptiske kungen Tamus. Men kungen avböjde. Han befarade att de skulle "skapa glömska i lärjungars själar [...] ty i förtröstan på skriften skall de hämta minne utifrån, från de främmande tecknen och ej från sitt eget inre". Tamus fortsätter: "Din uppfinning hjälper dem inte att få ett gott minne, utan ersätter deras eget dåliga minne. [...] De kommer att få höra mycket men inte lära sig något; de kommer att inbilla sig att de vet mycket men ändå vara okunniga i allmänhet; de kommer att bli odrägliga att umgås med, sedan de blivit självklöka i stället för kloka."

⁹Se Ong (1990), s. 102-103.

Som Platon är väl medveten om gör skriftspråket att *minnesförmågan* får en ny roll. Vårt begränsade arbetsminne gör att människorna i en renodlat muntlig kultur får använda speciella trick för att minnas. I sådana kulturer uppstår särskilda minnesexperter: barder, sagoberättare, lagkloka, schamaner osv. I samhällen som har externa minnen behövs inte dessa personer längre. Vi använder oss i stället av uppslagsböcker eller CD-ROM-skivor. Vårt arbetsminne kan behandla det yttre mediet en bit i taget. Clark (1997, s. 180) formulerar det elegant: "Våra hjärnor gör världen så smart att vi lugnt kan vara dumma".

Det är först med den tryckta boken som skriften utvecklar sina egna berättarformer med romanen som det främsta exemplet. Följande citat från Ong ger några exempel på hur skriftliga narrativer uppstod: "Boktryckandet bidrar till att skapa tätare slutna verbala konstformer, i synnerhet inom berättarkonsten. Fram till boktryckarkonstens tid var det enda linjärt utarbetade längre berättelseförloppet det som fanns i dramat, som ända från antiken kontrollerades av skrivkonsten. Euripides' tragedier var texter som skapats i skrift och sedan ordagrant lärts in utantill för att presenteras muntligt. Med boktryckarkonsten utsträcks den fasta planläggningen av handlingen till att gälla även de längre berättelserna – romanen fr.o.m Jane Austens tid – och den når sin höjdpunkt i detektivberättelsen."¹⁰ (Ong 1990, s. 153-154, se också s. 170-171) "I en talspråklig kultur har man i själva verket ingen erfarenhet av epikens och romanens längre linjära intrig. Man kan inte ens organisera kortare berättelser så att de på ett noggrant uttänkt, obevekligt sätt stegras mot en klimax, något som litteraturläsare under de senaste 200 åren har lärt att förvänta sig – och under de senaste decennierna medvetet börjat nedvärdera." (Ong 1990, s. 164, se också s. 166).

Tidningarna utvecklar en delvis annan språkform. Texten är inte helt linjär eftersom man går in i den via olika rubriker. Inom varje artikel finns sedan en hierarki av text: rubrik, ingress, brödtext. När *telegraf*en utvecklas går det mycket snabbt för en nyhet att nå publiken vilket gör hela världen mer närvarande. Det är intressant att notera att telegrafens budskapsform i sin tur påverkar tidningsspråket till att bli kortare och ettrigare.

I samband med boktryckarkonsten får vi också ett uppsving för användningen av kartor, diagram, scheman och liknande visuella representationer.¹¹ Dessa representationer påverkar vårt sätt att se på världen: "Cooks resor skall därför inte bara ses som att han satte

¹⁰"Varför har ingen skrivit en ordentlig detektivberättelse före 1841?" (Ong 1990, s. 166)

¹¹Se Olson (1994), kap. 10.

världen på papper, utan att han utforskade världen från kartans synpunkt." (Olson 1994, s. 212). "Pappersvärlden var därför inte bara ett medel för att samla och lagra det som alla visste. Det handlade snarare om att uppfinna de begreppsliga redskapen för att kunna samordna brottstyckena av geografisk, biologisk och mekanisk och annan kunskap som hade inskaffats från många källor till en passande och gemensam referensram." (Olson 1994, s. 232). "Vår moderna uppfattning av världen och vår moderna uppfattning av oss själva är, så att säga, biprodukter av att uppfinna en värld på papper." (Olson 1994, s. 282)

6. *Fotografiet*, som utvecklas under 1800-talets första hälft, är det första mediet där människans tänkande inte är direkt involverat i skapandet av representationen, dvs. bilden, utan detta sker på ett *mekaniskt* sätt. Som en följd av detta har fotografier ansetts vara *sanna* representationer av verkligheten – kameran ljuger aldrig. Den bildskapande människan, å andra sidan, *tolkar* alltid sitt material och det krävs stor skicklighet för att göra bilder "verklighetstroga". Liksom tidigare bilder har fotografier kommit att användas som minnesstöd för berättande – tänk bara på alla kringresande föreläsare med sina diabilspel.¹² Fotografiet gav till en början knappast upphov till någon egen berättarform, men kom senare att användas som en konstform i form av fotomontage.

7. Även det *inspelade ljudet*, först hört på Edisons fonografrullar 1877, skapas genom en mekanisk process och är därmed också en direkt representation av verkligheten. Det är först med hjälp av detta medium som det muntliga berättandet kan *bevaras* direkt. Tidigare har man varit tvungen att överföra berättelserna till skriven form och då försvinner många aspekter: dialekt, röstkvalitet, tonfall, betoning och den talade rytmen. Dessutom är den språkliga grammatiska formen betydligt striktare än den talade. Men det visuella momentet av en talad berättelse försvinner i en inspelning eftersom den inte bevarar berättarnas mimik eller gester.

Radion har många egenskaper gemensamma med det inspelade ljudet och utnyttjar inspelningar i hög grad. Men radion införde också direktsändning vilket ger en ökad *närvarokänsla* för publiken (det är en väsentlig skillnad i upplevelsen att höra ett direktreferat av en fotbollsmatch och att höra referatet i efterhand). Möjligheten till direktsändning kom att dramatiskt påverka journalistiken, dels genom muntligheten och dels genom närvaron. De skrivna tidenderna har ju inte dessa möjligheter.

¹²Eller moderna föreläsare med sin uppsättning overheadbilder.

När det gäller berättarformen ger det inspelade ljudet den muntliga traditionen en viss renässans i seklets början. Effekten kunde ha blivit ännu mer genomgripande om muntligt framförande hade givits en större tyngd i skolans undervisning. Radioteatern uppstår som en ny konstform som naturligtvis saknar det visuella momentet, men som ger stora publikgrupper tillfälle att till en låg kostnad uppleva dramatiska förlopp. En annan skillnad jämfört med vanlig teater är att publikens reaktioner inte kan påverka skådespelarna.

8. *Filmen* fyllde nyligen 100 år (en föregångare var Edisons kinetoscope). Liksom fotot skapas den genom en mekanisk process. Omtagningar, scenografi och klippning ger dock filmaren stor frihet att skapa ett eget bildspråk. På samma sätt som teater presenterar filmen en berättelse dynamiskt och visuellt. Småningom kom även ljudfilmen som lade till ytterligare en dimension. Journalfilmerna gav publiken ännu större närvarokänsla än vad en tidning eller en ljudinspelning kunde erbjuda. Det dröjer dock till televisionens genombrott innan vi får direktsändningar av rörliga bilder.

Det tog tid innan filmen fann sin egen konstnärliga berättarform. De första bilderna var motoriserade hästdroskor – tidig film var inspelad teater. Filmtekniken erbjuder många möjligheter som inte går att skapa på en teater, men det dröjde innan dessa utnyttjades fullt i det konstnärliga skapandet (svensk film var föregångare i flera avseenden). Genom klippning kan man skapa *trickfilm* vilket ger nya metoder att berätta överkliga förlopp;¹³ man kan göra snabba scenbyten och hopp i tiden; och kameran ger genom närbilder, zoomningar och vinkelbyten mycket större visuell dynamik än vad som ges av en teater. Detta skapar en annan sorts närvaro för publiken än vad teatern erbjuder: Teaterstycket äger rum med närvarande skådespelare, medan filmens närbilder och vinkelval i stället skapar en större intimitet med skådespelarna.

Filmens narrativa struktur får återverkningar på litteraturen. Flera författare, exempelvis William Burroughs, börjar arbeta med en cut-up-teknik inom texterna. Här ser vi alltså ytterligare ett exempel på att ett nytt mediums narrativa form påverkar en redan etablerad.

En berättarform som tycks vara sent utvecklad är filmad dans. På samma sätt som filmen kom att förändra teaterns berättarform, kan den förändra dansens. En originell kombination av medier är *Laterna Magica* i Prag där svart teater, film, dans, inspelad musik och ljuseffekter används för att skapa en mångfasetterad berättelse. Detta är multimedia utan datorer.

¹³Ett tidigt exempel är den svenska kortfilmen *Häxan*.

9. *Tecknade serier* uppstod i den form vi känner den nu först på 1890-talet.¹⁴ Det är egentligen förvånande att de inte kommit tidigare – trycktekniken har funnits länge. Det karakteristiska för serien är att den kombinerar text med bilder som representerar ett dynamiskt förlopp. Med tekniskt enkla och billiga medel kan man förmedla många aspekter av ett händelseförlopp.

Som berättelseform har serierna använts huvudsakligen som underhållning, men under senare årtionden har mediet utvecklats till en rikhaltig konstform. För barn och ungdomar har tecknade serier i stor omfattning kommit att ersätta traditionella böcker. Ett försök att bibringa ungdomar det traditionella kulturarvet med hjälp av serier var de "Illustrerade Klassiker" som gavs ut under 1950-talet.

En utvidgning av denna narrativa form är *tecknade filmer*. Sådana filmer har huvudsakligen använts som underhållning för barn och de har varit ganska marginella som "seriös" konstform. (Det finns en del originella ansatser som t.ex. Viking Eggelings *Diagonalsymfonin* som tecknades direkt på filmremsan. Ett något bisarrt exempel är Disneys *Fantasia* som bäst kan beskrivas som illustrerad klassisk musik – *Svan-sjön* dansas av flodhästar.) Den konstnärliga inriktningen kan nu komma att snabbt utvecklas i och med att vi får nya tekniker för datoranimation.

10. *Televisionens* uppkomst förser oss med en massproduktion av rörliga bilder. Bilderna flyttar in i vardagsrummet. Som berättarform påminner televisionen om filmen, även om tempot i bildväxlingarna skruvas upp och man använder fler närbilder. TV-produktioner erbjuder i allmänhet en mer tolkningsmässigt lättillgänglig produkt än långfilm (i många program markeras det exempelvis *när* man skall skratta). Fast direktsändning ökar naturligtvis närvarokänslan ytterligare. Satellitsändningar gör att vi kan vara "närvarande" var som helst på jorden. Televisionen leder till att en journalistik som kombinerar ord med bilder utvecklas. Trenden har gått från att bilderna belyser orden till att orden förklarar bilderna.

11. En form för att skapa berättelser som varit underskattad men som förmodligen får stor betydelse för framtida narrativa former är de *rollspel* som blev populära under slutet av 1970-talet. De sammanfattas ofta under kategorin "Dungeons and dragons". I dessa spel skapar deltagarna själva sina rollkaraktärer som sedan sätts in i en ramberättelse där såväl spelarnas val som spelledaren och slumpen avgör hur berättelsen/spelet utvecklas.

En variant är de *rollspelsböcker* där läsaren följer en äventyrstext tills man kommer till en punkt där man väljer en handling som

¹⁴T.ex. "The Yellow Kid" och "Knoll och Tott".

bestämmer fortsättningen. Beroende på valet hoppar man till olika ställen i boken. Boken läses alltså inte linjärt utan snarare labyrinthiskt. Målet med läsandet är att göra sådana val att hjälten/läsaren lyckas lösa ett antal uppgifter som leder till det lyckliga slutet på äventyret (hjälten dör vanligen om man gör fel). Denna narrativa form, som presenteras i vanligt bokformat, ger alltså läsaren en viss möjlighet att interagera med berättelsen.

Datorspel fick en explosionsartad spridning när persondatorerna kom. De bygger till en del på rollspelens struktur och är på grund av den elektroniska styrningen mer direkt *interaktiva* än rollspelen. Inom dessa spel kan man se en snabb utveckling av berättarformen. Den första generationen var helt textbaserad.¹⁵ Programmet presenterar en snutt av berättelsen och publiken får, på samma sätt som i ett rollspel, välja en handling vilken skrivs in som text. Valet styrde sedan fortsättningen. Nästa generation spel lade till grafik som gav en visuell dimension åt berättelsen.¹⁶ Spelen styrs inte längre enbart med tangentbordet utan framför allt med joystick eller med datormus. Det är värt att notera att detta innebär att användarna i viss mån interagerar motoriskt med den "berättelse" som uppstår i spelet.

Men den konstnärliga kvaliteten av dessa spel var ganska begränsad. De gav upphov till "platta" berättelser enligt Ongs (1990, s. 173) karakteristik. Det finns dock en del datorspel med högre kvalitet. Ett exempel är MYST som på ett ganska sofistikerat sätt kombinerar grafik med en ramberättelse på nivå med en god äventyrsbok. Publiken åter-skapar själv berättelsen genom sina handlingar i spelet. Historien har en "rund" karaktär enligt Ongs kriterier.

Hur berättar man med multimedia?

Datorerna ger oss kraftiga verktyg för att utveckla olika former av berättarmedier. De har redan påverkat vårt förhållande till skrivandet. På grund av att man med ett par knapptryckningar eller musklick kan klippa, kopiera, och klistra in textsnuttar har vi blivit mycket mer effektiva i vårt skrivande. Man behöver inte mödosamt renskriva ett utkast till ett manus, utan slutversionen växer nästan kontinuerligt fram. Effektiviteten har dock vissa negativa följder: vi producerar längre och mer urvatnade texter än förr.

De första "ordbehandlingsprogrammen" var datoriserade skrivmaskiner. Utvecklingen av dessa program har sedan gått i riktning mot redaktions-, layout- och tryckeriverksamhet i den form som kallas

¹⁵Ett typexempel är spelet Zork.

¹⁶Ett spel som King's Quest är ett typiskt exempel.

"desktop publishing". Programmen erbjuder därför mycket bredare produktionsmöjligheter än en penna eller en skrivmaskin. Medaljens baksida är att det blir frestande att lägga mer kraft på layout och effekter än på texten själv.

De första datorproducerade berättelserna är enbart motoriserade böcker. Brody (1996, s. 17) skriver: "Som vi implementerar dem idag är dynamiska media på datorn inte mer begreppsligt utvecklade än vad filmen var 1903. Då hade filmen rört sig bort från det statiska inspelandet av teaterpjäser mot det första stadiet av verkligt filmiskt berättande. [...] Därför ser vi elektroniska böcker, digital film, samplat ljud, men inget fullt utvecklat nytt kommunikationsparadigm".¹⁷ Vad kommer att hända med berättelsernas form när multimedias potential utnyttjas i högre grad?

Jag skall försöka identifiera några trender som jag sätter samman under sex huvudrubriker. Det finns ett terminologiskt problem: Vad skall man kalla "användaren" av en multimedieberättelse – lyssnare, läsare, eller publik? Jag väljer att använda ordet "publik" även om det ofta bara rör sig om en enskild person.

(1) Kombinationer av media

I multimedia kan man klippa ihop olika narrativa former. Tekniken ger därför tillgång till alla komponenter som filmproduktion och skrivande har och erbjuder dessutom möjligheter till *interaktivitet*. Det finns således en stor potential för konstnärlig utveckling och det är riskabelt att sia om vilka berättarformer detta kan ge upphov till.¹⁸ Som ett exempel kan jag nämna en flexibilitet som varken finns i det skrivandet eller i den traditionella filmen, nämligen att ha *flera* informationsfönster

¹⁷Han gör också en tankeväckande jämförelse när det gäller tekniken: "På tjugotalet var skivspelare kopplade med böjliga axlar till filmprojektorer för att garantera synkron projektion av ljud och bild, en teknologi som inte överlevde. När jag ser på min vanliga multimediautrustning får jag liknande känslor; det finns fortfarande en direkt relation mellan multimedias komplexitet och mängden av kablar som behövs för att koppla ihop delarna", (Brody 1996, s. 19)

¹⁸Blase (1997, s. 189-190) noterar om konferensrapporter producerade som multimedia: "Man kan vara betydligt friare om man producerar eller erbjuder material för en CD-ROM utifrån ett film- eller interaktivt manuskript och endast för detta ändamål. Den journalistiska metoden förvandlas till en litterär metod. En aldrig tidigare skådad mångfald material erbjuds i ett virtuellt rum, som användaren ser ut att ha fri kontroll över. På samma sätt som känslor och upplevelser återspeglades i litteraturen på 20-talet och i filmen på 60-talet kommer dessa inom kort att brännas in i huvudet på den som använder den nya mediaformen CD-ROM. Vid sidan av alla sina andra egenskaper är CD-ROM kommunikationssamhällets ideala roman".

aktiva samtidigt. Varje fönster kan innehålla sin egen narrativa form – ett fönster kan visa text, ett annat teckningar och ett tredje en film. Inom filmen har detta först nyligen börjat utnyttjas som en del av berättandet (t.ex. i Peter Greenaways filmer). Multim medias narrativa form har därmed börjat få återverkningar på filmkonsten. Ett annat exempel är att man i multimedia har en viss kontroll över förloppet – man får tillfälle att stanna upp och reflektera innan man går vidare (samma sak gäller i begränsad omfattning för videofilmer). Publiken kan välja sitt eget tempo. På bio rullar filmen obönhörligen på.

Multimedia gör det möjligt att ge komplexa presentationer av ett fenomen, vilket gör att publiken i viss mån kan välja vilket medium man vill använda. I t.ex. ett multimedialt fågellexikon kan de olika arterna, förutom en text och en bild som i traditionella böcker, presenteras med en filmsekvens som visar fågeln i flykt och en ljudsnutt med fågelns läte.

Möjligheten att välja medium gör att multimedia kan göra berättelser tillgängliga för en *större publik*. För exempelvis personer med olika former av handikapp kan ett medium delvis komma att ersätta ett annat. Multimedia kan således hjälpa dessa människor att ta del av olika kulturyttringar som nu är otillgängliga för dem.

(2) Förgrenade historier

De tidiga elektroniska dokumentformerna var baserade på dem som länge funnits på papper. Men ganska snart uppstod en ny form som kommit att kallas *hypertext*. Ett textstycke innehåller ett antal valmöjligheter som anger olika alternativa fortsättningar eller fördjupningar av berättelsen. I viss mån är detta en parallell till rollspelen: som en del av spelet väljer publiken mellan olika fortsättningar av berättelsen, ofta genom att ange en handling som ens alter ego (hjälten) skall utföra. Detta ger upphov till alternativa vägar i storyn.

En annan aspekt av hypertext är att publiken kan ges tillfälle att ställa frågor och på detta sätt tränga in på djupet i berättelsen. En konsekvens för berättandet är att i huvudspåret av en berättelse behöver inte allt berättas utan det kan på begäran hämtas in vid fördjupningspunkter i (den multimodala) storyn. Dessa möjligheter gör att publiken kan interagera med berättelsen på ett varierande sätt.

I den klassiska retoriken planerade man sitt tal genom att placera det som skulle sägas vid bestämda *loci*. I hypertexter får sådana loci en konkret betydelse då det finns bestämda platser i det förgrenade materialet där en viss information återfinns. En nackdel med hypertext måste dock påpekas. I traditionell linjär skrift kan man *förutsätta* att

läsaren vet det som stått tidigare i texten och man kan referera till detta på olika sätt (t.ex. med pronomen); i en hypertext däremot kan läsaren komma till ett ställe i texten från många olika vägar och all relevant information måste således finnas tillgänglig där.

(3) Muntlighetens återkomst

Det verkar som om mycket av talekonsten kan få en förnyad betydelse vid uppbyggnaden av berättelser i multimedia. Ong hävdar att den elektroniska teknologin har "genom telefonen, radion, televisionen och olika slags ljudband, fört oss in i 'den sekundära talspråkighetens tid'. [...] Men här rör det sig i grunden om en mer överlagd och självmedveten talspråkighet, som hela tiden är baserad på bruket av skrift och tryck, vilket utgör förutsättningen för att kunna tillverka, sköta och använda den elektroniska utrustningen. Liksom den primära talspråkigheten har den sekundära skapat en stark gruppkänsla, eftersom lyssnandet till talade ord gör lyssnarna till en sammanhållen grupp, till ett sannskyldigt auditorium, medan läsningen av såväl handskrivna som tryckta texter vänder de enskilda individerna in mot sig själva." (Ong 1990, s. 157) "Radio och television har fört fram viktiga personer inom politiken i deras egenskap av offentliga talare till en mycket större publik än vad som någonsin varit möjligt innan elektroniken utvecklades. I en viss mening har talspråkigheten således återfunnit sig själv. Men det handlar inte om den gamla talspråkigheten." (Ong 1990, s. 158)

En faktor som förstärker genomslagskraften av multimedia (och virtual reality) är att vi kommer att kommunicera allt mer med datorerna med hjälp av *talat språk*. Det finns redan flera system för persondatorer som kan tolka och utföra ett antal muntliga kommandon. Man kan till exempel säga: "Öppna brevlådan med e-post", "läs det första brevet" och datorn läser upp brevet med en robotröst samtidigt som man kan se det på skärmen. Det finns också program där man kan diktera ett brev direkt till datorn.

Men den talade interaktionen med datorer är fortfarande av en ganska primitiv kommandoform. Det är lång väg kvar till den mänskliga *dialogen*: en riktig dialog förutsätter att den tilltalade kan komma med kommentarer, invändningar och motfrågor. Inom datorvärlden saknas dessa förmågor, även om det finns vissa äventyrsspel som uppvisar enkla former. Det som framför allt saknas för att datorerna skall kunna samtala med oss är att de inte har någon *föreställning* om hur vi tänker och vad vi vill. De s.k. användarmodeller som finns är alldeles för primitiva för att ge fungerande dialoger.

(4) Parallella perspektiv

En annan utvidgning av det traditionella berättandet är att multimedia erbjuder att berättelsen presenteras ur olika perspektiv. Inom litteraturen har detta prövats på olika sätt, till exempel av Lawrence Durrell i *Alexandriakvartetten* där samma historia berättas ur olika synvinklar i de fyra volymerna. Men den skrivna formen erbjuder inte publiken någon interaktion. Med nya medier blir det däremot möjligt att välja olika perspektiv på berättelsen.¹⁹ När en sådan teknik väl utvecklats kommer den att kunna ge mycket större "djup" åt en berättelse.

(5) Publiken skapar själv berättelsen

Datorspelen pekar mot en ny berättarform där publiken interagerar med berättelsen och därmed blir *delaktig* i den på ett väsentligt sätt. Det finns redan deckare utformade i multimedia där publiken själv får arbeta med mysteriet. Genom att aktivt samla ledtrådar som presenteras i text-, ljud-, bild- eller filmformat får man själv försöka lösa mordmysteriet. (Det finns en skröna om att Agatha Christie försökte skriva en detektivhistoria där läsaren själv var mördaren. I en multimedial interaktiv miljö blir detta kanske möjligt till slut.) Inom en snar framtid kan man säkert förvänta sig att andra "litterära" former utnyttjar multimedias möjligheter.

Genom olika former av interaktivitet kan publiken själva gå in i en "historia" flera gånger och genom att välja olika handlingar vid de olika tillfällena kan man få en mycket djupare förståelse av ett mänskligt dilemma eller en historisk situation än vad man kan få genom att läsa en vanlig bok. Man kan själv spela hjälte i ett antal dramer. Om slutet inte blir tillfredsställande, kan man få en ny chans att göra om sitt fiktiva liv.

(6) Förhöjd närvaro

Teknikerna för *virtual reality* (VR) utvecklas i snabb takt. Den virtuella verkligheten presenteras inte bara i ljud och bild, utan även *taktil* interaktion förekommer – man kan *ta* på fantasivärlden. Intressenterna är inte bara spelindustrin och försvaret, utan dessa tekniker kommer att användas i alla sammanhang där simuleringar kan bidra till att öka effektiviteten vid inläring. Flygplanssimulatorer har fungerat sedan

¹⁹Ett ganska primitivt försök var TV-serien "Nudlar och nollåttor" där man kunde växla mellan två kanaler som gav olika synvinklar.

länge och numera genomförs exempelvis kirurgernas utbildning delvis med hjälp av simulerade operationer.

VR kommer att ge berättandet flera nya tekniker att arbeta med. Publiken kan placeras mitt i berättelsen och använda flera av sina sinnen. De kan kommunicera med datorerna med *talat språk*. Tillsammans kommer detta att ge dem en stark upplevelse av närvaro i berättelsen. Med inspiration från rollspelen kan man till exempel tänka sig en virtuell slottsmiljö där det pågår ett antal intriger och där publiken själva kan interagera med de virtuella personerna på olika sätt och på så sätt själva delta i berättelsen.

Den berättelseform som uppstår karakteriseras av att publiken utnyttjar motorisk styrning och de får rik feedback från systemet till flera sinnen. I viss mån innebär denna trend också en starkare koppling till en muntlig kultur. Ong (1990, s. 82) framhåller "att talspråkligt minne på ett signifikant sätt skiljer sig från textuellt minne genom att det förra rymmer ett avsevärt somatiskt inslag."²⁰

Genom VR och talstyrning kommer publiken att få en oerhört mycket större påtaglighet och närvaro. Med en term lånad från kognitionsforskningen kan man säga att VR kommer att ge oss *situerade* berättelser.²¹ Det är dock svårt att förutspå hur den form av upplevelser som kan skapas på detta sätt med de nya teknikerna kommer att jämföras med en läsupplevelse av en traditionell bok. Velthoven (1996, s. 14) skriver: "Det kommer att ta lång tid innan hyperkultur blir vuxen. Att läsa och skriva kontext är så nytt att bara ett fåtal behärskar det. Det är inte bara en fråga om att nya konventioner skall uppstå och att man skall förstå sin omgivning. Enlig min åsikt är det en alltför enkel uppfattning. Att utveckla hypertextens estetik kommer att ta generationer och kommer att följas av omfattande förändringar av medvetandet, jämförbart med litteraturens långa utveckling vilken ägde rum i ständigt utbyte med mycket vidare sociala förändringar".

Allmänna kommentarer:

Mycket av skriftspråkets stil utvecklades på grund av att författaren och läsaren ofta befinner sig i olika situationer – den gemensamma kontexten är frånvarande. Skriftspråket är inte en transkription av talat språk utan det följer annolunda regler.²² Multimedia och i synnerhet

²⁰När man utifrån betraktar de märkliga rörelser som en person med en VR-hjälm utför, verkar det som vi är tillbaka i mimandet och dansen som berättandeform.

²¹Jämför Clarks (1997) bok *Being There*.

²²Se Olson (1994), s. 89.

VR erbjuder information för flera sinnen och *skapar* därmed kontext som blir gemensam för producenten och publiken. Den gemensamma kontexten gör att talade eller skrivna budskap kommer att bli kortare – det självklara behöver inte sägas.²³ Språket som används i multimedia kommer därmed att innehålla färre och mångtydigare ord. På detta sätt leder multimedia och VR oss delvis åter till den muntliga kulturen (och även åter till handlandet).²⁴

I vår tid har den skriftliga kulturen kommit att betraktas som överlägsen den muntliga. Det kan därför verka som om vi förlorar något om språket återvänder till det muntliga. Detta är inte alls självklart – de nya teknikerna kan komma att ge upphov till konstformer som är väl så rika som exempelvis romankonsten. Ong (1990, s. 99) har en belysande liknelse: "Teknologier är artificiella, men – här är åter en paradox – det artificiella är naturligt för människan. En väl tillägnad teknologi nedvärderar inte det mänskliga livet; tvärtom, den upphöjer det. Den moderna orkestern är t.ex. resultatet av en avancerad teknologi. [...] Faktum är att genom att använda en mekanisk apparat kan en violinist eller organist uttrycka någonting, som är utpräglat mänskligt och som inte kan uttryckas utan denna mekaniska anordning."

Vi har vant oss vid att böcker har en viss fysisk utformning – papyrusrullarna byttes för länge sedan ut mot blädderbara sidor som hålls samman av en pärm. Vi föreställer oss också en dator, där multimedia-produkterna presenteras, som ett tangentbord, en bildskärm, och en mus eller möjligen en joystick. Boken kan man ha med sig i sängen, men det är inte många som tar dit ens sin bärbara dator.

Jag tror emellertid att vi kommer att få en större variabilitet i den fysiska utformningen av media inom en snar framtid. Talad input till en dator är av en annan karaktär än skriven. Inom en snar framtid kan vi i många sammanhang ersätta tangentbord och datormus med röststyrning. Det finns inget som säger att vi måste kommunicera med en dator via ett tangentbord och en bildskärm – det räcker långt med mikrofon och hörlurar. Det som behöver ses kan projiceras på insidan av ett par glasögon eller till och med direkt på näthinnan. Och i den mån vi fortfarande använder skärmar kommer vi att peka direkt på dem utan att gå omvägen via en mus.

Det är egentligen förvånande att det inte redan finns *lässkärmar*. Dessa skulle kunna vara platta skärmar som bara är avsedda för läsning i sängen eller på morgonbussen. Man lånar en diskett på biblioteket eller hämtar in en fil från nätet, öppnar den på skärmen, ställer in det

²³Jämför Winter (1996).

²⁴"Det talade ordet innebär alltid en modifiering av en total situation som går utöver det verbala. Det uppträder aldrig ensamt och aldrig i en kontext av blott och bart ord." (Ong 1990, s. 118)

typsnitt och den storlek som passar ögonen. På samma sätt kommer de klumpiga VR-system som nu finns att strömlinjeformas och massproduceras. Inte nog med att folk går omkring som debila och talar i sina mobiltelefoner, utan snart kommer vi att se individer som pratar med sina headsetdatorer med blicken fladdrande över den virtuella värld som spelas upp i glasögonen.

En begränsning med multimedia och VR är att det för närvarande är *kostsamt* att producera bra produkter. För att den konstnärliga utvecklingen skall sätta fart krävs att publiken har råd att betala för resultaten. Här kan man jämföra med bokens ställning före Gutenberg: När en bok måste mödosamt kopieras för hand var läsandet, och i ännu högre grad författandet, förbehållet en elit. Vi kan bara hoppas att vi får en gutenbergsk revolution även inom multimedia och VR.

Media i undervisning²⁵

En fundamental fråga är hur uppkomsten av olika media påverkar hur undervisning kan bedrivas. Förr skaffade man sig yrkeskunskap genom att vara *lärling*. Man lärde sig ett yrke genom att *härma* vad mästern gjorde – man hanterade verkligheten direkt. Den muntliga kommunikationen var bara ett *stöd* för den praktiska handlingen. Eleven fick sällan kunskapen indirekt genom läsning eller genom att se på bilder.

Vad vi i den moderna världen kallar *utbildning* består faktiskt mest i att lära sig handskas med de yttre minnessystemen. Vi lär oss att läsa, skriva och räkna, senare även att hantera lagboken, FASS-katalogen, reskontrat eller det datoriserade lagersystemet. Konsten att *söka* information har blivit viktigare än kunskapen i sig. Allt fler yrken, från bibliotekarier till datorsystemansvariga, ägnas åt att handha och vårda den kunskap som ligger utanför våra huvuden.

Formell utbildning utvecklades huvudsakligen för att hantera de externa minnessystemen.²⁶ Traditionell skolundervisning har byggt på baskunskaper i läsning, skrivning och räkning. Den amerikanske mediaforskaren Seymour Papert hävdar att dessa kunskaper inte längre kommer att vara nödvändiga när vi har de moderna tekniska hjälpmedlen.²⁷ Om man ger skolbarnen "kunskapsmaskiner" som exempelvis låter dem ge sig in i olika virtuella världar, kan de få den kunskap de behöver utan att behöva *läsa* sig till den. De kan lära sig om livet på Afrikas savanner genom att göra en resa dit via ett multimedieprogram.

²⁵ Detta avsnitt bygger till stor del på material från min bok *Fängslade information*.

²⁶ Jämför Donald (1991), s. 324.

²⁷ Se t.ex. Papert (1994).

De kan få en inlevelse i blodomloppets funktion genom ett interaktivt spel där man reser runt i artärer och vener i rollen som röd blodkropp. De kan lära känna Shakespeares "En midsommarnattsdröm" genom att själva delta i ett virtuellt skådespel. Papert (1993) skriver: "Att läsningen blir degraderad från den privilegierade ställning den har inom skolans undervisning är bara en av många konsekvenser av kunskapsmaskinerna. Ett barn som har vuxit upp med den frihet att utforska som sådana maskiner erbjuder kommer inte att lugnt sitta igenom den vanliga läroplan som i dag skopas ut i de flesta skolor. Barn blir redan alltmer otåliga av kontrasten mellan skolans långsamhet och det mer spännande tempo som de upplever i videospel och på TV."

I detta perspektiv kan man fråga sig om boken kommer att överleva. Kommer framtidens barn ens behöva lära sig att läsa? Om Papert har rätt, kan det tyckas som om det räcker att kunna hantera kunskapsmaskinerna. Konsten att läsa blir kanske en parentes i människans kulturella utveckling? Jag tror emellertid att den skrivna texten kommer att finnas kvar, även om den allt oftare kommer att kompletteras med andra medier. Den främsta anledningen är att text i många sammanhang är en kompakt och *effektiv* kod. Vi läser snabbare än vi lyssnar – jämför exempelvis tiden det tar att läsa en nyhetsartikel i morgontidningen med att höra samma text uppläst i radio eller på TV.

En annan anledning är att läsning (lyssnande också för all del) tvingar oss att använda *fantasin* för att bygga upp en bild av det vi läser. Detta märks tydligt om man först läser en roman och sedan ser en film som bygger på boken. Filmen blir i allmänhet en besvikelse eftersom den inte stämmer med den föreställning man skapat sig. Men om man går den omvända vägen och ser filmen innan man läser boken, kommer minnet av filmbilderna att kraftigt styra läsningen. Filmen har redan försett läsaren med en tolkning. Fast ofta upptäcker man att boken innehåller många nyanser som inte låter sig fångas på film (och vice versa).

Numera finns mycket av den information vi behöver lagrat på yttre medier. Information kommer att läggas i lådor i ännu högre grad i framtiden. Denna säkra prognos ställer krav på att vi redan nu förändrar vårt förhållande till kunskap och utbildning. Det vore dumt att slå bakut och kräva att vi skall återgå till att ha allt vi behöver veta i våra egna minnen.²⁸

Den information som finns i lådor blir inte kunskap av sig själv. För att kunna ta den till mig måste jag kunna *tolka*, *värdera*, och *relatera*

²⁸"När ordet en gång är teknologiserat finns det inget verkningsfullt sätt att kritisera vad teknologin gjort med ordet utan att själv ta hjälp av bästa tillgängliga tekniska hjälpmedel." (Ong 1990, s. 96)

den till annan kunskap. Det hjälper inte att jag har Vergilius samlade skrifter på latin i bokhyllan om jag inte kan latin. Det hjälper inte att jag kan hämta fram alla van Eycks tavlor via Internet om jag inte kan förstå symboliken i bilderna. Faran med informationssamhället är att den tolkande förmågan kommer att *undervärderas*. Det är så lätt att tro att bara för att information finns tillgänglig i ett yttre medium så *har* vi motsvarande kunskap.

Den mänskliga hjärnan är inte en videobandspelare som passivt kopierar den information som matas in. Hjärnan är aktiv, söker mönster på olika nivåer, filtrerar bort det som är irrelevant, och den *skapar* på så sätt sin egen information. Vi kan inte ta till oss något utan att tolka det.

Förmågan att tolka är i hög grad beroende av vilka mönster vi är beredda att se och höra. Vi kan *lära* oss att se nya mönster och på detta sätt förfina vår tolkningsförmåga. Detta är inget man får gratis, utan det kräver stor möda, goda exempel och god handledning. Informations-samhället gör att det är lätt att få tag i fakta om allt mellan himmel och jord – om man vet var man skall leta – och vi behöver därför inte hålla alla detaljer i minnet. Men datorer och andra medier hjälper sällan till med att sätta in fakta i ett sammanhang, dvs. att göra information till *kunskap*. En ordbok i kinesiska innehåller stora mängder information, men hur många av oss kan *använda* den? Vad har man för glädje av att ha en lista på alla grundämnen, om man inte förstår hur det periodiska systemet fungerar? Varför skall man samla på en massa recept som man kan hämta in från Internet, om man inte behärskar den grundläggande kokkonsten?

Lika viktigt som att lära sig nya tolkningsmönster är att bli *medveten* om de mönster man redan tänker i. Det finns otaliga exempel på att tänkandet, både i vardagen och i vetenskapliga sammanhang, spärras in i en osynlig bur som består av mönster som aldrig ifrågasätts. Det är nästintill omöjligt att själv upptäcka dessa tankegaller, utan fängelset får öppnas utifrån. Man kan bättra på chanserna genom att diskutera med oliktankande (och med barn) och genom att lära känna andra traditioner och kulturer. På detta sätt lär man sig också nya tolkningsmönster. Det är inget som säger att man måste förkasta ett gammalt mönster när man väl blir medveten om det – det kan vara bra som det är – men det är först då man får en möjlighet att *välja*.

När det gäller den kunskap jag har i huvudet vet jag för det mesta var den kommer ifrån och har en uppfattning om hur *tillförlitlig* den är. Sådan kunskap om vår kunskaps begränsningar är en viktig del av det som kallas *omdöme*. Vi har också lärt oss att det för många externa källor finns andra som garanterar informationens giltighet – en artikel i en uppslagsbok har granskats av experter och en tidningsnotis bygger

på journalistens förmåga till källkritik. Men för exempelvis Internet finns ingen sådan garanti. Det råder full anarki – där hittar man kvasi-vetenskapliga påståenden, rasistiska budskap, och störtfloder av reklam. Eftersom vi har varit bortskämda med att andra granskar den information som når oss via media, är vi inte vana vid att själva ständigt behöva ifrågasätta.

Skolans roll att förmedla *fakta* är föråldrad eftersom fakta finns att tillgå på yttre medier. Snarare bör utbildningen hålla fram olika *tanke-mönster* för eleverna genom att erbjuda ett rikhaltigt urval av språk, skilda kulturyttringar och idéer. För att kunna skapa sammanhang i den information som sköljer över oss krävs tolkning och *fantasi*. Jag vill varna för att färdigpackade informationspaket, om än insvepta i moderiktig multimedia, snöper fantasin. Utbildning via TV eller datorprogram där eleven passivt matas med information är ungefär som att ge barn den sorts målarböcker där man bara behöver pensla vatten över en sida för att en perfekt bild skall träda fram. Datorer kan vara kraftfulla hjälpmedel i undervisningen, men då skall de vara verktyg som *stöder* elevernas naturliga nyfikenhet och kreativitet och inte en elektronisk tvångströja. Det är genom att själv prova sig fram som man bäst skapar sin kunskap och lär sig fatta beslut. *Erfarenhet* kan inte lagras i lådor eller köpas på konservburk.

Referenser

C. Blase, 1997: "Walter Benjamin och dagens CD-ROM: Om en ny mediaform", ss. 181-190 i *Från 60-tal till cyberspace*, Skriftserien Kairos, nummer 3, Raster Förlag, Stockholm.

F. Brody, 1996: "Interaction design: State of the art and future developments", ss. 16-19 i i W. Velthoven and J. Seijdel, red., *Multimedia Graphics: The Best of Global Hyperdesign*, Chronicle Books, San Francisco.

A. Clark, 1997: *Being There: Putting Brain, Body and World Together Again*, MIT Press, Cambridge, MA.

M. Donald, 1991: *The Origins of the Modern Mind*, Harvard University Press, Cambridge, MA.

R. Dunbar, 1997: *Samvaro, skvaller och språket uppkomst*, Norstedts, Stockholm.

P. Gärdenfors, 1996: *Fängslade information*, Natur och Kultur, Stockholm.

P. Gärdenfors, 1997: "De kulturella konsekvenserna av att tala med sin dator", *Moderna Tider*, April 1997, ss. 40-42.

M. MacLuhan, 1962: *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*, University of Toronto Press, Toronto.

D. R. Olson, 1994: *The World on Paper*, Cambridge University Press, Cambridge.

W. J. Ong, 1990: *Muntlig och skriftlig kultur*, Anthropos, Göteborg.

S. Papert, 1993: "Obsolete skill set: the 3 Rs", *Wired*, May/June 1993, ss. 50-52.

S. Papert, 1994: Hur gör giraffen när den sover? Skolan, datorn och kunskapsprocessen, Daidalos, Göteborg.

W. Velthoven, 1996: "The cultural challenge of interactive hypermedia: Is there a future for the book", ss. 12-15 i W. Velthoven and J. Seijdel, red., *Multimedia Graphics: The Best of Global Hyperdesign*, Chronicle Books, San Francisco.

M. von Platen, 1985: "Goda minnen", Kungliga Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademins Årsbok, Stockholm, ss. 92-105.

S. Winter, 1996: "Det självklara behöver inte sägas", *Lund University Cognitive Studies* 46.

Bilaga 3

Internet och den litterära processen

Digitala hypertexter på Internet – exemplet Almqvist¹

Av Johan Svedjedal

Internet har i Sverige redan haft stor betydelse för olika led i vad Lars Furuland har kallat den litterära processen, ett litterärt verks väg från författare, via förlag, kritiker, bokhandel och bibliotek fram till läsaren.² Man kan publicera, beställa, sälja, köpa och läsa litteratur via nätet. Flera författare, förlag och tidskrifter publicerar verk direkt på Internet (eller lagrar dem där för publicering vid Print-On-Demand); där finns mängder av förlagrekla; en rad firmor bedriver direktförsäljning av böcker; en mängd bibliotek publicerar sina kataloger på nätet; där finns litterära diskussionsgrupper där läsare kan samtala per dator om böcker. Exemplet kunde göras många fler – under de senaste åren har mängder av initiativ tagits, både genom frivilligt arbete, satsningar från stat och kommuner och kommersiella investeringar.³

I den här artikeln ska jag inte försöka inventera eller beskriva dessa olika aspekter av vad som kan kallas Internetiseringen av den litterära processen. Jag väljer en begränsad aspekt och låter den pågående utgivningen av Carl Jonas Love Almqvists "Samlade Verk" tjäna som ett exempel på hur datateknik kan användas vid vetenskaplig

¹ En längre version av denna uppsats har tidigare tryckts som "Almqvist på Internet. Om publicering av en textkritisk edition som digital hypertext", *Tidskrift för litteraturvetenskap* 26(1997):2, s. 60–74. Där finns en utförligare beskrivning av framväxten av det digitala Almqvist-projektet, liksom mer av textkritiska metoddiskussioner. Uppsatsen är under publicering på Internet i anslutning till den digitala versionen av Almqvists "Samlade Verk" (adress, jfr nedan). De URL-adresser som anförs i noterna gällde i maj 1997.

² Jfr figuren över "den litterära processen", i Lars Furuland, "Litteratur och samhälle. Om litteratursociologin och dess forskningsfält, *Litteratursociologi. Texter om litteratur och samhälle*, red. Lars Furuland och Johan Svedjedal, Lund 1997 (s. 16–49), s. 40 f.

³ Se vidare mina översikter "Det skönlitterära nätet. Internet och svensk skönlitteratur", *Medialiseringen av Sverige*, red. Anders Björnsson & Peter Luthersson, Stockholm 1997, s. 29–40 (även <http://www.bibks.uu.se/lsoc/johans/svedjnet.htm>)

textutgivning.⁴ Främst handlar det om Internet som publiceringskanal, men en bakgrund ges om hela utgivningsprojektets framväxt och upp-läggning, liksom till den digitala utgåvans plats bland svenska digitala publikationer.

Det bör påpekas att termen "digital publicering" i det följande används som en beskrivning av en särskild slags "elektronisk publice-ring". En digital text lagras inte som bild utan är digitalt sökbar; en elektronisk text kan däremot vara en bild, t.ex. av en handskrift eller en boksida. Informationen i sådana bilder är inte möjlig att söka eller bearbeta med de texteditorer och sökverktyg som finns i exempelvis ordbehandlingsprogram.

C.J.L. Almqvists "Samlade Verk"

En komplett utgåva av Almqvists "Samlade Verk" är en gammal dröm för forskarna på området, men det dröjde till början av 1980-talet innan frågan väcktes på allvar. Det skedde när det relativt nybildade Almqvist-sällskapet kallade till ett symposium den 29 november 1985. Resultatet av symposiet blev att en arbetsgrupp tillsattes för att undersöka förutsättningarna för en sådan edition. Dess arbete utmynnade i en rapport och så småningom i att en redaktion tillsattes. Den består nu av huvudredaktören Bertil Romberg och de biträdande redaktörerna Lars Burman och Johan Svedjedal.⁵

"Samlade Verk" ska omfatta 51 volymer. Den första volymen utkom 1993 (Det går an och Hvarför reser du? i 1838 års versioner). Hittills har fyra volymer utkommit, och utgivningstakten planeras vara två à tre volymer om året.

I efterhand är det lätt att se hur mycket arbetet med "Samlade Verk" har präglats av de snabba tekniska förändringarna inom bokproduktionen sedan början av åttiotalet. Under den tiden har det skett något av en digital revolution i den svenska bokbranschen. Det kan vara skäl att erinra sig hur arbetet bedrevs till bara för några år sedan - hur vardagen såg ut när en scanner mest var något man såg i amerikanska TV-serier och när Internet mest var en glimt i forskningsbibliotekariernas ögon.

Den första idén med Almqvist-utgivningen var att utge en ny moderniserad edition, alltså något i stil med Böök-editionen. Tanken

⁴ Man måste använda termen verk, eftersom Almqvist inte inskränkte sig till skrifter. Hans musik och de tavlor han eventuellt har målat ska också tas med i editionen.

⁵ Granskningen av tidigare editioner och riktlinjerna för "Samlade Verk", se Bertil Romberg och Johan Svedjedal, "Carl Jonas Love Almqvists Samlade Verk. Planer och principer", *Samlaren* 114(1993) (tr. 1994), s. 15-26.

var att en sådan edition skulle nå ut till läsare på ett annat sätt än en originalstavad. I bakgrunden fanns också förhoppningen om vissa statliga garantier, ekonomiska utfästelser som skulle göra något stort förlag benäget att åta sig utgivningen - alltså ungefär som Bonniers stått för Böök-editionen. Både statens och bokförlagens intresse visade sig dock vara svalt.

Av olika skäl väcktes då idén att Svenska Vitterhetssamfundet kunde bli huvudman för utgivningen. Det visade sig mycket lyckligt eftersom det gav utgivningsprojektet en textkritisk miljö istället för en kulturpolitisk tidspress. Med tanke på Vitterhetssamfundets övriga utgivning var det uteslutet att editionen skulle vara annat än originalstavad. För det fanns ju också väsentliga språkhistoriska argument: en sådan edition skulle bli av mycket stort intresse för språkvetenskapen.

Vid det laget var vi framme vid omkring år 1990 och det hummade och surrade av datorer i bokbranschen. Sättningen av böcker skedde mer eller mindre rutinmässigt via diskett, men ännu var inte scannern något realistiskt alternativ. Därför sattes den första volymen genom att texten matades in på en persondator.

När den första volymen utkom hösten 1993 var denna metod redan föråldrad. Texterna till de följande volymerna har alla scannats in. Detta är en tjänst som vi har köpt, inklusive preliminär korrekturläsning, och vi ser ingen anledning att ta över scannings-arbetet själva.⁶ I själva verket har utgivningen ganska strikt följt principen att köpa olika slags datatjänster framför att arbeta med en egen stab av datakunniga. Vi har också strävat efter att vända oss till de ledande på området framför att försöka handla upp tjänsterna så billigt som möjligt.

Merparten av det praktiska förlagsarbetet sköts av en av Sveriges datakunnigaste förläggare (Krister Gidlund, Gidlunds förlag, Hedemora). Arbetsgången innebär att volymredaktören efter inscanningen får en diskett-version av texten att arbeta med redan från början. Så småningom levererar han eller hon en diskett till förlaget, som tar fram heloriginal för korrektur och tryckoriginal. Förlaget använder också denna diskett för att göra en moderniserad urvalsupplaga, kallad "Skrifter", för bokhandeln. Den har kortare inledningar och en hårdbantad textkritisk apparat. Moderniseringen för "Skrifter" görs av Gidlund i samarbete med Svenska Vitterhetssamfundet. Genom denna version kan ett flertal av Almqvists verk nå ut till bibliotek och bokhandlar på ett sätt som "Samlade Verk" knappast kan göra.

Själva ederingsarbetet ska här beskrivas bara ytterst kortfattat. Almqvists "Samlade Verk" har det möjligen enkelt materialmässigt genom bristen på originalmanuskript, men har andra problem att lösa genom

⁶ Inscanningen sköts av Autotext AB i Norberg.

den bokvetenskapliga analys som måste göras för varje volym. Som många dåtida författare hade Almqvist för vana att ändra sina verk efter tryckningen (ibland också under tryckningen).⁷ Med andra ord finns det variantexemplar inom den första impressionen av originaleditionerna. Ett stort arbete för utgivarna är att spåra upp och jämföra dessa exemplar. Det innebär samtidigt att "Samlade Verk" är en kritisk edition av det klassiska slaget, en edition som inte bara trycker av en text utan där det, med bibliografen Rolf E. Du Rietz lyckade termer, gäller att framställa en realtext som reproducerar en idealtext av ett verk.⁸

Som har framgått var grundidén redan från början dels att använda datorer så mycket som möjligt, dels att köpa tjänster i största möjliga utsträckning. När tanken väcktes på att också publicera editionen digitalt var därför första steget att söka efter någon som hade rätt slags datakompetens. Men det var också viktigt att knyta publiceringen till någon reputerad institution - dels för att användarna skulle hitta fram till den, dels för att den digitala versionen skulle få en kvalitetsstämpel.

Valet stod till att börja med mellan publicering på CD-ROM och publicering på Internet. Att publicera "Samlade Verk" på nätet tedde sig av olika skäl mycket mer tilltalande. Av marknadsskäl skulle en CD-ROM-version knappast kunna lanseras innan en stor del av volymerna var utgivna, medan en Internet-version kan göras tillgänglig i ungefär den takt som bokvolymerna ges ut. Därmed kan den nå användarna snabbt - och fortlöpande bli till stor hjälp för de redaktörer som arbetar med nya volymer. Ett annat skäl att välja Internet framför CD-ROM var att vi därmed slapp låsa oss för ett tekniskt format redan från början. Vi har valt det mest använda och mest flexibla formatet, HTML-kodning, vilket gör att "Samlade Verk" enkelt blir tillgängliga i Word Wide Webs hypertextmiljö - och därmed kan länkas till andra hemsidor och hypertexter.⁹

Vid valet av publiceringsställe för Internet-versionen upprättade vi samarbete med Språkbanken vid institutionen för Svenska språket i Göteborg. I dess databas, "Språkbanken", finns redan en rad texter som

⁷ Fler exempel beskrivs instruktivt i Lars Burman, "Kancellanserna i C.J.L. Almqvists Amalia Hillner (1840)", *Tidskrift för litteraturvetenskap* 24(1995):2, s. 47-54.

⁸ Se Rolf E. Du Rietz, "Böcker, texter och editioner - av alla de slag", *Fiktionsens förvandlingar*. En vänbok till Bo Bennich-Björkman den 6 oktober 1996. Redaktion: Dag Hedman och Johan Svedjedal, Uppsala 1996 (Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, 33), (s. 89-107, s. 96 ff.

⁹ En utförligare argumentation längs dessa linjer, jfr Peter L. Shillingsburg, *Scholarly Editing in the Computer Age. Theory and Practice*, 3 ed., Ann Arbor 1996, s. 166 ff.

utnyttjas flitigt av forskningen: en konkordans till Svenska Akademiens ordbok, konkordanser till Strindbergs "Samlade Verk" och hans brev, flera medeltida texter (bl.a. Den Heliga Birgittas uppenbarelser).¹⁰

Valet att samarbeta med Språkbanken vidgades snabbt till ett generellt beslut inom Svenska Vitterhetssamfundet, nämligen att publiceringen av samfundets nya textkritiska utgåvor i fortsättningen ska ske parallellt i bokform och i digital form. Almqvists "Samlade Verk" får ses som ett pilotprojekt, men också andra tekniska lösningar kan och bör användas för de digitala versioner som Svenska Vitterhetssamfundet publicerar av andra utgåvor. Tillgänglig finns för närvarande Andreas Arvidi, *Manuductio Ad Poesin Svecanam*, utgiven av Mats Malm (i bokform 1996).¹¹

Andra digitala hypertexter på Internet

I praktiken går arbetet med den digitala publiceringen av Almqvists "Samlade Verk" till så att förlaget skickar en kopia av disketten med filerna innehållande heloriginalen till Språkdata. Där konverteras filerna till HTML-format (vilket gör att de i framtiden lätt kan anknytas till TEI-standard [TEI = Text Encoding Initiative]), samtidigt som ord-förklaringar och textkritiska kommentarer länkas till de skönlitterära texterna.¹² Utprodukten blir hypertexter, åtkomliga via Internet. För närvarande finns fyra volymer tillgängliga och under de kommande åren räknar vi att göra två – fyra volymer tillgängliga per år, dvs. följa bokversionens utgivningstakt.

När vi publicerade de första digitala verken på Internet, Det går an och Hvarför reser du?, fanns inga svenska textkritiskt ederade hypertexter på nätet. Hittills är vi fortfarande ensamma på området. Strindbergs "Samlade Verk" finns ännu så länge bara på Internet i form av en konkordans med begränsad tillgänglighet. Den är ytterst användbar, men är något annat än en fullfjädrad hypertext av intresse för litteraturhistoriker och litteraturläsare.

Från andra språkområden finns mängder av välgjorda hypertexter på Internet. Ett stort antal är lätt åtkomliga via "Books on-line", "Project Bartleby" eller via Bibliotekstjänsts länklista "Internetkontakt" och på

¹⁰ Adress till Språkbanken: <http://svenska.gu.se>.

¹¹ Adress till Svenska Vitterhetssamfundet: <http://svenska.gu.se/vittsam.html>.
Adress till Arvidi: <http://hum.gu.se/~LITMM/Arvidi.html>.

¹² Yvonne Cederholm på Språkdata är huvudansvarig för detta arbete, medan Johan Svedjedal från utgivarnas sida har det vetenskapliga ansvaret för den digitala hypertextversionen.

en mängd andra ställen. Som ett exempel på en lyckad publicering kan man peka på de roliga och användbara digitala hypertexteditionerna av Jane Austens romaner. Närmast ett digitalt hypertextbibliotek är den kulturhistoriskt omfattande "The Victorian Web"¹³ Det bör då understrykas att de flesta skönlitterära klassiker som publiceras på Internet läggs ut utan större textkritiska ambitioner (även om en del av dem bygger på tidigare textkritiska editioner i bokform). Det tydligaste exemplet är det stora Project Gutenberg, som har gjort mängder av texter tillgängliga på nätet, men som sköts med vad Peter Shillingsburg kallar "abysmal ignorance of the textual condition" - texterna är så opålitliga att projektet mest liknar "a textual junkyard".¹⁴

I Sverige finns flera skönlitterära klassiker på Internet, också de utan textkritiska ambitioner. Ett exempel är Karin Boye-sällskapets hemsida, innehållande delar av hennes författarskap och material kring det (handskrifter, essäer, m.m.).¹⁵ Ett annat är Selma Lagerlöfs verk, som scannats in av Autotext AB.¹⁶ Ett tredje exempel är det omfattande Projekt Runeberg med bas i Linköping, startat i december 1992.¹⁷ Där presenteras ett brett urval författare och verk (för närvarande ett nittiototal) av svenska författare, ofta i datormässigt eleganta och fiffiga uppställningar - men inte textuellt pålitliga. Utgivarna anger mycket sällan vilken förlaga de har använt, men i regel tycks inläsningarna bygga på pocketutgåvor eller andra nyutgåvor, med alla deras ofrånkomliga textuella brister. Projekt Runeberg är en litteraturfrämjande insats som deltagarna har allt skäl att vara stolta över, men för undervisning och forskning är dess texter knappast användbara.¹⁸

¹³ Adressen till Books on-line: <http://www.uni-sb.de/z-einr/ub/ebooks/bookauth.html>. Adressen till Procent Bartleby: <http://www.columbia.edu/acis/bartleby>. Adressen till BTJ:s länklista: <http://www.btj.se/btj/saburl/saburl.html>. Adressen till Jane Austens romaner: <http://curly.cc.utexas.edu/~churchh/janeinfo.html>. Adressen till The Victorian Web: <http://www.stg.brown.edu/projects/hypertext/landow/victorian/victov.html>. Nyttiga länkar till skönlitterära hypertexter finns på t.ex. <http://library.lib.binghamton.edu/english.html>; <http://etext.lib.virginia.edu/uvaonline.html>.

¹⁴ Shillingsburg 1996, s. 161.

¹⁵ Karin Boye-sällskapets hemsida, <http://www.ivo.se/kboye/dikter.html>.

¹⁶ Adressen till Selma Lagerlöfs verk: <http://wwis.upnet.se/selma/indexswe.htm>.

¹⁷ Adressen till Projekt Runeberg: <http://www.lysator.liu.se/runeberg/katalog.html>.

¹⁸ Projekt Runeberg finns med i "Länkskafferiet" (<http://www.ub2.lu.se/skolverket/>), ett "virtuellt skolbibliotek" som gjorts på uppdrag av Skolverket och Svenska skoldatanätet. "Länkskafferiet" är en databas med 895 kvalitetsbedömda och ämnesstrukturerade Internetresurser. Skafferiet är ett hjälp-

Problemen med Projekt Runeberg är alltså desamma som med dess internationella föregångare, Project Gutenberg.

I ett sådant läge är det ännu viktigare att vetenskapssamhället erbjuder goda digitala texter, alltså texter utan fel och omedvetna förvrängningar. Ett syfte med det digitala Almqvist-projektet är att bidra till utvecklingen av arbetsmetoder på detta område. Därför har projektets arbetsformer hittills medvetet hållits mycket öppna.

Internetversionen och bokversionen

Thomas Tanselle har skickligt argumenterat för att dator teknik och digital publicering inte gör någon skillnad i möjligheten att beskriva hur texter lagras och förmedlas: "Computerization is simply the latest chapter in the long story of facilitating the reproduction and alteration of texts; what remains constant is the inseparability of recorded language from the technology that produced it and makes it accessible."¹⁹ Med den utgångspunkten kan man pröva att beskriva framställningen av Almqvists "Samlade Verk" som att vi producerar två versioner av en edition, en bokversion och en digitala version - i framtiden kan naturligtvis andra versioner framställas, t.ex. på CD-ROM eller i andra former.

Det kan finnas ovälkomna skillnader mellan dessa bägge versioner (bok, digital). Exempelvis sker små förvrängningar vid överföringen av texten från datafil till bok och från datafil till digital publicering - vi har haft vissa problem med små detaljer som kursiveringar och tankstreck, men har hittills inte råkat ut för några skillnader i innehållsligt betydelsebärande detaljer.

Det är dock väsentligt att frigöra sig från tanken att bokversionen och den digitala versionen måste vara exakt likadana textuellt. I vissa fall vill man helt enkelt inte att Internet-versionen ska överensstämma med bokversionen, detta eftersom tryckfel och andra konstigheter i bokversionen upptäcks vid omformatering och länkningsar. Därför finns det en särskild sida där det anges vilka rättelser som införts i Internet-versionen.

Principiellt bör man, enligt min uppfattning, se det som både ofrånkomligt och eftersträvansvärt att boken och Internet-publiceringen inte

medel för att söka information på Internet och vänder sig i första hand till elever och lärare i den svenska skolan." Någon egentlig bedömning av den textuella kvaliteten tycks alltså inte ha gjorts.

¹⁹ G Thomas Tanselle, "Printing History and Other History", *Studies in Bibliography* 48(1995) [s. 269-289], s. 288.

stämmer exakt överens. Varför skulle en digital utgivare avstå från den eviga textuella ångervecka han eller hon åtnjuter? En digital utgåva är ju öppen och oavslutad på ett annat sätt än den tryckta, något som exempelvis Jerome McGann har understrukt i en essä om den digitala hypertextens möjligheter vid textedering.²⁰

Kommer Internet-versionen att bli en konkurrent till bokversionen av "Samlade Verk"? Vill folk hellre läsa texterna på skärmen istället för från boksidan eller ladda ned dem på diskett i stället för att köpa boken? Visst finns det skäl att ställa frågorna. Men min erfarenhet är att en digital utgåva fungerar utmärkt som hjälpmedel, däremot aldrig som ett alternativ till boken. Den är oslagbar för sökningar, lokaliseringar av citat, olika språkliga analyser, m.m. Men den kan aldrig vara särskilt attraktiv för den som rätt och slätt vill läsa verket. Rädslan för att digitala editioner ska slå ut de bokburna är överdriven.

Och i alla händelser måste vi acceptera att en publicering av böcker aldrig kan vara ett självändamål. Böcker är dokument som bär texter, ingenting annat. Om andra dokument kan bära texterna lika bra eller bättre finns ingen anledning att hålla fast vid boken. Men de digitala utgåvor som jag hittills har sett på Internet är inga svåra hot mot boken. Skälen är de som alltid används för att försvara boken (digitala texter är inte portabla, saknar goda möjligheter till anteckningar i marginalen och är svåra att skumläsa) och som lästexter är de digitala utgåvorna ännu långtifrån lika tekniskt avancerade som boken.

På sikt kommer dock sannolikt datatekniken att påverka villkoren för själva tryckningen av boken. Om tekniken med print on demand håller vad den lovar, kommer akademisk speciallitteratur inom några år att tryckas i ett flertal små upplagor, snarare än i en stor initial upplaga, avsedd att räcka i flera decennier. En sådan teknik kräver, om den får genomslag, att textutgivare tänker om radikalt. I framtiden kan boken bli en utprodukt snarare än en slutprodukt.

Sådana framtidsutsikter hindrar inte att det är viktigt att arbeta med den digitala publiceringen. Ändamålet med vetenskaplig textutgivning är ju ändå till sist att etablera texten så säkert som möjligt, kommentera den och se till att den når så många som möjligt, antingen direkt (genom läsning) eller indirekt (som sättningsförlaga för senare utgåvor). Och ingenstans har man en så stor potentiell publik som på Internet.

Det känns passande att erbjuda Almqvists texter på detta sätt. När allt kommer omkring drömde han ju om att nå en masspublik - han

²⁰ Jerome McGann, "Radiant Textuality", <http://jefferson.village.virginia.edu/public/jjm2f/radiant.html>. I svensk översättning: "Lysande textualitet", Litteratursociologi, red. Lars Furuland & Johan Svedjedal (1997), s. 274-285.

deltog i folkskriftsserier, arbetade som journalist, skrev i dåtidens stora romanbibliotek. Den esoteriske Almqvist hade en teknikvänlig sida i sin personlighet som gör att jag gärna föreställer mig att han skulle ha gillat Internet. Och jag menar då inte den gamla klichén att romantikerna skulle ha använt nätet för att skapa allkonstverk, utan snarare att Almqvist ville göra sina texter tillgängliga för så många som möjligt. En författare som prisade boktryckarkonstens demokratiserande inflytande så ivrigt som Almqvist ("Boktryckerikonsten är det stora medlet för en universal uppfostran", skrev han 1839), skulle knappast haft något emot att publiceras på Internet.²¹ För vad är en tryckpress i vår tid? I princip varje skrivare som är kopplad till en Internet-ansluten dator.

Hypertextens möjligheter och estetik

Som den stora internationella debatten kring textkritik och digital publicering har inskräp under de senaste åren, finns det knappast någon ände på möjligheterna för den digitala textutgivaren. Datorernas lagringskapacitet gör det frestande att publicera samtliga versioner av ett verk på Internet (och därmed kanske förvandla ederingsarbetet till en gör-det-självlåda för användaren), liksom mängder av relevant material runt verket (uppsatser, kommentarer, bilder). Därmed förvandlas den digitala versionen i praktiken till ett arkiv eller till ett bibliotek, bägge multimedialt upplagda.²² En möjlighet, som nu lockar många, är att den traditionella editionen, med en etablerad text och en variantapparat som beskriver de andra versionerna, kan ersättas med en digital lager-på-lager-edition. Materialet struktureras då så att datorn genererar de olika kända versionerna av ett verk, från författarens första utkast, via den först utgivna versionen till den sista av författaren omarbetade versionen. Användaren väljer själv vilken version han eller hon vill läsa. Ett sådant sätt att arbeta betyder, som Charles L. Ross har påpekat, döden för den kritiska editionen som vi känner den.²³ Mer bestämt kan det innebära att själva kärnan i ederandet (att välja en läsart framför en annan och att rekonstruera förlorade läsarter ur

²¹ "Boktryckerikonsten och Folkuppfostran" (urspr. Aftonbladet den 5 januari 1839), Journalistik. Urval, inledning och kommentarer av Bertil Romberg, I: 1839-1845, Hedemora 1989 [s. 56-63], s. 57 f.

²² Jfr t.ex. Pete Shillingsburg, "Principles for Electronic Archives, Scholarly Editions, and Tutorials", *The Literary Text in the Digital Age*, ed. Richard J. Finneran, Ann Arbor 1996, s. 23-35.

²³ Charles L. Ross, "The Electronic Text and the Death of the Critical Edition", *The Literary Text in the Digital Age* (1996), s. 225-231.

överlevande material) mjuknar och löses upp.²⁴ Istället för idealtexten erbjuds läsaren en serie realtexter.

Den digitala hypertextens möjligheter till många och snabba länningar gör att den digitala kritiska editionen kan peka utöver sig själv på ett annorlunda sätt än den bokburna editionen. I sista hand är den utvecklingen analog med tankelinjer inom postmodernism och poststrukturalism: synen på litterära verk som förbundna i en oändlig väv med andra litterära verk (men inte nödvändigt med genetiska samband) och tanken på att läsarens associationer har minst samma tolkningsrelevans som de intentioner författaren en gång hade.²⁵

Resultatet blir att den digitala textutgivaren kan välkomna en öppen struktur där användarna - idealt sett - kontinuerligt kan föra in nya länningar. Den digitala editionen liknar då en poststrukturalistisk utopi - en väv av digressioner och associationer, ett icke-linjärt system snarare än den linjärt upplagda berättelse eller dikt vi i vår tidigare läskultur har vant oss vid. En Internet-edition blir på så sätt det verkligt decentrerade konstverket.

Allt detta betyder också att den digitala hypertexten med all sannolikhet fjärrar sig från de effekter författaren strävat efter att skapa hos läsaren, de konstnärligt beräknade grepp som bygger på den enkla tanken att läsaren börjar i början och läser på genom berättelsen fram till slutet av verket. Så ser läsningen sällan ut i Internet-världens zappande mellan olika sidor. De digitala hypertexternas icke-linjära teknik tenderar därför ofta att strida mot estetiken i de verk de skall förmedla. Om detta är eftersträvansvärt eller beklagligt är användarens sak att avgöra - men den digitala editionens logik tycks vara att författarintentionen marginaliseras och läsarens egna val uppvärderas.²⁶

²⁴Jfr t.ex. G. Thomas Tanselle, "Textual Instability and Editorial Idealism", *Studies in Bibliography* 49(1996) [s. 1-60], s. 59.

²⁵Denna utvecklingslinje inom textkritiken beskrivs i t.ex. G. Thomas *Bibliography* 44(1991), s. 83-143 och D.C. Greetham, "Editorial and Critical Theory: From Modernism to Postmodernism", *Palimpsest. Editorial Theory in the Humanities*, ed. Georg Bornstein & Ralph G. Williams, Ann Arbor 1993, s. 9-28.

²⁶Se flera bidrag i *Hyper / Text / Theory*, ed. Georg P. Landow, Baltimore & London 1994: Espen J. Aarseth, "Nonlinearity and Literary Theory", s. 51-86; Gunnar Liestøl, "Wittgenstein, Genette, and the Reader's Narrative", s. 87-121; "How Do I Stop This Thing?: Closure and Indeterminacy in Interactive Narratives", s. 159-188. Jfr även t.ex. Philip E. Doss, "Traditional Theory and Innovative Practice: The Electronic Editor as Poststructuralist Reader", *The Literary Text in the Digital Age* (1996), s. 213-224.

Den digitala versionen av Almqvists "Samlade Verk"

Beskrivningen av den digitala versionen av Almqvists "Samlade Verk" kan göras mycket kortfattad. Det enklaste sättet att få grepp om hur den fungerar är att pröva den själv.²⁷ Grundtanken är att den digitala versionen ska innehålla samma material som bokversionen, och uppläggningsen är sådan att varje bokvolym motsvaras av en hemsida, en "nätvolym".

En mer radikalt disponerad digital version skulle ha frigjort sig från uppläggningsen av "Samlade Verk" och öppnat möjligheten till friare kombinationer - kanske en hemsida med alla Almqvists verk i alfabetisk ordning, snarare än den hemsida vi nu har som strukturerar innehållet efter en lista över volymerna i "Samlade Verk".

Att vi har behållit volymindelningen efter "Samlade Verk" beror inte minst på att vi också har behållit sidindelningen från bokversionen i den digitala versionen. Den som på skärmen läser den scen i *Det går an* där Albert och Sara äter "Hallon och grädda" i Strängnäs, finner längst ner paginasiffran 31 och kan lätt söka sig fram till rätt ställe i den tryckta boken. Av samma skäl har vi behållit alla paginasiffror i kommentarlistorna. Den digitala versionen är alltså ett hjälpmedel till bokversionen, inte en helt självständig publiceringsform.

Förutom de ederade texterna innehåller varje volym i "Samlade Verk" en inledning (om tillkomst, mottagande, m.m.), en textkritisk kommentar, två variantlistor (accidentalier respektive substantieller) och en avdelning med kommentarer / ordförklaringar. Allt detta finns med i den digitala versionen. Inledningen är olänkad (förutom till dess egna slutnoter), liksom den textkritiska kommentaren. Variantlistorna och kommentarer/ordförklaringar är däremot länkade till texten. De ligger skilda från varandra, vilket innebär att bara en av kategorierna kan visas åt gången: länkningen sker via blåmarkering av de aktuella delarna av texten. På en särskild meny kan man välja vilken kategori av länkar man vill se visad (kommentarer / substantieller / accidentalier). Att man kan välja att läsa texten ren eller med länkningen markerad är en klar fördel; att man bara kan visa länkningen till en kategori åt gången är en klar nackdel.

Till de praktiska svårigheterna med Internet-versionen hör ännu så länge att texten i HTML-format lagras i filer som ofta är betydligt mindre än verket (filerna motsvarar i regel ca 10-50 boksidor). Hanteringen blir därför något försvårad för den som vill arbeta med större textsjok. Den som tänker använda texten mer intensivt har naturligtvis möjligheten att kopiera ner den till sin egen dator.

²⁷ Adressen till utgåvan är: <http://svenska.gu.se/vittsam/almqvist.html>.

Den digitala Almqvists "Samlade Verk" är en mikro-hypertext inom en makro-hypertext, för Internet är ju egentligen ingenting annat än den mest omfattande hypertext som existerar. Problemet är just nu att dess uppläggning inte medger mycket långa dokument - med nuvarande teknik blir nedladdningstiderna alldeles för långa. Den digitala världen bygger på korta dokument, bokvärlden på långa dokument. Skillnaden kan också uttryckas som att den digitala hypertexten är disponerad för sökning, boktexten för läsning.

Det väsentliga hjälpmedlet för vår digitala version är den sökfunktion som finns knuten till den digitala utgåvan - ett verktyg där användaren kan välja om han eller hon vill söka i samtliga de inlagda Almqvist-texterna, någon enstaka volym eller vissa delar av textmängden (inledningar, varianter, kommentarer eller Almqvists verk), om sökningen ska gälla hela ord eller delar av ord (trunkering). Det är i sökmöjligheterna och i länkningstekniken som den digitala utgåvan har sin stora användbarhet, snarare än i möjligheten att läsa verken på skärmen.

På sikt är tanken att den digitala versionen ska kompletteras med material som inte finns i böckerna - konkordanser, ordlistor, länkar till uppsatser, bilder, faksimil av boksidor, en bibliografi, musikexempel, osv. Den digitala versionen kan då vidgas till att bli en Almqvist-Web - ett digitalt arkiv vars öppna sätt att fungera förmodligen strider mot det begränsande, författartrogna lässätt som Almqvist förespråkade.²⁸

Kvalitetssäkring och informationsfrihet – vad vill information vara?

"Information wants to be free", heter det i Internet-sammanhang. Med det menas att själva nätets idé är att information ska kunna cirkulera fritt: datafiler och program ska kunna kopieras ned från nätet till den enskilde användaren. Det är en idealistisk och demokratisk princip som på några år har gjort Internet till den viktigaste internationella kanalen för spridning av information. Men det är också en princip som kolliderar med upphovsrättslagstiftningen, juridikens sätt att skydda t.ex. författares rätt till sina verk. Internet är egentligen en anomali i ett industrisamhälle: löftet om att ge något för ingenting, att ge information gratis. "Information wants to be cheap" är egentligen det längsta ett kunskapsföretag borde kunna sträcka sig.

För en vetenskaplig textutgivare väcker Internet-publicering två problem. Det ena är upphovsrättsligt, det andra gäller kvalitetssäkring.

²⁸ Jfr Johan Svedjedal, "Om två slags lässätt. Om receptionen av C.J.L. Almqvist", BLM 66(1966):6, s. 21-25.

Bäggé kan kan formuleras om till tekniska problem. Ingetdera av problemen är olösligt, men båda är i praktiken svåra att hantera.

Upphovsrättsproblemet är för närvarande en mardröm för bokbranschen i Sverige. Förläggarna och författarna sitter sedan länge låsta i förhandlingar om vem som egentligen ska inneha förlagsrätten till den digitala versionen av ett verk. Författarna påpekar att författarrätten tillhör dem och kräver extra betalt för att upplåta den till förläggarna; och förläggarna befarar att författarna ska ordna digitala konkurrenser till bokutgåvorna om de inte skriver över sin förlagsrätt till digital publicering samtidigt som rätten till bokpublicering. Bakom förläggarnas ståndpunkt finns med andra ord tanken att den digitala publiceringen är ett hot mot boken som medium. Men i princip är rättsläget det gamla vanliga: författaren har rätten till publicering och reproducering av sitt verk.

För en vetenskaplig edition innebär upphovsrätten i Sverige i praktiken att också utgivaren omfattas av rättsskydd. En textutgivare har naturligtvis författarrätten till inledningar, kommentarer o.dyl. (som med all annan författarrätt omfattar skyddet själva framställningen, den språkliga utformningen, medan faktainnehållet inte är upphovsrättsligt skyddat). Men också själva den ederade texten omfattas av författarrätten, detta när utgivaren genom aktivt vetenskapligt arbete har gjort sådana ingrepp i originaltexten att den avgörande skiljer sig från den version som tidigare varit tryckt. Gällande författarrätt omfattar skydd för: "Den som översatt eller bearbetat ett verk" (§ 4).²⁹ Hur gränsdragningen mellan avtryck och omarbetning i praktiken ska göras kan här lämnas därhän, men det viktiga för den som publicerar vetenskapliga editioner digitalt är att minnas att materialet i regel är författarrättsligt skyddat. I praktiken skapar det dock knappast några problem för en vetenskaplig utgivning - edering görs sällan med direkt tanke på arvodet.

Författarrätten gäller till 70 år efter författarens död och omfattar författarens ekonomiska och ideella intressen. Med det menas att den som publicerar ett verk inte får göra det utan författarens tillåtelse. Verket får inte heller förvrängas. Där börjar det brännas för den som arbetar på Internet. "Information wants to be free" - den principen betyder ju att vem som helst ska kunna kopiera vidare information, kanske också ändra den. Det är tillåtligt - också i författarrättslig mening - om man gör det för enskilt bruk. Men att offentliggöra information utan upphovsmannens tillåtelse är ett intrång i författarens upphovsrätt - och att ändra den kan vara ytterligare ett intrång, nämligen

²⁹ Lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk, SFS 1960:729. Jfr Ulf Bernitz m.fl., Immaterialrätt, 5., omarb. uppl., Stockholm 1995, s. 33.

om ändringarna är så stora och okänsliga att de drabbat upphovsmannens ideella rätt.³⁰

I teorin betyder allt detta att digitalt publicerade editioner borde vara rätt trygga. Folk får använda dem efter eget gottfinnande, skriva länkar till dem från sina hemsidor, göra dem kända på olika sätt. Men de får inte kopiera materialet för egen publicering, varken digitalt eller i pappersform. Inte heller får de ändra texten utan upphovsmannens tillåtelse. Problemet är bara i praktiken att de tekniska möjligheterna att kopiera och ändra texter nu är så mycket kraftfullare än förut.

Visserligen är vår digitala version skyddad mot ändringar i den meningen att ingen oauktoriserad användare kan ta sig in i datafilerna hos Språkdata och ändra i dem. På det sättet är den digitala Almqvist-utgåvan säker. Men den som vill få tillgång till en digital kopia av Almqvists "Samlade Verk" har ett enkelt jobb framför sig. På några minuter kopierar man ner ett helt skönlitterärt verk från Internet till en diskett. Och på ytterligare några minuter kan man, med en texteditor i ett ordbehandlingsprogram, göra genomgripande ändringar i texten. Så kan moderniseringen av äldre stavningsformer göras med en slags halvautomatik - en serie makro-kommandon, länkade till varandra.

I det läget är det en klen tröst för textutgivaren att möjligheterna till snabba ändringar är praktiskt taget lika stora även om texten inte finns på Internet. Omvägen över scanning-tekniken behöver inte vara lång. Med ett gott OCR-program kan inläsningen av en tryckt bok bli relativt snabb och säker (om än inte bokstavsperfekt). Och sedan finns den i digital form, öppen för ändringar och omarbetningar. Hur vi än publicerar "Samlade Verk" kommer texterna aldrig att kunna skyddas tekniskt.

Allt detta är välbekant för den som arbetar i en modern akademisk miljö. "Det elektroniska biblioteket" är redan nu en verklighet - textmängden på Internet är så stor att inte så få litterära citat kan beläggas på nätet lika snabbt som i citatlexika. Men vad händer när tillgången på digitala svenska klassiker blir ännu större? Finns där en risk för piratutgivning? I varje fall är möjligheterna så stora att textutgivarna nog gör klokt i att regelbundet söka av Internet för att se om där finns några alternativa versioner av texterna. Mardrömmen är ju att en felaktig version av texten börjar spridas genom vidarekopiering. I så fall blir Internet en Pandoras ask med den värsta sortens lidanden för en textutgivare - en svärm av korruptioner.

Så glider frågan om författarrätt över i frågan om säkerhet. Hur skyddar utgivaren sig mot förvrängningar?

³⁰ Jfr Bernitz m.fl. 1995, s. 49 ff.

Mitt svar måste för närvarande bli att hon eller han inte bör skydda annat än den egna publiceringen (som självfallet ska vaktas noga) - inte för att det inte går rent tekniskt, utan för att det strider mot den digitala publiceringens idé. "Information wants to be free" - och den som sig ut på nätet ger får nätets villkor tåla. Visst går det att skydda sig mot bred vidarekopiering av texter. Man kan exempelvis lagra dem i format som kräver program som de flesta inte har tillgång till. Man kan kräva lösenord eller någon annan form av auktorisation. Och man lagra dem i form av bilder istället för som textfiler.

Alla sådana åtgärder skulle dock strida mot själva idén med en digital publicering: att göra texten snabbt och enkelt tillgänglig för så många som möjligt. Som vetenskaplig textutgivare ska man visserligen inte ha några illusioner om bredden av den publik man vänder sig till (en försäljning på över hundra exemplar på den öppna marknaden av en textutgåva innebär en bästsäljare), men just därför bör man gå användarna till mötes så långt som möjligt.

Publiken för den digitala Almqvist-editionen är i första hand universitetsforskare, men förhoppningsvis kan den locka också andra användare: gymnasister, folkhögskoleelever, andra som skriver om litteratur. Då duger det inte att arbeta i format som kräver lösenord, hjälp av dataexpertis eller komplicerade nedladdningar av program. Man bör sträva efter att ha texter som är användbara och sökbara på samma sätt som de flesta andra texter på Internet. Det innebär att texterna står vidöppna för att laddas ner och sedan publiceras i annan form. I den meningen är säkerhetsfrågan för närvarande olöst, även om man vill ha gott hopp om att utvecklingen ska leda till möjligheter att lösa det problemet.

Tills dess gäller det att minnas att säkerhetsfrågan främst bör ses som ett specialfall av kvalitetsfrågan. Internets stora och förtigna problem är för närvarande att så mycket av informationen på nätet är felaktig, föråldrad eller förvrängd. Men information vill vara säker. Annars är den inte information.

Bilaga 4

Distribution av böcker genom detaljhandeln 1996

Av Leif Olsson

Den viktigaste distributören av allmänlitteratur till konsument är bokhandeln. Vid sidan av biblioteken ansvarar bokhandeln för att ett brett boksortiment görs tillgängligt över hela riket. Av detta skäl är det av stor vikt att närmare studera den geografiska spridningen av bokhandel samt analysera förutsättningarna för att den kommersiella försäljningen av ett brett litteraturutbud kan bibehållas eller förstärkas.

Sedan bokpriserna blivit fria 1970 har successivt en förändring skett av bokdistributionen.

Vid sidan av den starka utvecklingen av bokklubbar har liberaliseringen av bokförsäljningen inneburit att försäljningen av böcker spritt sig till andra försäljningskanaler. Således har varuhus, stormarknader och dagligvarubutiker i allt högre utsträckning tagit upp böcker i sitt sortiment. Dessutom har ett icke obetydligt antal specialbokhandlar etablerats. Bokutredningen har därför funnit det angeläget att kartlägga den samlade bokförsäljningen inom hela detaljhandelssektorn.

Målsättningen har varit att fånga upp alla detaljhandelsenheter som i butik säljer allmänlitteratur. Med allmänlitteratur avses all skön-, fack- samt barn- och ungdomslitteratur som köps av konsument för personlig förbrukning. Försäljning av läromedel till grund- och gymnasieskolan ingår inte. Ej heller kurslitteratur för universitet och högskolor eller annan facklitteratur för vuxenutbildning.

I. Kartläggningens uppläggning

Försäljningsställen

För att fånga upp alla försäljningsställen har följande källor använts:

Bokhandel:

Svensk Bokhandlareföreningens matrikel

Servicebokhandlareförbundets matrikel

Bokias medlemsmatrikel

Ugglans medlemsmatrikel
Akademibokhandelns årsberättelse
Seeligs kundregister
Samtliga aktuella uppgifter från Gula Sidorna – TeleMedia
PRV-uppgifter avseende all Bok- och Pappershandel
SCB:s Företagsregister SNI-kod *) 52471 Bok - och Pappershandel

*) SNI = Svensk Näringsgrensindelning

Samtliga register har stämts av mot varandra. Den utförligaste källan är SCB:s företagsregister som under SNI-koden Bok- och pappershandel har registrerat 912 verksamhetsställen med försäljning av böcker. Företagsregistret uppdateras regelbundet genom samkörning med Riksskatteverket, Patent- och registreringsverket (PRV) samt Svenska Adressändrings AB.

Efter kritisk granskning, uppföljning per telefon samt avstämning med Bokhandlareföreningen och Seelig har antalet försäljningsställen som kan betraktas som bokhandel reducerats till drygt 500 butiker.

Annan detaljhandel:

För att kartlägga bokförsäljningen utanför bokhandeln har direktkontakt tagits med följande företag:

Åhléns
KF:s Bokförmedling (Domus, Konsum, B&W, OBS m.fl.)
SPECAB (ICA:s specialdistributör av böcker och musik)
Stor & Liten
Pocketshop
Pocketgrossisten (Pressbyrån, Bonver, Treab och övrig servicehandel)
SM-distribution
Tidsam
Egmont/Richter
Harlekin

Genom respektive företag har adressuppgifter erhållits om försäljningsställen som regelbundet säljer allmänlitteratur i nämnvärd omfattning. Det gäller då primärt varuhus, stormarknader, dagligvaruhallar, servicehandlare (typ Pressbyrån) samt övrig fackhandel som säljer ett nischsortiment av böcker t.ex. Stor & Liten. Sammantaget har närmare 300 försäljningsställen registrerats.

Massmarknad

Vid sidan av försäljningen av allmänlitteratur finns också en massmarknad som tidigare hade Presam som enda distributionskanal. Denna distribution är nu uppdelad på flera parter. Antalet butiker som säljer massmarknadspocket uppgår till drygt 3 500 enheter. Dessa är inte specificerade i den berörda kartläggningen men finns med i den totala sammanställningen.

Försäljning av allmänlitteratur

Precisionen avseende kartläggningen av antalet försäljningsställen torde vara mycket god.

Svårare har det varit att bestämma hur mycket varje försäljningsställe säljer. Genom PRV finns uppgifter om respektive totala försäljning. I dessa siffror ingår emellertid annan försäljning av pappersvaror, läromedel, musik etc. Dessutom finns endast uppgifter om aktiebolag varför alla små bokhandlar som drivs som handelsbolag eller enskild firma ligger utanför. Naturligtvis finns inte heller någon fördelning av försäljning på filialer. Enda sättet att kartlägga försäljningen har varit att ta kontakt med de större kedjeföretagen. Genomgående har utredningen mötts av en positiv attityd till samverkan även om alla begärda uppgifter inte lämnats ut på grund av konkurrensskäl. Vissa kedjeföretag har lämnat fullständiga försäljningsuppgifter per försäljningsställe medan andra har lämnat ett klassindelad material och andra har endast lämnat den totala försäljningen. Genom kontakter med Seelig, bokförlag och andra distributörer har en uppskattning gjorts för samtliga enskilda butiker. Det föreligger naturligtvis en viss osäkerhet om exaktheten för varje butiksenhet. För den reguljära bokhandeln torde precisionen vara hög. Försäljningen av allmänlitteratur genom annan detaljhandel är något mer osäker på den skilda butiksnivån medan den totala försäljningen för respektive företagsgrupp är korrekt.

Försäljningsuppgifterna avser förhållandet 1996.

Identifikation av försäljningsställe

För varje försäljningsställe har förutom försäljning av allmänlitteratur följande fakta registrerats:

1. Postadress
2. Kommuntillhörighet
3. Medlemskap i branschförening
 - a. Svenska Bokhandlareföreningen
 - b. Sveriges Servicebokhandlareförbund

4. Typ av försäljningsställe
 - a. allmänbokhandel
 - b. specialbokhandel
 - c. annan detaljhandel

Med *allmänbokhandel* avses bokhandel vars huvudsakliga affärsidé är att lagerföra och/eller tillhandahålla ett brett urval av allmänlitteratur. Allmänbokhandeln utgörs i stort av den bokhandel som tidigare benämnts som fackbokhandel samt de mindre bokhandlar som är medlemmar i Servicebokhandlareförbundet. I gruppen allmänbokhandel ingår även bokavdelningar i varuhus som uppfyller det gamla fackbokhandelskriteriet att lagerföra ett brett sortiment samt erbjuda anskaffningsservice.

Specialbokhandel är den bokhandel som huvudsakligen är inriktad på ett specialområde t.ex. barnböcker, datalitteratur, pocket etc. I denna kategori finns ett stort antal läromedelsspecialister med inriktning på högskolor och universitet. Några av dessa uppfyller även kriteriet för allmänbokhandel men då deras huvudsakliga affärsidé är försäljning av läromedel har de klassats som specialbokhandel.

Annan detaljhandel är varuhus, stormarknader, dagligvarubutiker och fackhandel som säljer ett smalare sortiment av allmänlitteratur och där böcker utgör en mindre del av försäljningsställets omsättning. För flertalet av dessa enheter utgör jul och bokrea en betydande del av årsomsättningen. I gruppen ingår även kiosker och servicehandel som saluför kvalitetspocket överstigande 50 000 kronor per år.

Massmarknad

En fjärde kategori är de butiker som säljer massmarknadslitteratur. Denna gruppering redovisas endast i sammandrag.

Bakgrundsvariabler

För varje kommun finns följande bakgrundsfakta:

- folkmängd 1996
- länstillhörighet 1996
- inkomstförhållanden 1994
- utbildningsnivå 1995
- biblioteksutlåning 1995

(Källa är SCB:s offentliga statistik.)

II. Total struktur

Den totala strukturen för år 1996 av bokförsäljningen av allmänlitteratur genom detaljhandeln framgår av nedanstående tabeller.

Samtliga försäljningsuppgifter är angivna i miljoner kronor exkl. moms om inget annat är angivet.

A. Allmänbokhandel

	antal enheter	försäljning exkl. moms	genomsnitts- försäljning
Akademibokhandeln*)	18	185,5	10,3
Bokia	104	456,6	4,4
Julbocken**)	32	132,5	4,1
Varuhusbokhandel	6	54,0	9,0
Servicebokhandel***)	99	66,1	0,7
Obunden bokhandel****)	72	208,7	2,9
	331	1103,4	3,3
Relativ fördelning			
	antal enheter	försäljning exkl. moms	
Akademibokhandeln*)	5	17	
Bokia	31	41	
Julbocken**)	10	12	
Varuhusbokhandel	2	5	
Servicebokhandel***)	30	6	
Obunden bokhandel****)	22	19	
	100 %	100 %	

*) Här redovisas endast Akademibokhandelns butiker som kan betraktas som allmänbokhandel. De butiker som övervägande säljer läromedel redovisas under gruppen specialbokhandel.

**) Julbocken är en ren inköpskedja för enskild bokhandel. Medlemmarna driver sina företag under eget namn. Den största medlemmen är Wettergrens som står för närmare 50 % av gruppens volym. Namnet Julbocken har sin upprinnelse i omslaget till kedjans första julkatalog som pryddes av en julbock.

***) Servicebokhandeln utgörs av tidigare medlemmar i B-Bokhandelsförbundet samt ett antal mindre fackbokhandlar. Servicebokhandeln har ett speciellt sortimentsåtagande som garanterar ett visst bassortiment. Medlemmar i Servicebokhandlareförbundet har bildat den frivilliga kedjan Ugglan som i dag har 40 medlemmar med en total försäljningsvolym av allmänlitteratur på närmare 30 miljoner kronor. Ugglan svarar för 43 % av Servicebokhandelns totala volym.

****) Obunden bokhandel är alla övriga bokhandlar. I denna gruppering ingår såväl tidigare fackbokhandel som mindre bokhandel som inte är medlemmar i Servicebokhandlareförbundet. Gruppen är mycket heterogen vilket framgår av nedanstående uppdelning.

Obunden bokhandel

	antal enheter	försäljning exkl. moms	genomsnitts försäljning
Tidigare fackbokhandel	44	177,4	4,4
Övrig bokhandel	32	31,4	1,0
	72	208,8	2,9
Relativ fördelning			
	antal enheter	försäljning exkl. moms	
Tidigare fackbokhandel	56	85	
Övrig bokhandel	44	15	
	100 %	100 %	

B. Specialbokhandel

Den totala omsättningen av allmänlitteratur för specialbokhandeln är beräknad till 114 miljoner kronor. Det bör upprepas att omsättningen då inte omfattar försäljning av kurslitteratur. Den totala försäljningsvolymen för specialbokhandeln beräknas uppgå till drygt 600 miljoner kronor varav 500 miljoner kronor avser läromedel till universitet och högskolor.

Specialbokhandeln består av följande tre huvudgrupper:

	antal enheter	försäljning exkl. moms
Läromedelsbokhandel	25	26,8
Religiös bokhandel	36	21,6*)
Övriga specialbokhandlar	129	66,0
	190	114,4

*) exkl. försäljning av egen produktion samt speciallitteratur.

Den övriga specialbokhandeln omfattar en mycket variationsrik blandning av företag med bl.a. följande inriktning:

Typ	Antal
Antikvariat*)	8
Bokcaféer	14
Bygg	3
Data	3
Hästar	1
Hälsa	2
Kartor	2
Kokböcker	1
Konst	1
Kvinnor	1
Motor	2
Museer	11
Natur	3
New Age & filosofi	20
Noter	1
Pocket	5
Resor	2
Science Fiction	1
Främmande språk	11

*) med nyboksförsäljning.

Specialbokhandeln är sannolikt den för närvarande snabbast växande sektorn inom bokbranschen. På några få år har antalet mer än fördubblats.

Som framgår av den fortsatta analysen är emellertid specialbokhandeln med några få undantag en storstadsföreteelse.

C. Annan detaljhandel

Med annan detaljhandel avses butiker som inte är bokhandel men som säljer allmänlitteratur.

	antal enheter	försäljning exkl. moms	genomsnitts- försäljning
Varuhus*)	102	198,8	1,9
Stormarknader**)	70	100,9	1,4
Dagligvaruhallar	53	20,2	0,4
Servicehandel inkl. Pressbyrå***)	45	20,0	0,4
Fackhandel	28	9,9	0,3
	298	349,8	1,1
Relativ fördelning			
	antal enheter	försäljning exkl. moms	
Varuhus*)	34	57	
Stormarknader**)	23	29	
Dagligvaruhallar	18	6	
Servicehandel inkl. Pressbyrå***)	15	6	
Fackhandel	9	3	
	100 %	100 %	

*) Åhléns och Domus exkl. fullsorterad varuhusbokhandel (se ovan under allmänbokhandel).

**) KF: OBS!, B&W, Robin Hood; ICA: MAXI samt några obundna företag tillhörande Dagab och Bergendahls-gruppen.

***) Försäljningsställen med försäljning överstigande 50 000 kronor per år.

D. Övrig bokförsäljning

Försäljning av kvalitetspocket

Utöver de ovan redovisade försäljningsställena sker en försäljning av kvalitetspocket genom företrädesvis servicehandeln dvs. kiosker, bensinstationer, tobakister etc. Huvudsaklig distributör är Pocketgrossisten, Treab och Bonver. Antalet försäljningsställen uppgår till 590 med en total försäljningsvolym på 21,4 miljoner kronor dvs. 40 000 kronor per försäljningsställe.

Dominerande återförsäljare är Pressbyrå.

Massmarknad

Den tidigare massmarknadsdistributionen av s.k. populärpocket genom Presam sker i dag huvudsakligen genom distributörerna SM-Distribution (Interpress) och Tidsam. Antalet försäljningsställen som säljer massmarknadslitteratur uppgår till närmare 3 500 enheter som huvudsakligen utgörs av dagligvarubutiker och servicehandel. Den totala försäljningsvolymen via butik beräknas uppgå till 50 miljoner kronor. Dominerande förlag är Harlekin och Egmont. Massmarknadslitteraturen säljs även genom bokklubbar som i dag torde ha en större volym än försäljningen via öppen detaljhandel.

E. Sammandrag

Försäljningen av allmänlitteratur får följande fördelning i sammandrag:

	antal enheter	försäljning exkl. moms	marknads- andel
Allmänbokhandel	331	1103,4	67 %
Specialbokhandel	190	114,4	7 %
Annan detaljhandel	298	349,8	21 %
Övriga butiker med kvalitetspocket	590	21,4	1 %
	1409	1589,0	97 %
Massmarknad	3500	50,0	3 %
Summa ca	4500*)	1639,0	100 %

*) Ca 500 butiker som säljer massmarknad återfinns även i de övriga kategorierna.

Marknadsandelar

Av den totala försäljningen av allmänlitteratur får de olika grupperingarna följande marknadsandelar:

Akademibokhandeln*)	12,1 %
Bokia	27,9 %
Julbocken	8,1 %
Servicebokhandeln**)	4,0 %
Obunden bokhandel	12,7 %
Varuhusbokhandel	3,3 %
Specialbokhandel***)	6,2 %
Varuhus och stormarknader	18,3 %
Dagligvarubutiker	1,2 %
Servicehandel inkl. Pressbyrån	2,5 %
Fackhandel	0,6 %
Massmarknad	3,1 %

*) Inklusive läromedelsbutikernas försäljning av allmänlitteratur.

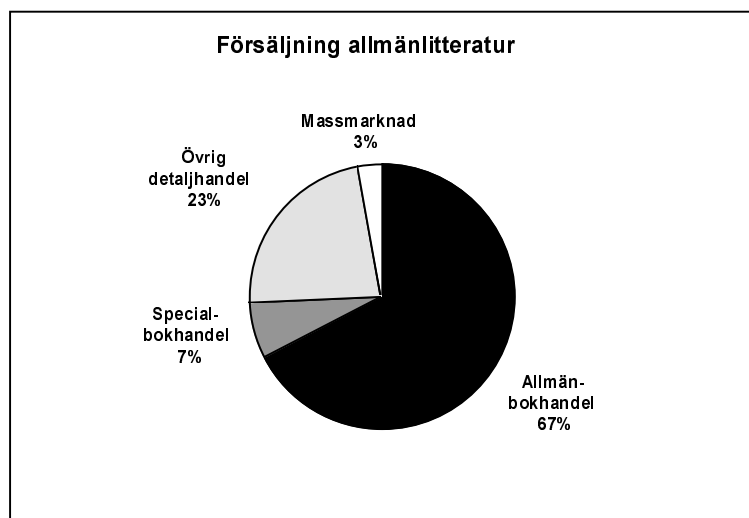
***) Varav Ugglan 1,7 %.

***) Exkl. Akademibokhandelns läromedelsbutiker.

F. Kommentarer

Försäljningen av allmänlitteratur sker huvudsakligen genom bokhandeln – allmänbokhandel och specialister – som svarar för närmare 75 % av detaljhandelsmarknaden. Den resterande andelen faller till största delen på varuhus och stormarknader medan den rena massmarknaden har en underordnad betydelse.

Nedanstående diagram visar fördelningen mellan huvudgrupperna:

Försäljningen av allmänlitteratur genom övrig detaljhandel har till övervägande del tillkommit efter 1970 då etableringskontrollen blev upphävd. Det är dock först på 1980-talet som försäljningen genom varuhus, stormarknader och dagligvarubutiker tagit fart. Det var då främst den attraktiva bokrean som attraherade varuhusen. Det blev snabbt en försäljningsframgång som spred sig till stormarknader och större dagligvarubutiker och som sedan fick en fortsättning med försäljning av böcker under julmånaden. Bokförsäljningen genom annan detaljhandel har således en mycket stark koncentration till bokrea och jul. Dessa två perioder svarar för den helt dominerande delen eller 80–90 % av årets bokförsäljning. I bokhandeln står bokrea och julhandel för 25–50 % av årets bokförsäljning. Andelen varierar med hänsyn till sortimentsprofil.

Liksom många bokklubbar erbjuder detaljhandeln utanför bokhandeln ett smalt sortiment till stor del bestående av lättsålda titlar medan bokhandeln står för det breda sortimentsutbudet. Naturligtvis har försäljningen av böcker utanför den reguljära fackhandeln inneburit en besvärande konkurrens för bokhandeln. Samtidigt har med all säkerhet varuhus och stormarknader breddat försäljningen av böcker och på så sätt medverkat till en större total bokmarknad. Konkurrensen har också haft en positiv effekt på så sätt att bokhandeln har effektiviserats. I några fall har det inneburit att bokhandeln har skärpt sin sortimentsprofil, vilket också har gett ett gott företagsekonomiskt resultat (se nedan).

Ur kulturpolitisk synpunkt är det främst bokhandeln som svarar för spridningen av det breda litteraturutbudet. Bokhandeln har också kvalificerad personal samt erbjuder anskaffningsservice vilket sällan förekommer inom varuhus och dagligvaruhandel.

III. Bokhandelns struktur

För att kunna upprätthålla en tillfredsställande försäljning av allmänlitteratur behövs en stark fackhandel med god spridning över hela riket. För att förstå denna problematik är det av vikt att känna till allmänbokhandelns struktur.

En fördelning av landets 331 allmänbokhandlar i omsättningsklasser ger följande struktur:

A. Omsättningsklasser

Omsättning milj.kr.	Antal	Total omsätt- ning milj.kr.
>25	5	164,0
10–25	8	95,0
5–10	59	396,8
4–5	26	112,5
3–4	30	102,9
2–3	43	104,8
1–2	57	81,1
<1	103	46,4
	331	1 103,5

Relativ fördelning

Omsättning milj.kr.	Antal	Total omsätt- ning milj.kr.
>25	1,5	14,9
10–25	2,4	8,6
5–10	17,8	36,0
4–5	7,9	10,2
3–4	9,1	9,3
2–3	13,0	9,5
1–2	17,2	7,3
<1	31,1	4,2
	100 %	100 %

Tabellerna visar mycket tydligt att den svenska bokhandelsstrukturen är mycket heterogen. Bokhandel med omsättning av allmänlitteratur överstigande 5 miljoner kronor utgör 20 % av antalet men svarar för 60 % av försäljningen. Närmare en tredjedel av antalet omsätter mindre än 1 miljon kronor per år. Dessa står endast för 4 % av bokförsäljningen.

Försäljningsvolym och ekonomi har ett mycket påtagligt samband. Det finns anledning att hänvisa till det speciella avsnitt som berör bokhandelns ekonomi. Där framkommer att minimiomsättningen för att en bokhandel skall uppnå ett godtagbart företagsekonomiskt resultat ligger i intervallet 3–4 miljoner kronor. I denna omsättningsvolym ingår då även andra sortimentsgrupper – företrädesvis pappers- och kontorsvaror. Relationen brukar normalt ligga vid 50 % böcker och 50 % papper. Mot denna bakgrund är det givetvis mycket allvarligt att en tredjedel av allmänbokhandeln har en årsomsättning av böcker understigande 1 miljon kronor. Dessa uppnår knappast en tillräckligt hög försäljningsvolym för att kunna överleva på längre sikt.

Vidden av denna problematik får en klarare belysning i den fortsatta analysen avseende spridningen av bokhandel i riket.

IV. Spridning av bokförsäljning

För närvarande har Sverige 288 kommuner och 23 län. I föreliggande analys redovisas bokförsäljningens struktur enligt den gamla indelningen med 24 län dvs. en uppdelning av Skåne län i Kristianstads och Malmöhus län. I föreliggande avsnitt skall den geografiska spridningen analyseras.

A. Alla försäljningsställen

För samtliga 819 registrerade försäljningsställen av böcker ser fördelningen ut enligt följande i rikets kommuner:

Frekvens bokförsäljningsställen per kommun april 1997

Frekvens försäljn.-ställen	Antal kommuner	Antal försäljn.-ställen	Antal %	Bokoms. mkr exkl. moms	Oms. %	Bokoms. per försäljn.ställe kkr	Folk-mängd tusen pers.	Folk-mängd %	Bokinköp per capita kr	Antal pers per försäljn.-ställe	
0	57	0	0,0	0	0,0	0	517 424	5,9	0	0	
1	107	107	13,1	95 752	6,1	895	1 549 075	17,5	62	14 477	
2	47	94	11,5	164 161	10,5	1 746	1 213 738	13,7	135	12 912	
3	26	78	9,5	133 232	8,5	1 708	854 420	9,7	156	10 954	
4	13	52	6,3	81 998	5,2	1 577	522 732	5,9	157	10 053	
5	8	40	4,9	66 703	4,3	1 668	435 559	4,9	153	10 889	
6	6	36	4,4	69 951	4,5	1 943	387 187	4,4	181	10 755	
7	4	28	3,4	58 874	3,8	2 103	276 572	3,1	213	9 878	
8	6	48	5,9	108 375	6,9	2 258	472 015	5,3	230	9 834	
9	3	27	3,3	56 593	3,6	2 096	294 231	3,3	192	10 897	
10	2	20	2,4	53 262	3,4	2 663	230 502	2,6	231	11 525	
11	1	11	1,3	23 186	1,5	2 108	102 487	1,2	226	9 317	Umeå
12	1	12	1,5	15 750	1,0	1 313	33 685	0,4	468	2 807	Sigtuna (Arlanda)
13	1	13	1,6	28 227	1,8	2 171	120 774	1,4	234	9 290	Örebro
15	1	15	1,8	31 413	2,0	2 094	97 208	1,1	323	6 481	Lund
17	1	17	2,1	28 739	1,8	1 691	131 898	1,5	218	7 759	Linköping
22	1	22	2,7	54 956	3,5	2 498	184 507	2,1	298	8 387	Uppsala
24	1	24	2,9	55 771	3,6	2 324	248 007	2,8	225	10 334	Malmö
49	1	49	6,0	120 418	7,7	2 458	454 016	5,1	265	9 266	Göteborg
126	1	126	15,4	320 255	20,4	2 542	718 462	8,1	446	5 702	Stockholm
Totalt	288	819	100	1 567 616	100	1 914	8 844 499	100	177	10 799	

Tabellen ger i koncentrat alla väsentliga fakta om bokförsäljningen i riket.

Sammanställning visar att det finns 57 kommuner med en halv miljon invånare som saknar försäljningsställe för böcker. I 107 kommuner med ytterligare 1,5 miljoner invånare finns endast ett försäljningsställe. Stockholms kommun svarar för över 20 % av bokförsäljningen fördelat på 126 olika inköpsalternativ.

Per capita-inköpet (exkl. moms) dvs. bokinköp per invånare uppgår till 177 kronor eller 221 kronor inkl. moms vilket inte motsvarar inköpspriset för en nyutkommen roman. Fördelningen är emellertid mycket ojämn. I de kommuner där det endast finns ett försäljningsställe ligger inköpet så lågt som 62 kronor mot ett genomsnitt på 446 kronor i Stockholm. Av intresse är att notera den höga noteringen för Sigtuna kommun vilket sammanhänger med den mycket stora försäljningen av kvalitetspocket på Arlanda flygplats.

I utredningens kartläggning av Den svenska marknaden finns ett diagram över per capita-konsumtion av böcker för olika kundgrupper och litteraturkategorier.

Nedanstående tabell visar strukturen på länsnivå. Med vissa undantag redovisas inte utredningsresultat på kommunnivå på grund av sekretesskäl för enskilda företag.

Analys av bokförsäljning per län

Län	Folkmängd	Antal försäljn.- ställen	Försäljn. kkkr exkl. moms	Antal %	Försälj- ning %	Per capita försälj- ning	Invånare per för- säljn.ställe
Stockholms	1 744 330	194	462 675	23,7	29,5	265	8 991
Uppsala	289 153	28	60 656	3,4	3,9	210	10 327
Södermanlands	257 383	18	35 743	2,2	2,3	139	14 299
Östergötlands	415 659	38	72 574	4,6	4,6	175	10 938
Jönköpings	311 765	28	45 826	3,4	2,9	147	11 134
Kronobergs	179 655	17	24 921	2,1	1,6	139	10 568
Kalmar	241 896	28	37 980	3,4	2,4	157	8 639
Gotlands	57 971	5	10 551	0,6	0,7	182	11 594
Blekinge	151 972	14	22 965	1,7	1,5	151	10 855
Kristianstad	293 602	27	35 022	3,3	2,2	119	10 874
Malmöhus	820 766	78	156 573	9,5	10,0	191	10 523
Hallands	270 060	19	41 266	2,3	2,6	153	14 214
Göteborgs o Bohus	775 638	76	161 141	9,3	10,3	208	10 206
Älvsborgs	448 074	26	47 998	3,2	3,1	107	17 234
Skaraborgs	278 263	25	31 902	3,1	2,0	115	11 131
Värmlands	282 147	25	34 636	3,1	2,2	123	11 286
Örebro	275 855	25	45 610	3,1	2,9	165	11 034
Västmanlands	259 987	16	30 863	2,0	2,0	119	16 249
Dalarna	288 171	30	46 315	3,7	3,0	161	9 606
Gävleborgs	286 789	27	40 502	3,3	2,6	141	10 622
Västernorrlands	256 587	18	36 652	2,2	2,3	143	14 255
Jämtlands	134 561	9	17 172	1,1	1,1	128	14 951
Västerbottens	259 895	23	38 912	2,8	2,5	150	11 300
Norrbottnens	264 320	25	29 161	3,1	1,9	110	10 573
Hela riket	8 844 499	819	1 567 616	100	100	177	10 799

B. Allmänbokhandel

Som påpekats ovan är det allmänbokhandeln som svarar för det breda sortimentsutbudet.

Följande tabell visar situationen för de 331 företag som tillhör denna grupp.

Frekvens allmänbokanel per kommun

Frekvens försäljn.-ställen	Antal kommuner	Antal försäljn.-ställen	Antal %	Bokoms. mkr exkl. moms	Oms. %	Bokoms. per försäljn.ställe mkr	Folk-mängd tusen pers.	Folk-mängd per kommun	Folk-mängd %	Bokinköp per capita kr	Antal pers per försäljn.-ställe
0	77	0	0	0	0	0	761	9 883	8,6	0	0
1	165	165	49,8	308	27,9	1,9	3 658	22 170	41,4	84	22 170
2	30	60	18,1	206	18,7	3,4	1 701	56 700	19,2	121	28 350
3	5	15	4,5	60	5,4	4,0	394	78 800	4,5	152	26 267
4	8	32	9,7	154	14,0	4,8	910	113 750	10,3	169	28 438
9	1	9	2,7	41	3,7	4,6	248	248 000	2,8	165	27 556
14	1	14	4,2	88	8,0	6,3	454	454 000	5,1	194	32 429
36	1	36	10,9	246	22,3	6,8	718	718 000	8,1	343	19 944
Total	288	331	100	1 103	100	3,3	8 844	30 708	100	125	26 719

Antalet kommuner utan bokhandel uppgår till 77 och kommuner med en bokhandel till 165. Dessa kommuner har en folkmängd på 4,4 miljoner personer eller 50 % av hela rikets befolkningen. Endast 46 kommuner av 288 har två eller fler allmänbokhandlar.

Kartan finns endast i den tryckta versionen

Bokinköpet per capita av allmänlitteratur genom allmänbokhandeln uppgår till 125 kronor eller 156 kronor inkl. moms vilket motsvarar ungefär halva priset av en nyutkommen roman. Men fördelningen är ojämn. Medan Stockholm uppvisar ett per capita-inköp på 343 kronor når de kommuner som endast har en bokhandel upp till 84 kronor. Tabellen visar även att dessa bokhandlar har en betydligt lägre genomsnittsförsäljning av böcker. Det finns anledning att längre fram närmare granska denna grupp.

På länsnivå ser bokhandelsbeståndet ut på följande sätt:

Analys av bokförsäljning per län

Län	Folk- mängd	Antal bok- handlar	Försäljn. kkr exkl. moms	Antal %	Försälj- ning %	Per capita försälj- ning	Bokför- säljn. per bokhan- del kkr	Invånare per bok- handel
Stockholms	1 744 330	69	336 650	20,8	30,5	193	4 879	25 280
Uppsala	289 153	8	41 306	2,4	3,7	143	5 163	36 144
Södermanlands	257 383	9	25 793	2,7	2,3	100	2 866	28 598
Östergötlands	415 659	13	49 254	3,9	4,5	118	3 789	31 974
Jönköpings	311 765	12	28 126	3,6	2,5	90	2 344	25 980
Kronobergs	179 655	9	14 971	2,7	1,4	83	1 663	19 962
Kalmar	241 896	12	24 810	3,6	2,2	103	2 068	20 158
Gotlands	57 971	3	6 051	0,9	0,5	104	2 017	19 324
Blekinge	151 972	4	13 565	1,2	1,2	89	3 391	37 993
Kristianstad	293 602	10	21 722	3,0	2,0	74	2 172	29 360
Malmöhus	820 766	32	116 098	9,7	10,5	141	3 628	25 649
Hallands	270 060	7	30 966	2,1	2,8	115	4 424	38 580
Göteb o Bohus	775 638	26	115 591	7,9	10,5	149	4 446	29 832
Älvsborgs	448 074	16	37 798	4,8	3,4	84	2 362	28 005
Skaraborgs	278 263	14	23 077	4,2	2,1	83	1 648	19 876
Värmlands	282 147	12	25 386	3,6	2,3	90	2 116	23 512
Örebro	275 855	13	31 210	3,9	2,8	113	2 401	21 220
Västmanlands	259 987	8	23 938	2,4	2,2	92	2 992	32 498
Dalarna	288 171	14	32 515	4,2	2,9	113	2 323	20 584
Gävleborgs	286 789	10	24 027	3,0	2,2	84	2 403	28 679
Västernorrlands	256 587	8	25 302	2,4	2,3	99	3 163	32 073
Jämtlands	134 561	5	13 022	1,5	1,2	97	2 604	26 912
Västerbottens	259 895	7	25 287	2,1	2,3	97	3 612	37 128
Norrbottens	264 320	10	16 961	3,0	1,5	64	1 696	26 432
Hela riket	8 844 499	331	1 103 426	100	100	125	3 334	26 721

Stockholms län svarar för över 30 % av försäljningen samt det högsta per capita-inköpet av böcker. Det lägsta bokinköpet per invånare svarar Norrbotten för som endast kommer upp till en tredjedel av Stockholms län. Längre fram analyseras variationen av per capita-för-

säljning för att kunna utröna om det finns bakomliggande faktorer till den stora spridningen.

Kommuner utan bokhandel

77 kommuner saknar egentlig bokhandel. Dessa är följande:

Kommuner utan bokhandel 1996

Län	Folkmängd	Län	Folkmängd
Stockholms län		Värmlands län	
Salem	12 927	Kil	12 213
Upplands-Bro	20 204	Eda	9 015
Uppsala län		Storfors	5 043
Älvkarleby	9 130	Hammarö	14 170
Södermanlands län		Munkfors	4 558
Vingåker	9 745	Forshaga	11 936
Oxelösund	11 587	Grums	10 112
Östergötlands län		Örebro län	
Ödeshög	5 861	Lekeberg	7 055
Ydre	4 255	Degerfors	11 225
Boxholm	5 612	Västmanlands län	
Valdemarsvik	8 640	Skinnskatteberg	5 155
Jönköpings län		Surahammar	10 905
Aneby	7 083	Heby	13 822
Gnosjö	10 014	Kungsör	8 294
Nässjö	30 207	Hallstahammar	15 830
Sävsjö	11 788	Dalarnas län	
Kronobergs län		Gagnef	10 389
Uppvidinge	10 236	Älvdalen	8 153
Lessebo	8 801	Gävleborgs län	
Kalmar län		Ockelbo	6 329
Högsby	6 982	Nordanstig	10 944

Län	Folkmängd	Län	Folkmängd
Blekinge län		Västernorrlands län	
Olofström	14 708	Timrå	18 590
Kristianstads län		Kramfors	23 084
Östra Göinge	14 875	Jämtlands län	
Tomelilla	12 552	Ragunda	6 667
Bromölla	12 380	Bräcke	8 186
Perstorp	7 188	Krokom	14 681
Malmöhus län		Berg	8 402
Svalöv	12 846	Västerbottens län	
Bjuv	14 155	Nordmaling	8 059
Lomma	17 616	Bjurholm	2 859
Skurup	13 674	Robertsfors	7 637
Hallands län		Norsjö	5 036
Hylte	10 869	Malå	3 934
Göteborgs o Bohus län		Storuman	7 359
Tjörn	14 623	Sorsele	3 337
Munkedal	10 853	Dorotea	3 522
Tanum	12 216	Vilhelmina	8 314
Älvsborgs län		Åsele	3 924
Färgelanda	7 328	Norrbottnens län	
Värgårda	10 706	Arjeplog	3 615
Bollebygd	7 898	Övertorneå	4 509
Lilla Edet	13 256	Pajala	7 991
Herrljunga	9 705	Haparanda	10 666
Skaraborgs län			
Grästorp	6 086		
Mullsjö	7 402		
Habo	9 559		
Gullspång	6 377	Hela riket	761 463

Som framgår av listan varierar folkmängden. I särklass störst är Nässjö med över 30 000 invånare. I grannkommunen Eksjö med drygt halva folkmängden finns en utmärkt bokhandel (se mer i avsnittet om sambandsanalys).

Många kommuner som saknar bokhandel har ett mycket svagt befolkningsunderlag i kombination med att kommunen saknar en stark centralort med komplett utbud av varor och tjänster. Detta innebär att

konsumenten gör stora delar av sina inköp utanför den egna kommunens gränser.

Kommuner med en bokhandel

Det är naturligtvis önskvärt att en bokhandel kan etableras i kommuner som i dag saknar bokhandel. Än mer viktigt är att den enda bokhandel som finns i dag kan överleva. I 165 eller närmare 60 % av antalet kommuner finns bara *en* bokhandel. Det finns anledningen att närmare belysa detta förhållande. Följande tabell redovisar omsättningsstrukturen:

Kommuner med endast en allmänbokhandel

Omsättn. allmänlitteratur kkr	Antal kommuner	Bokoms. mkr exkl. moms	Oms. %	Bokoms. per försäljn.ställe kkr	Folk-mängd tusen pers.	Folk-mängd per kommun	Bokinköp per capita	Antal pers. per försäljn.ställe
<500	41	12,7	4	310	514	12 537	25	12 537
500-750	24	14,2	5	592	307	12 792	46	12 792
750-1 000	10	8,2	3	820	171	17 100	48	17 100
>1 000	90	272,9	89	3 032	2 666	29 622	102	29 622
Total	165	308,0	100	1 867	3 658	22 170	84	22 170

En fjärdedel eller 41 kommuner har en bokhandel med en bokförsäljning som understiger 0,5 miljon kronor per år. Per capita-försäljningen är så låg som 25 kronor. Ytterligare 34 kommuner har ett bräckligt försäljningsunderlag

Samtliga bokhandlar med omsättning understigande 1 miljon kronor är obundna eller medlemmar i Servicebokhandlareförbundet. Fördelningen är följande:

	Antal	Omsättning milj.kr.
Obundna	15	5,0
Servicebokhandlare	60	30,1
	75	35,1

Sammanfattning

Av rikets 288 kommuner saknar 77 bokhandel medan ytterligare 75 har endast en bokhandel med ett svagt omsättningsunderlag. Dessa kommuner har en sammantagen befolkning på 2,5 miljoner personer eller 30 % av rikets befolkning.

C. Spridning av specialbokhandel och övriga återförsäljare

Specialbokhandel

Som ovan nämnts är specialbokhandeln den kategori som antalsmässigt växer snabbast. Kanske specialbokhandeln kan bygga ut sitt sortiment och därigenom förstärka spridningen av ett brett sortimentsutbud på de orter där allmänbokhandeln är svag. Tyvärr är detta ett önsketänkande då specialbokhandeln endast finns på de orter där bokhandelsbeståndet är som störst.

De 190 specialbokhandlarna har följande lokalisering:

Stockholm	67
Göteborg	26
Uppsala	11
Malmö	8
Lund	6
Linköping	6
Umeå	6
Borås	3
Karlstad	3
Örebro	3

13 kommuner har två stycken och ytterligare 25 har en specialbokhandel. I samtliga kommuner finns redan tidigare allmänbokhandel. Specialbokhandel finns i 48 kommuner.

Övrig detaljhandel

Till skillnad mot specialbokhandeln har den övriga detaljhandeln som säljer böcker en större spridning i riket. Närmare hälften eller 134 av 288 kommuner har ett eller flera försäljningsställen.

Frekvens övrig etaljanel per kommun

Frekvens försäljn.-ställen	Antal kommuner	Antal försäljn.-ställen	Antal %	Bokoms. mkr exkl. moms	Oms. %	Bokoms. per försäljn.ställe mkr	Folk-mängd tusen pers.	Folk-mängd per kommun	Folk-mängd %	Bokinköp per capita kr	Antal pers per försäljn.-ställe
0	154	0	0,0	0	0	0,0	2 096	13 610	23,7	0	0
1	70	70	23,5	62,9	18,0	0,9	1 623	23 186	18,4	39	23 186
2	30	60	20,1	72,9	20,8	1,2	1 314	43 800	14,9	55	21 900
3	13	39	13,1	46,6	13,3	1,2	814	62 615	9,2	57	20 872
>3	21	129	43,3	167,4	47,9	1,3	2 997	142 714	33,9	56	23 233
Total	288	298	100	349,8	100	1,2	8 844	30 708	100	40	29 678

Tabellen visar att koncentrationen är störst i de folkrika kommunerna. Icke desto mindre är varuhus och dagligvaruhandel enda försäljningsställe av böcker i 20 kommuner. Sorteringen i dessa är emellertid mycket begränsad. Likaså saknas anskaffningsservice.

V. Per capita-inköp genom bokhandeln – sambandsanalys

Av de tabeller som presenteras varierar per capita-inköpet av böcker genom bokhandeln från kommun till kommun. Spridningen är mycket stor. Frågan man ställer sig är om det går att spåra några bakomliggande faktorer eller samband som förklarar denna spridning. Av denna anledning har bokinköpet per kommun analyserats ur en rad olika aspekter. Således har försäljningen jämförts mot följande förhållanden:

- inkomster
- utbildning
- utlåning
- folkmängd
- bokhandelns lönsamhet

I analysen har kommuner med extrema värden blivit undantagna. Det gäller då de tre storstadskommunerna, kommuner med universitet samt kommuner med regionala köpcentra eller andra förhållanden som snedvrider analysen.

Inkomster

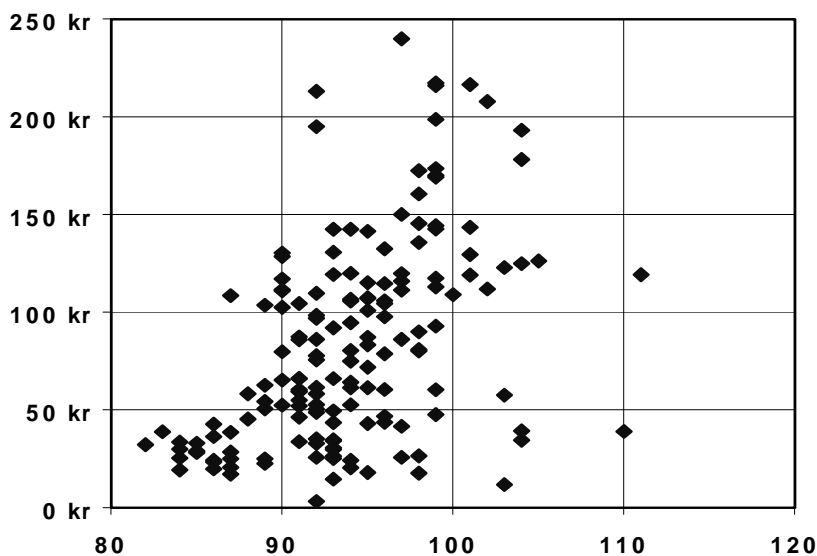
För varje kommun finns ett inkomstindex som kan jämföras med index 100 som är lika med medelinkomsten i riket. Vidstående diagram visar per capita-försäljningen för varje kommun i relation till olika inkomstnivåer.

Sambandsanalys – Inkomster

Per capita-försäljning av böcker genom bokhandeln i kommuner med skilda inkomstnivåer.

Index 100 = genomsnittet i riket.

Varje punkt utgör en kommun som har bokhandel. Urvalet är rensat från storstads-, universitets- och turistkommuner.

Index

Analysen ger inget entydigt belägg för att höga inkomster i nämnvärd omfattning påverkar bokinköpen. Tvärtom visar diagrammet att kommuner med hög per capita-försäljning genom bokhandeln snarast har en lägre inkomstnivå än genomsnittet.

Utbildning

Vuxenbefolkningen i respektive kommun finns indelad i olika utbildningsklasser.

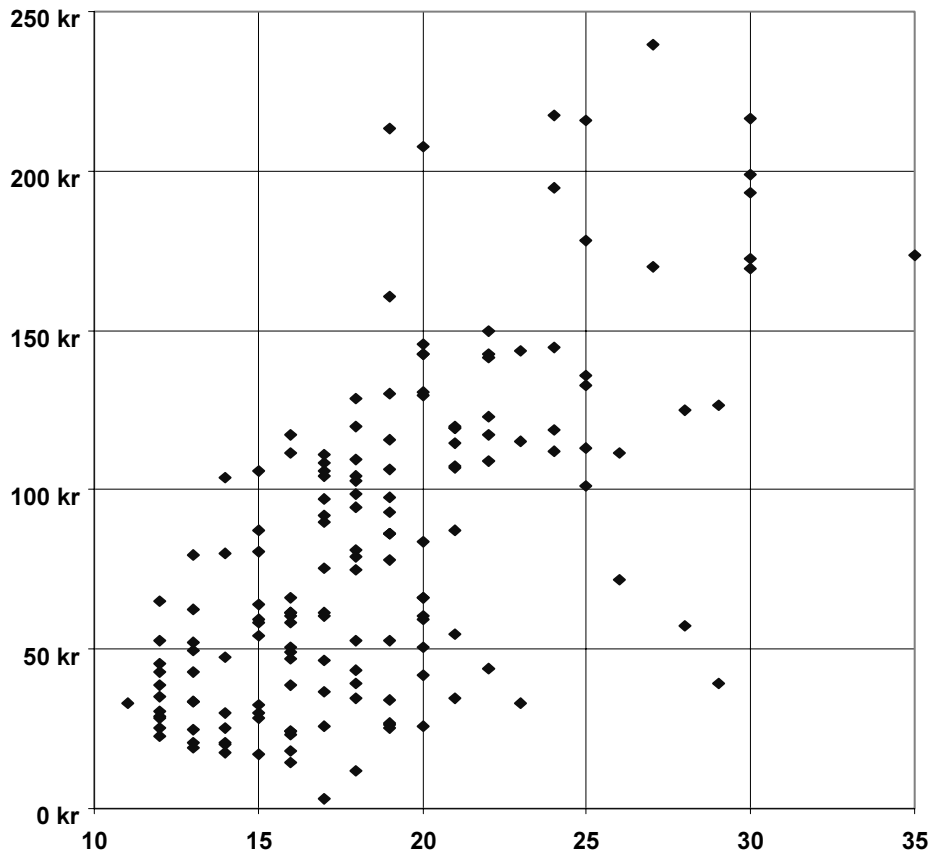
För varje kommun har de som har eftergymnasial utbildning selekterats. Diagrammet visar förhållandet mellan kommunens utbildningsnivå och per capita-inköp.

Sambandsanalys – utbildning

Per capita-inköp av böcker genom bokhandeln i kommuner med skilda utbildningsnivåer.

Procenttalen anger hur många som har eftergymnasial utbildning.

Varje punkt utgör en kommun som har bokhandel. Urvalet är rensat från storstads-, universitets- och turistkommuner.

Procent av vuxen befolkning

Här kan konstateras att kommuner med hög försäljning per capita har en utbildningsnivå som ligger över genomsnittet men förhållandet är inte så markerat. Diagrammet visar att kommuner som har en lägre utbildningsnivå även har ett högt per capita-inköp.

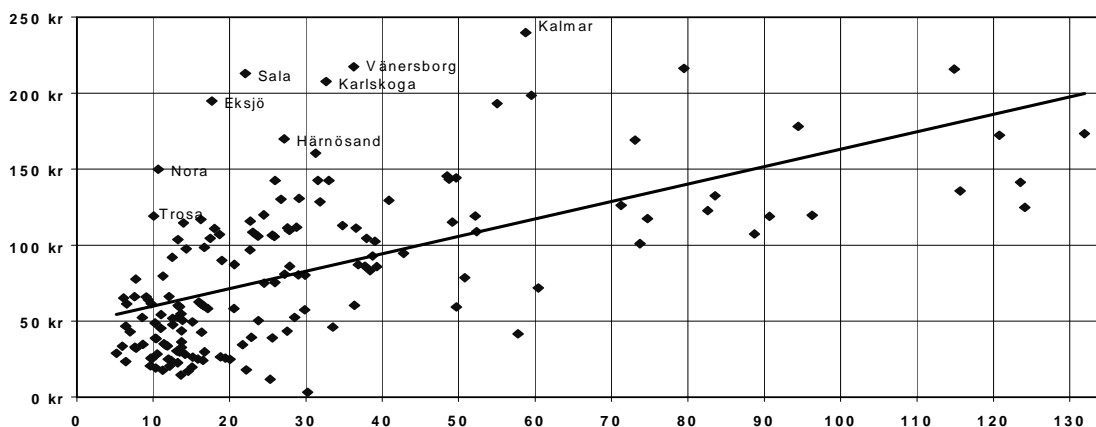
Kommunens folkmängd

Kommunernas folkmängd varierar starkt. De minsta har en befolkning kring 5 000 personer medan den stora mängden ligger i intervallet 20 000 till 40 000 invånare. Så här ser sambandet ut mellan bokinköp och kommunens storlek mätt i antal invånare:

Sambandsanalys – kommunens folkmängd

Per capita-försäljning av böcker genom bokhandeln i olika kommunstorlekar.

Varje punkt utgör en kommun som har bokhandel. Urvalet är rensat från storstads-, universitets- och turistkommuner.

Folkmängd tusen personer

Här kan vi konstatera ett mer tydligt samband. Per capita-inköpet ökar ju större folkmängd som kommunen har. Är det så att människor i små kommuner inte köper eller läser böcker? Knappast. Sanningen är snarare den att bokköparna söker större urval och reser till närmaste större tätort för att köpa litteratur. Man överger helt enkelt den lokala bokhandeln. Men diagrammet visar att det finns undantag. Ett antal kommuner med liten folkmängd kan uppvisa en försäljningsprestation som ligger långt över genomsnittet för motsvarande kommuner med samma folkmängd.

Vad är det som göra att Trosa, Nora, Eksjö, Tidaholm, Söderköping, Sala, Härnösand, Karlskoga och Vänersborg uppnår så mycket högre tal än andra kommuner? Innan detta förhållande närmare kommenteras skall även sambandet mellan bokhandelns lönsamhet och per capita-inköp redovisas.

Bokhandelns lönsamhet

Genom den separata lönsamhetsstudien av bokhandeln finns ett utförligt underlag för att analysera sambandet mellan lönsamhet och bokhandelns försäljning per invånare. För 162 kommuner finns ekonomisk statistik om bokhandelns ekonomi. Dessa kommuner har indelats i klasser efter per capita-inköp. Nedanstående tabell visar sambandet mellan bokhandelns lönsamhet och grad av per capita-inköp.

Samband per capita-inköp av böcker och bokhandelns lönsamhet

Per capita bokinköp kr per år	Antal bok-handlar	Total oms. mkr	Resultat %	Soliditet %	Oms. per företag mkr	Bokoms. per företag mkr	Bokhandel %	Folkmängd per kommun
>150	13	142 049	3,2	34,8	10,9	4,8	44	24 923
125-149	11	101 243	2,6	25,0	9,2	4,2	46	30 545
100-124	30	256 789	2,2	32,7	8,6	3,7	43	33 700
75-99	27	172 532	2,3	34,1	6,4	2,9	46	34 481
50-74	34	200 036	0,9	19,2	5,9	1,8	31	29 735
<50	47	121 613	-0,1	25,0	2,6	0,5	20	16 787
Samtliga	162	994 262	1,8	29,0	6,1	2,4	39	27 173

Tabellen ger ett överraskande besked. Det finns ett påtagligt samband mellan god ekonomi i bokhandeln och ett högt per capita-inköp av kommunens invånare. De 13 kommuner som uppvisar den bästa lönsamheten verkar dessutom i kommuner som har en genomsnittsfolkmängd understigande 25000 invånare.

Finns det då något speciellt som karakteriserar de bokhandlar som presterar en högre per capita-försäljning än andra med jämförbara förutsättningar? Här är en lista på de kommuner som har ett per capita-inköp som är mer än dubbelt så stort än genomsnittet för andra kommuner med samma folkmängd:

Kommun	Folkmängd	Per capita-försäljning (kronor)
Trosa	10 062	119
Nora	10 663	150
Tidaholm	13 217	104
Söderköping	13 940	115
Eksjö	17 678	195
Sala	22 063	213
Härnösand	27 146	170
Karlskoga	32 634	208
Vänersborg	36 251	217

För de som arbetar i bokbranschen är det allmänt bekant att bokhandeln i de ovan nämnda kommunerna är kända för ett brett sortimentsutbud, stor backlist och kunnig personal. Flera är välkända för sin höga kulturambition. De flesta är också stora kunder på Seeligs grossistlager vilket indirekt är ett bevis för att bokhandeln aktivt arbetar med reorder och backlist. Det kanske märkligaste exemplet är Eksjö vars bokhandel *endast* säljer böcker och samtidigt uppvisar en god lönsamhet. Bokhandeln får vare sig statligt stöd eller är medlem i någon inköpskedja. Affärsidén bygger på en aktiv försäljning av ett brett utbud i kombination med en mycket kunnig personal. Eksjö Bokhandel omsätter böcker för 3,5 miljoner kronor vilket ligger över den genomsnittliga försäljningen av allmänlitteratur för samliga bokhandlare i riket. I Eksjö bor inte fullt 18 000 invånare. Grannkommunen Nässjö med över 30 000 invånare saknar bokhandel!

Nedanstående kartbild visar per capita-försäljningen av allmänlitteratur genom allmänbokhandeln i olika kommuner i Småland. Vid sidan av Kalmar har Eksjö den högsta försäljningen per capita. I dessa kommuner ligger inköpet genom bokhandeln exkl. moms på ca 200 kronor. Storkommuner som Jönköping och Växjö uppvisar betydligt lägre siffror.

Bilden finns endast i den tryckta versionen

Sala är ett annat intressant exempel där bakgrunden till den höga försäljningen ligger i ett nära samarbete med biblioteken i Sala och Heby kommun (saknar bokhandel). Detta samarbete innebär ett bättre fotfäste för den lokala bokhandeln.

Vid en specialanalys av Stockholms kranskommuner går det också att urskilja kommuner med hög försäljning per capita. Att Täby och Danderyd ligger i en klass för sig är kanske inte så märkligt men att Upplands Väsby uppnår en bokförsäljning som är mer än dubbelt så stor som genomsnittet för Järfälla, Huddinge, Haninge och Tyresö är förvånansvärt. Upplands Väsby är knappast någon god "bokhandelskommun" men det finns där en mycket välsorterad bokhandel som direkt ger utslag i statistiken. Ett annat exempel är Partille Bokhandel utanför Göteborg som uppnår en försäljningsprestation i sin kommun långt över genomsnittet för riket. Partille Bokhandels kännemärke är hög kulturprofil med en stor aktivitetsnivå. Både Väsby Bokhandel och Partille Bokhandel kan uppvisa en tillfredsställande lönsamhet.

Slutsatser

Sambandsanalysen visar att det finns förutsättningar att driva en bokhandel även i mindre kommuner även om marknadsunderlaget i de allra minsta är otillräckligt, men att kommuner med över 20 000 invånare saknar bokhandel är inte fullt logiskt. Snarare ett bevis på att det saknas bokhandlare med kompetens att driva bokhandel. Nyetableringsbenägenheten är mycket låg vilket är märkligt mot bakgrund av situationen på arbetsmarknaden. Svarsfrekvensen på utannonserade bokhandelsföretag är mycket svagt. Det finns helt enkelt inga köpare medan det finns kö på människor som vill starta eget inom andra detaljhandelssektorer såsom gatukök, godisbutiker och kiosker. Anledningen till det svala intresset torde främst vara brist på kompetens. För att driva en framgångsrik bokhandel krävs en god branschkunskap och icke minst ett starkt engagemang för litteratur. Den på sikt mest lönsamma samhällsinvesteringen för bokhandelsbranschen är därför att utbilda nya bokhandlare. En sådan åtgärd inte bara stärker nätet av bokhandel utan den får även indirekt en stor betydelse för den smala litteraturen som är beroende av en kompetent bokhandelskår. Ett ytterligare skäl för att investera i kompetens är den snabba tekniska utvecklingen som allt mer kommer att påverka bokhandeln. IT-tekniken kan för bokhandeln vara en ny möjlighet att nå marknaden men den kan också vara ett hot om bokhandeln försummar att vidareutbilda sig.

De ovan nämnda företagen som lyckats är goda förebilder. Deras försäljningsprestation visar att det går att öka marknaden. Böcker är impulsvara som säljs till stor del på grund av påverkan. Påverkan sker genom attraktiva och väl sorterade butiken med rätt affärs läge i kombination med en försäljningsinriktad och kunnig personal.

Bilaga 3

Internet och den litterära processen

Digitala hypertexter på Internet – exemplet Almqvist¹

Av Johan Svedjedal

Internet har i Sverige redan haft stor betydelse för olika led i vad Lars Furuland har kallat den litterära processen, ett litterärt verks väg från författare, via förlag, kritiker, bokhandel och bibliotek fram till läsaren.² Man kan publicera, beställa, sälja, köpa och läsa litteratur via nätet. Flera författare, förlag och tidskrifter publicerar verk direkt på Internet (eller lagrar dem där för publicering vid Print-On-Demand); där finns mängder av förlagrekla; en rad firmor bedriver direktförsäljning av böcker; en mängd bibliotek publicerar sina kataloger på nätet; där finns litterära diskussionsgrupper där läsare kan samtala per dator om böcker. Exemplet kunde göras många fler – under de senaste åren har mängder av initiativ tagits, både genom frivilligt arbete, satsningar från stat och kommuner och kommersiella investeringar.³

I den här artikeln ska jag inte försöka inventera eller beskriva dessa olika aspekter av vad som kan kallas Internetiseringen av den litterära processen. Jag väljer en begränsad aspekt och låter den pågående utgivningen av Carl Jonas Love Almqvists "Samlade Verk" tjäna som ett exempel på hur datateknik kan användas vid vetenskaplig

¹ En längre version av denna uppsats har tidigare tryckts som "Almqvist på Internet. Om publicering av en textkritisk edition som digital hypertext", *Tidskrift för litteraturvetenskap* 26(1997):2, s. 60–74. Där finns en utförligare beskrivning av framväxten av det digitala Almqvist-projektet, liksom mer av textkritiska metoddiskussioner. Uppsatsen är under publicering på Internet i anslutning till den digitala versionen av Almqvists "Samlade Verk" (adress, jfr nedan). De URL-adresser som anförs i noterna gällde i maj 1997.

² Jfr figuren över "den litterära processen", i Lars Furuland, "Litteratur och samhälle. Om litteratursociologin och dess forskningsfält, *Litteratursociologi. Texter om litteratur och samhälle*, red. Lars Furuland och Johan Svedjedal, Lund 1997 (s. 16–49), s. 40 f.

³ Se vidare mina översikter "Det skönlitterära nätet. Internet och svensk skönlitteratur", *Medialiseringen av Sverige*, red. Anders Björnsson & Peter Luthersson, Stockholm 1997, s. 29–40 (även <http://www.bibks.uu.se/lsoc/johans/svedjnet.htm>)

textutgivning.⁴ Främst handlar det om Internet som publiceringskanal, men en bakgrund ges om hela utgivningsprojektets framväxt och upp-läggning, liksom till den digitala utgåvans plats bland svenska digitala publikationer.

Det bör påpekas att termen "digital publicering" i det följande används som en beskrivning av en särskild slags "elektronisk publice-ring". En digital text lagras inte som bild utan är digitalt sökbar; en elektronisk text kan däremot vara en bild, t.ex. av en handskrift eller en boksida. Informationen i sådana bilder är inte möjlig att söka eller bearbeta med de texteditorer och sökverktyg som finns i exempelvis ordbehandlingsprogram.

C.J.L. Almqvists "Samlade Verk"

En komplett utgåva av Almqvists "Samlade Verk" är en gammal dröm för forskarna på området, men det dröjde till början av 1980-talet innan frågan väcktes på allvar. Det skedde när det relativt nybildade Almqvist-sällskapet kallade till ett symposium den 29 november 1985. Resultatet av symposiet blev att en arbetsgrupp tillsattes för att undersöka förutsättningarna för en sådan edition. Dess arbete utmynnade i en rapport och så småningom i att en redaktion tillsattes. Den består nu av huvudredaktören Bertil Romberg och de biträdande redaktörerna Lars Burman och Johan Svedjedal.⁵

"Samlade Verk" ska omfatta 51 volymer. Den första volymen utkom 1993 (Det går an och Hvarför reser du? i 1838 års versioner). Hittills har fyra volymer utkommit, och utgivningstakten planeras vara två à tre volymer om året.

I efterhand är det lätt att se hur mycket arbetet med "Samlade Verk" har präglats av de snabba tekniska förändringarna inom bokproduktionen sedan början av åttiotalet. Under den tiden har det skett något av en digital revolution i den svenska bokbranschen. Det kan vara skäl att erinra sig hur arbetet bedrevs till bara för några år sedan - hur vardagen såg ut när en scanner mest var något man såg i amerikanska TV-serier och när Internet mest var en glimt i forskningsbibliotekariernas ögon.

Den första idén med Almqvist-utgivningen var att utge en ny moderniserad edition, alltså något i stil med Böök-editionen. Tanken

⁴ Man måste använda termen verk, eftersom Almqvist inte inskränkte sig till skrifter. Hans musik och de tavlor han eventuellt har målat ska också tas med i editionen.

⁵ Granskningen av tidigare editioner och riktlinjerna för "Samlade Verk", se Bertil Romberg och Johan Svedjedal, "Carl Jonas Love Almqvists Samlade Verk. Planer och principer", *Samlaren* 114(1993) (tr. 1994), s. 15-26.

var att en sådan edition skulle nå ut till läsare på ett annat sätt än en originalstavad. I bakgrunden fanns också förhoppningen om vissa statliga garantier, ekonomiska utfästelser som skulle göra något stort förlag benäget att åta sig utgivningen - alltså ungefär som Bonniers stått för Böök-editionen. Både statens och bokförlagens intresse visade sig dock vara svalt.

Av olika skäl väcktes då idén att Svenska Vitterhetssamfundet kunde bli huvudman för utgivningen. Det visade sig mycket lyckligt eftersom det gav utgivningsprojektet en textkritisk miljö istället för en kulturpolitisk tidspress. Med tanke på Vitterhetssamfundets övriga utgivning var det uteslutet att editionen skulle vara annat än originalstavad. För det fanns ju också väsentliga språkhistoriska argument: en sådan edition skulle bli av mycket stort intresse för språkvetenskapen.

Vid det laget var vi framme vid omkring år 1990 och det hummade och surrade av datorer i bokbranschen. Sättningen av böcker skedde mer eller mindre rutinmässigt via diskett, men ännu var inte scannern något realistiskt alternativ. Därför sattes den första volymen genom att texten matades in på en persondator.

När den första volymen utkom hösten 1993 var denna metod redan föråldrad. Texterna till de följande volymerna har alla scannats in. Detta är en tjänst som vi har köpt, inklusive preliminär korrekturläsning, och vi ser ingen anledning att ta över scannings-arbetet själva.⁶ I själva verket har utgivningen ganska strikt följt principen att köpa olika slags datatjänster framför att arbeta med en egen stab av datakunniga. Vi har också strävat efter att vända oss till de ledande på området framför att försöka handla upp tjänsterna så billigt som möjligt.

Merparten av det praktiska förlagsarbetet sköts av en av Sveriges datakunnigaste förläggare (Krister Gidlund, Gidlunds förlag, Hedemora). Arbetsgången innebär att volymredaktören efter inscanningen får en diskett-version av texten att arbeta med redan från början. Så småningom levererar han eller hon en diskett till förlaget, som tar fram heloriginal för korrektur och tryckoriginal. Förlaget använder också denna diskett för att göra en moderniserad urvalsupplaga, kallad "Skrifter", för bokhandeln. Den har kortare inledningar och en hårdbantad textkritisk apparat. Moderniseringen för "Skrifter" görs av Gidlund i samarbete med Svenska Vitterhetssamfundet. Genom denna version kan ett flertal av Almqvists verk nå ut till bibliotek och bokhandlar på ett sätt som "Samlade Verk" knappast kan göra.

Själva ederingsarbetet ska här beskrivas bara ytterst kortfattat. Almqvists "Samlade Verk" har det möjligen enkelt materialmässigt genom bristen på originalmanuskript, men har andra problem att lösa genom

⁶ Inscanningen sköts av Autotext AB i Norberg.

den bokvetenskapliga analys som måste göras för varje volym. Som många dåtida författare hade Almqvist för vana att ändra sina verk efter tryckningen (ibland också under tryckningen).⁷ Med andra ord finns det variantexemplar inom den första impressionen av originaleditionerna. Ett stort arbete för utgivarna är att spåra upp och jämföra dessa exemplar. Det innebär samtidigt att "Samlade Verk" är en kritisk edition av det klassiska slaget, en edition som inte bara trycker av en text utan där det, med bibliografen Rolf E. Du Rietz lyckade termer, gäller att framställa en realtext som reproducerar en idealtext av ett verk.⁸

Som har framgått var grundidén redan från början dels att använda datorer så mycket som möjligt, dels att köpa tjänster i största möjliga utsträckning. När tanken väcktes på att också publicera editionen digitalt var därför första steget att söka efter någon som hade rätt slags datakompetens. Men det var också viktigt att knyta publiceringen till någon reputerad institution - dels för att användarna skulle hitta fram till den, dels för att den digitala versionen skulle få en kvalitetsstämpel.

Valet stod till att börja med mellan publicering på CD-ROM och publicering på Internet. Att publicera "Samlade Verk" på nätet tedde sig av olika skäl mycket mer tilltalande. Av marknadsskäl skulle en CD-ROM-version knappast kunna lanseras innan en stor del av volymerna var utgivna, medan en Internet-version kan göras tillgänglig i ungefär den takt som bokvolymerna ges ut. Därmed kan den nå användarna snabbt - och fortlöpande bli till stor hjälp för de redaktörer som arbetar med nya volymer. Ett annat skäl att välja Internet framför CD-ROM var att vi därmed slapp låsa oss för ett tekniskt format redan från början. Vi har valt det mest använda och mest flexibla formatet, HTML-kodning, vilket gör att "Samlade Verk" enkelt blir tillgängliga i Word Wide Webs hypertextmiljö - och därmed kan länkas till andra hemsidor och hypertexter.⁹

Vid valet av publiceringsställe för Internet-versionen upprättade vi samarbete med Språkbanken vid institutionen för Svenska språket i Göteborg. I dess databas, "Språkbanken", finns redan en rad texter som

⁷ Fler exempel beskrivs instruktivt i Lars Burman, "Kancellanserna i C.J.L. Almqvists Amalia Hillner (1840)", *Tidskrift för litteraturvetenskap* 24(1995):2, s. 47-54.

⁸ Se Rolf E. Du Rietz, "Böcker, texter och editioner - av alla de slag", *Fiktionsens förvandlingar*. En vänbok till Bo Bennich-Björkman den 6 oktober 1996. Redaktion: Dag Hedman och Johan Svedjedal, Uppsala 1996 (Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, 33), (s. 89-107, s. 96 ff.

⁹ En utförligare argumentation längs dessa linjer, jfr Peter L. Shillingsburg, *Scholarly Editing in the Computer Age. Theory and Practice*, 3 ed., Ann Arbor 1996, s. 166 ff.

utnyttjas flitigt av forskningen: en konkordans till Svenska Akademiens ordbok, konkordanser till Strindbergs "Samlade Verk" och hans brev, flera medeltida texter (bl.a. Den Heliga Birgittas uppenbarelser).¹⁰

Valet att samarbeta med Språkbanken vidgades snabbt till ett generellt beslut inom Svenska Vitterhetssamfundet, nämligen att publiceringen av samfundets nya textkritiska utgåvor i fortsättningen ska ske parallellt i bokform och i digital form. Almqvists "Samlade Verk" får ses som ett pilotprojekt, men också andra tekniska lösningar kan och bör användas för de digitala versioner som Svenska Vitterhetssamfundet publicerar av andra utgåvor. Tillgänglig finns för närvarande Andreas Arvidi, *Manuctio Ad Poesin Svecanam*, utgiven av Mats Malm (i bokform 1996).¹¹

Andra digitala hypertexter på Internet

I praktiken går arbetet med den digitala publiceringen av Almqvists "Samlade Verk" till så att förlaget skickar en kopia av disketten med filerna innehållande heloriginalen till Språkdata. Där konverteras filerna till HTML-format (vilket gör att de i framtiden lätt kan anknytas till TEI-standard [TEI = Text Encoding Initiative]), samtidigt som ordförklaringar och textkritiska kommentarer länkas till de skönlitterära texterna.¹² Utprodukten blir hypertexter, åtkomliga via Internet. För närvarande finns fyra volymer tillgängliga och under de kommande åren räknar vi att göra två – fyra volymer tillgängliga per år, dvs. följa bokversionens utgivningstakt.

När vi publicerade de första digitala verken på Internet, Det går an och Hvarför reser du?, fanns inga svenska textkritiskt ederade hypertexter på nätet. Hittills är vi fortfarande ensamma på området. Strindbergs "Samlade Verk" finns ännu så länge bara på Internet i form av en konkordans med begränsad tillgänglighet. Den är ytterst användbar, men är något annat än en fullfjädrad hypertext av intresse för litteraturhistoriker och litteraturläsare.

Från andra språkområden finns mängder av välgjorda hypertexter på Internet. Ett stort antal är lätt åtkomliga via "Books on-line", "Project Bartleby" eller via Bibliotekstjänsts länklista "Internetkontakt" och på

¹⁰ Adress till Språkbanken: <http://svenska.gu.se>.

¹¹ Adress till Svenska Vitterhetssamfundet: <http://svenska.gu.se/vittsam.html>.
Adress till Arvidi: <http://hum.gu.se/~LITMM/Arvidi.html>.

¹² Yvonne Cederholm på Språkdata är huvudansvarig för detta arbete, medan Johan Svedjedal från utgivarnas sida har det vetenskapliga ansvaret för den digitala hypertextversionen.

en mängd andra ställen. Som ett exempel på en lyckad publicering kan man peka på de roliga och användbara digitala hypertexteditionerna av Jane Austens romaner. Närmast ett digitalt hypertextbibliotek är den kulturhistoriskt omfattande "The Victorian Web"¹³ Det bör då understrykas att de flesta skönlitterära klassiker som publiceras på Internet läggs ut utan större textkritiska ambitioner (även om en del av dem bygger på tidigare textkritiska editioner i bokform). Det tydligaste exemplet är det stora Project Gutenberg, som har gjort mängder av texter tillgängliga på nätet, men som sköts med vad Peter Shillingsburg kallar "abysmal ignorance of the textual condition" - texterna är så opålitliga att projektet mest liknar "a textual junkyard".¹⁴

I Sverige finns flera skönlitterära klassiker på Internet, också de utan textkritiska ambitioner. Ett exempel är Karin Boye-sällskapets hemsida, innehållande delar av hennes författarskap och material kring det (handskrifter, essäer, m.m.).¹⁵ Ett annat är Selma Lagerlöfs verk, som scannats in av Autotext AB.¹⁶ Ett tredje exempel är det omfattande Projekt Runeberg med bas i Linköping, startat i december 1992.¹⁷ Där presenteras ett brett urval författare och verk (för närvarande ett nittiototal) av svenska författare, ofta i datormässigt eleganta och fiffiga uppställningar - men inte textuellt pålitliga. Utgivarna anger mycket sällan vilken förlaga de har använt, men i regel tycks inläsningarna bygga på pocketutgåvor eller andra nyutgåvor, med alla deras ofrånkomliga textuella brister. Projekt Runeberg är en litteraturfrämjande insats som deltagarna har allt skäl att vara stolta över, men för undervisning och forskning är dess texter knappast användbara.¹⁸

¹³ Adressen till Books on-line: <http://www.uni-sb.de/z-einr/ub/ebooks/bookauth.html>. Adressen till Procent Bartleby: <http://www.columbia.edu/acis/bartleby>. Adressen till BTJ:s länklista: <http://www.btj.se/btj/saburl/saburl.html>. Adressen till Jane Austens romaner: <http://curly.cc.utexas.edu/~churchh/janeinfo.html>. Adressen till The Victorian Web: <http://www.stg.brown.edu/projects/hypertext/landow/victorian/victov.html>. Nyttiga länkar till skönlitterära hypertexter finns på t.ex. <http://library.lib.binghamton.edu/english.html>; <http://etext.lib.virginia.edu/uvaonline.html>.

¹⁴ Shillingsburg 1996, s. 161.

¹⁵ Karin Boye-sällskapets hemsida, <http://www.ivo.se/kboye/dikter.html>.

¹⁶ Adressen till Selma Lagerlöfs verk: <http://wwis.upnet.se/selma/indexswe.htm>.

¹⁷ Adressen till Projekt Runeberg: <http://www.lysator.liu.se/runeberg/katalog.html>.

¹⁸ Projekt Runeberg finns med i "Länkskafferiet" (<http://www.ub2.lu.se/skolverket/>), ett "virtuellt skolbibliotek" som gjorts på uppdrag av Skolverket och Svenska skoldatanätet. "Länkskafferiet" är en databas med 895 kvalitetsbedömda och ämnesstrukturerade Internetresurser. Skafferiet är ett hjälp-

Problemen med Projekt Runeberg är alltså desamma som med dess internationella föregångare, Project Gutenberg.

I ett sådant läge är det ännu viktigare att vetenskapssamhället erbjuder goda digitala texter, alltså texter utan fel och omedvetna förvrängningar. Ett syfte med det digitala Almqvist-projektet är att bidra till utvecklingen av arbetsmetoder på detta område. Därför har projektets arbetsformer hittills medvetet hållits mycket öppna.

Internetversionen och bokversionen

Thomas Tanselle har skickligt argumenterat för att dator teknik och digital publicering inte gör någon skillnad i möjligheten att beskriva hur texter lagras och förmedlas: "Computerization is simply the latest chapter in the long story of facilitating the reproduction and alteration of texts; what remains constant is the inseparability of recorded language from the technology that produced it and makes it accessible."¹⁹ Med den utgångspunkten kan man pröva att beskriva framställningen av Almqvists "Samlade Verk" som att vi producerar två versioner av en edition, en bokversion och en digitala version - i framtiden kan naturligtvis andra versioner framställas, t.ex. på CD-ROM eller i andra former.

Det kan finnas ovälkomna skillnader mellan dessa bägge versioner (bok, digital). Exempelvis sker små förvrängningar vid överföringen av texten från datafil till bok och från datafil till digital publicering - vi har haft vissa problem med små detaljer som kursiveringar och tankstreck, men har hittills inte råkat ut för några skillnader i innehållsligt betydelsebärande detaljer.

Det är dock väsentligt att frigöra sig från tanken att bokversionen och den digitala versionen måste vara exakt likadana textuellt. I vissa fall vill man helt enkelt inte att Internet-versionen ska överensstämma med bokversionen, detta eftersom tryckfel och andra konstigheter i bokversionen upptäcks vid omformatering och länknings. Därför finns det en särskild sida där det anges vilka rättelser som införts i Internet-versionen.

Principiellt bör man, enligt min uppfattning, se det som både ofrånkomligt och eftersträvansvärt att boken och Internet-publiceringen inte

medel för att söka information på Internet och vänder sig i första hand till elever och lärare i den svenska skolan." Någon egentlig bedömning av den textuella kvaliteten tycks alltså inte ha gjorts.

¹⁹ G Thomas Tanselle, "Printing History and Other History", *Studies in Bibliography* 48(1995) [s. 269-289], s. 288.

stämmer exakt överens. Varför skulle en digital utgivare avstå från den eviga textuella ångerveckan eller hon åtnjuter? En digital utgåva är ju öppen och oavslutad på ett annat sätt än den tryckta, något som exempelvis Jerome McGann har understrukt i en essä om den digitala hypertextens möjligheter vid textedering.²⁰

Kommer Internet-versionen att bli en konkurrent till bokversionen av "Samlade Verk"? Vill folk hellre läsa texterna på skärmen istället för från boksidan eller ladda ned dem på diskett i stället för att köpa boken? Visst finns det skäl att ställa frågorna. Men min erfarenhet är att en digital utgåva fungerar utmärkt som hjälpmedel, däremot aldrig som ett alternativ till boken. Den är oslagbar för sökningar, lokaliseringar av citat, olika språkliga analyser, m.m. Men den kan aldrig vara särskilt attraktiv för den som rätt och slätt vill läsa verket. Rädslan för att digitala editioner ska slå ut de bokburna är överdriven.

Och i alla händelser måste vi acceptera att en publicering av böcker aldrig kan vara ett självändamål. Böcker är dokument som bär texter, ingenting annat. Om andra dokument kan bära texterna lika bra eller bättre finns ingen anledning att hålla fast vid boken. Men de digitala utgåvor som jag hittills har sett på Internet är inga svåra hot mot boken. Skälen är de som alltid används för att försvara boken (digitala texter är inte portabla, saknar goda möjligheter till anteckningar i marginalen och är svåra att skumläsa) och som lästexter är de digitala utgåvorna ännu långtifrån lika tekniskt avancerade som boken.

På sikt kommer dock sannolikt datatekniken att påverka villkoren för själva tryckningen av boken. Om tekniken med print on demand håller vad den lovar, kommer akademisk speciallitteratur inom några år att tryckas i ett flertal små upplagor, snarare än i en stor initial upplaga, avsedd att räcka i flera decennier. En sådan teknik kräver, om den får genomslag, att textutgivare tänker om radikalt. I framtiden kan boken bli en utprodukt snarare än en slutprodukt.

Sådana framtidsutsikter hindrar inte att det är viktigt att arbeta med den digitala publiceringen. Ändamålet med vetenskaplig textutgivning är ju ändå till sist att etablera texten så säkert som möjligt, kommentera den och se till att den når så många som möjligt, antingen direkt (genom läsning) eller indirekt (som sättningsförlaga för senare utgåvor). Och ingenstans har man en så stor potentiell publik som på Internet.

Det känns passande att erbjuda Almqvists texter på detta sätt. När allt kommer omkring drömde han ju om att nå en masspublik - han

²⁰ Jerome McGann, "Radiant Textuality", <http://jefferson.village.virginia.edu/public/jjm2f/radiant.html>. I svensk översättning: "Lysande textualitet", Litteratursociologi, red. Lars Furuland & Johan Svedjedal (1997), s. 274-285.

deltog i folkskriftsserier, arbetade som journalist, skrev i dåtidens stora romanbibliotek. Den esoteriske Almqvist hade en teknikvänlig sida i sin personlighet som gör att jag gärna föreställer mig att han skulle ha gillat Internet. Och jag menar då inte den gamla klichén att romantikerna skulle ha använt nätet för att skapa allkonstverk, utan snarare att Almqvist ville göra sina texter tillgängliga för så många som möjligt. En författare som prisade boktryckarkonstens demokratiserande inflytande så ivrigt som Almqvist ("Boktryckerikonsten är det stora medlet för en universal uppfostran", skrev han 1839), skulle knappast haft något emot att publiceras på Internet.²¹ För vad är en tryckpress i vår tid? I princip varje skrivare som är kopplad till en Internet-ansluten dator.

Hypertextens möjligheter och estetik

Som den stora internationella debatten kring textkritik och digital publicering har inskräppts under de senaste åren, finns det knappast någon ände på möjligheterna för den digitala textutgivaren. Datorernas lagringskapacitet gör det frestande att publicera samtliga versioner av ett verk på Internet (och därmed kanske förvandla ederingsarbetet till en gör-det-självlåda för användaren), liksom mängder av relevant material runt verket (uppsatser, kommentarer, bilder). Därmed förvandlas den digitala versionen i praktiken till ett arkiv eller till ett bibliotek, bägge multimedialt upplagda.²² En möjlighet, som nu lockar många, är att den traditionella editionen, med en etablerad text och en variantapparat som beskriver de andra versionerna, kan ersättas med en digital lager-på-lager-edition. Materialet struktureras då så att datorn genererar de olika kända versionerna av ett verk, från författarens första utkast, via den först utgivna versionen till den sista av författaren omarbetade versionen. Användaren väljer själv vilken version han eller hon vill läsa. Ett sådant sätt att arbeta betyder, som Charles L. Ross har påpekat, döden för den kritiska editionen som vi känner den.²³ Mer bestämt kan det innebära att själva kärnan i ederandet (att välja en läsart framför en annan och att rekonstruera förlorade läsarter ur

²¹ "Boktryckerikonsten och Folkuppfostran" (urspr. Aftonbladet den 5 januari 1839), Journalistik. Urval, inledning och kommentarer av Bertil Romberg, I: 1839-1845, Hedemora 1989 [s. 56-63], s. 57 f.

²² Jfr t.ex. Pete Shillingsburg, "Principles for Electronic Archives, Scholarly Editions, and Tutorials", *The Literary Text in the Digital Age*, ed. Richard J. Finneran, Ann Arbor 1996, s. 23-35.

²³ Charles L. Ross, "The Electronic Text and the Death of the Critical Edition", *The Literary Text in the Digital Age* (1996), s. 225-231.

överlevande material) mjuknar och löses upp.²⁴ Istället för idealtexten erbjuds läsaren en serie realtexter.

Den digitala hypertextens möjligheter till många och snabba länningar gör att den digitala kritiska editionen kan peka utöver sig själv på ett annorlunda sätt än den bokburna editionen. I sista hand är den utvecklingen analog med tankelinjer inom postmodernism och poststrukturalism: synen på litterära verk som förbundna i en oändlig väv med andra litterära verk (men inte nödvändigt med genetiska samband) och tanken på att läsarens associationer har minst samma tolkningsrelevans som de intentioner författaren en gång hade.²⁵

Resultatet blir att den digitala textutgivaren kan välkomna en öppen struktur där användarna - idealt sett - kontinuerligt kan föra in nya länningar. Den digitala editionen liknar då en poststrukturalistisk utopi - en väv av digressioner och associationer, ett icke-linjärt system snarare än den linjärt upplagda berättelse eller dikt vi i vår tidigare läskultur har vant oss vid. En Internet-edition blir på så sätt det verkligt decentrerade konstverket.

Allt detta betyder också att den digitala hypertexten med all sannolikhet fjärrar sig från de effekter författaren strävat efter att skapa hos läsaren, de konstnärligt beräknade grepp som bygger på den enkla tanken att läsaren börjar i början och läser på genom berättelsen fram till slutet av verket. Så ser läsningen sällan ut i Internet-världens zappande mellan olika sidor. De digitala hypertexternas icke-linjära teknik tenderar därför ofta att strida mot estetiken i de verk de skall förmedla. Om detta är eftersträvansvärt eller beklagligt är användarens sak att avgöra - men den digitala editionens logik tycks vara att författarintentionen marginaliseras och läsarens egna val uppvärderas.²⁶

²⁴Jfr t.ex. G. Thomas Tanselle, "Textual Instability and Editorial Idealism", *Studies in Bibliography* 49(1996) [s. 1-60], s. 59.

²⁵Denna utvecklingslinje inom textkritiken beskrivs i t.ex. G. Thomas *Bibliography* 44(1991), s. 83-143 och D.C. Greetham, "Editorial and Critical Theory: From Modernism to Postmodernism", *Palimpsest. Editorial Theory in the Humanities*, ed. Georg Bornstein & Ralph G. Williams, Ann Arbor 1993, s. 9-28.

²⁶Se flera bidrag i *Hyper / Text / Theory*, ed. Georg P. Landow, Baltimore & London 1994: Espen J. Aarseth, "Nonlinearity and Literary Theory", s. 51-86; Gunnar Liestøl, "Wittgenstein, Genette, and the Reader's Narrative", s. 87-121; "How Do I Stop This Thing?: Closure and Indeterminacy in Interactive Narratives", s. 159-188. Jfr även t.ex. Philip E. Doss, "Traditional Theory and Innovative Practice: The Electronic Editor as Poststructuralist Reader", *The Literary Text in the Digital Age* (1996), s. 213-224.

Den digitala versionen av Almqvists "Samlade Verk"

Beskrivningen av den digitala versionen av Almqvists "Samlade Verk" kan göras mycket kortfattad. Det enklaste sättet att få grepp om hur den fungerar är att pröva den själv.²⁷ Grundtanken är att den digitala versionen ska innehålla samma material som bokversionen, och uppläggningsen är sådan att varje bokvolym motsvaras av en hemsida, en "nätvolym".

En mer radikalt disponerad digital version skulle ha frigjort sig från uppläggningsen av "Samlade Verk" och öppnat möjligheten till friare kombinationer - kanske en hemsida med alla Almqvists verk i alfabetisk ordning, snarare än den hemsida vi nu har som strukturerar innehållet efter en lista över volymerna i "Samlade Verk".

Att vi har behållit volymindelningen efter "Samlade Verk" beror inte minst på att vi också har behållit sidindelningen från bokversionen i den digitala versionen. Den som på skärmen läser den scen i *Det går an* där Albert och Sara äter "Hallon och grädda" i Strängnäs, finner längst ner paginasiffran 31 och kan lätt söka sig fram till rätt ställe i den tryckta boken. Av samma skäl har vi behållit alla paginasiffror i kommentarlistorna. Den digitala versionen är alltså ett hjälpmedel till bokversionen, inte en helt självständig publiceringsform.

Förutom de ederade texterna innehåller varje volym i "Samlade Verk" en inledning (om tillkomst, mottagande, m.m.), en textkritisk kommentar, två variantlistor (accidentalier respektive substantieller) och en avdelning med kommentarer / ordförklaringar. Allt detta finns med i den digitala versionen. Inledningen är olänkad (förutom till dess egna slutnoter), liksom den textkritiska kommentaren. Variantlistorna och kommentarer/ordförklaringar är däremot länkade till texten. De ligger skilda från varandra, vilket innebär att bara en av kategorierna kan visas åt gången: länkningen sker via blåmarkering av de aktuella delarna av texten. På en särskild meny kan man välja vilken kategori av länkar man vill se visad (kommentarer / substantieller / accidentalier). Att man kan välja att läsa texten ren eller med länkningen markerad är en klar fördel; att man bara kan visa länkningen till en kategori åt gången är en klar nackdel.

Till de praktiska svårigheterna med Internet-versionen hör ännu så länge att texten i HTML-format lagras i filer som ofta är betydligt mindre än verket (filerna motsvarar i regel ca 10-50 boksidor). Hanteringen blir därför något försvårad för den som vill arbeta med större textsjok. Den som tänker använda texten mer intensivt har naturligtvis möjligheten att kopiera ner den till sin egen dator.

²⁷ Adressen till utgåvan är: <http://svenska.gu.se/vittsam/almqvist.html>.

Den digitala Almqvists "Samlade Verk" är en mikro-hypertext inom en makro-hypertext, för Internet är ju egentligen ingenting annat än den mest omfattande hypertext som existerar. Problemet är just nu att dess uppläggning inte medger mycket långa dokument - med nuvarande teknik blir nedladdningstiderna alldeles för långa. Den digitala världen bygger på korta dokument, bokvärlden på långa dokument. Skillnaden kan också uttryckas som att den digitala hypertexten är disponerad för sökning, boktexten för läsning.

Det väsentliga hjälpmedlet för vår digitala version är den sökfunktion som finns knuten till den digitala utgåvan - ett verktyg där användaren kan välja om han eller hon vill söka i samtliga de inlagda Almqvist-texterna, någon enstaka volym eller vissa delar av textmängden (inledningar, varianter, kommentarer eller Almqvists verk), om sökningen ska gälla hela ord eller delar av ord (trunkering). Det är i sökmöjligheterna och i länkningstekniken som den digitala utgåvan har sin stora användbarhet, snarare än i möjligheten att läsa verken på skärmen.

På sikt är tanken att den digitala versionen ska kompletteras med material som inte finns i böckerna - konkordanser, ordlistor, länkar till uppsatser, bilder, faksimil av boksidor, en bibliografi, musikexempel, osv. Den digitala versionen kan då vidgas till att bli en Almqvist-Web - ett digitalt arkiv vars öppna sätt att fungera förmodligen strider mot det begränsande, författartrogna lässätt som Almqvist förespråkade.²⁸

Kvalitetssäkring och informationsfrihet – vad vill information vara?

"Information wants to be free", heter det i Internet-sammanhang. Med det menas att själva nätets idé är att information ska kunna cirkulera fritt: datafiler och program ska kunna kopieras ned från nätet till den enskilde användaren. Det är en idealistisk och demokratisk princip som på några år har gjort Internet till den viktigaste internationella kanalen för spridning av information. Men det är också en princip som kolliderar med upphovsrättslagstiftningen, juridikens sätt att skydda t.ex. författares rätt till sina verk. Internet är egentligen en anomali i ett industrisamhälle: löftet om att ge något för ingenting, att ge information gratis. "Information wants to be cheap" är egentligen det längsta ett kunskapsföretag borde kunna sträcka sig.

För en vetenskaplig textutgivare väcker Internet-publicering två problem. Det ena är upphovsrättsligt, det andra gäller kvalitetssäkring.

²⁸ Jfr Johan Svedjedal, "Om två slags lässätt. Om receptionen av C.J.L. Almqvist", BLM 66(1966):6, s. 21-25.

Bäggé kan kan formuleras om till tekniska problem. Ingetdera av problemen är olösligt, men båda är i praktiken svåra att hantera.

Upphovsrättsproblemet är för närvarande en mardröm för bokbranschen i Sverige. Förläggarna och författarna sitter sedan länge låsta i förhandlingar om vem som egentligen ska inneha förlagsrätten till den digitala versionen av ett verk. Författarna påpekar att författarrätten tillhör dem och kräver extra betalt för att upplåta den till förläggarna; och förläggarna befarar att författarna ska ordna digitala konkurrenser till bokutgåvorna om de inte skriver över sin förlagsrätt till digital publicering samtidigt som rätten till bokpublicering. Bakom förläggarnas ståndpunkt finns med andra ord tanken att den digitala publiceringen är ett hot mot boken som medium. Men i princip är rättsläget det gamla vanliga: författaren har rätten till publicering och reproducering av sitt verk.

För en vetenskaplig edition innebär upphovsrätten i Sverige i praktiken att också utgivaren omfattas av rättsskydd. En textutgivare har naturligtvis författarrätten till inledningar, kommentarer o.dyl. (som med all annan författarrätt omfattar skyddet själva framställningen, den språkliga utformningen, medan faktainnehållet inte är upphovsrättsligt skyddat). Men också själva den ederade texten omfattas av författarrätten, detta när utgivaren genom aktivt vetenskapligt arbete har gjort sådana ingrepp i originaltexten att den avgörande skiljer sig från den version som tidigare varit tryckt. Gällande författarrätt omfattar skydd för: "Den som översatt eller bearbetat ett verk" (§ 4).²⁹ Hur gränsdragningen mellan avtryck och omarbetning i praktiken ska göras kan här lämnas därhän, men det viktiga för den som publicerar vetenskapliga editioner digitalt är att minnas att materialet i regel är författarrättsligt skyddat. I praktiken skapar det dock knappast några problem för en vetenskaplig utgivning - edering görs sällan med direkt tanke på arvodet.

Författarrätten gäller till 70 år efter författarens död och omfattar författarens ekonomiska och ideella intressen. Med det menas att den som publicerar ett verk inte får göra det utan författarens tillåtelse. Verket får inte heller förvrängas. Där börjar det brännas för den som arbetar på Internet. "Information wants to be free" - den principen betyder ju att vem som helst ska kunna kopiera vidare information, kanske också ändra den. Det är tillåtligt - också i författarrättslig mening - om man gör det för enskilt bruk. Men att offentliggöra information utan upphovsmannens tillåtelse är ett intrång i författarens upphovsrätt - och att ändra den kan vara ytterligare ett intrång, nämligen

²⁹ Lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk, SFS 1960:729. Jfr Ulf Bernitz m.fl., Immaterialrätt, 5., omarb. uppl., Stockholm 1995, s. 33.

om ändringarna är så stora och okänsliga att de drabbat upphovsmannens ideella rätt.³⁰

I teorin betyder allt detta att digitalt publicerade editioner borde vara rätt trygga. Folk får använda dem efter eget gottfinnande, skriva länkar till dem från sina hemsidor, göra dem kända på olika sätt. Men de får inte kopiera materialet för egen publicering, varken digitalt eller i pappersform. Inte heller får de ändra texten utan upphovsmannens tillåtelse. Problemet är bara i praktiken att de tekniska möjligheterna att kopiera och ändra texter nu är så mycket kraftfullare än förut.

Visserligen är vår digitala version skyddad mot ändringar i den meningen att ingen oauktoriserad användare kan ta sig in i datafilerna hos Språkdata och ändra i dem. På det sättet är den digitala Almqvist-utgåvan säker. Men den som vill få tillgång till en digital kopia av Almqvists "Samlade Verk" har ett enkelt jobb framför sig. På några minuter kopierar man ner ett helt skönlitterärt verk från Internet till en diskett. Och på ytterligare några minuter kan man, med en texteditor i ett ordbehandlingsprogram, göra genomgripande ändringar i texten. Så kan moderniseringen av äldre stavningsformer göras med en slags halvautomatik - en serie makro-kommandon, länkade till varandra.

I det läget är det en klen tröst för textutgivaren att möjligheterna till snabba ändringar är praktiskt taget lika stora även om texten inte finns på Internet. Omvägen över scanning-tekniken behöver inte vara lång. Med ett gott OCR-program kan inläsningen av en tryckt bok bli relativt snabb och säker (om än inte bokstavsperfekt). Och sedan finns den i digital form, öppen för ändringar och omarbetningar. Hur vi än publicerar "Samlade Verk" kommer texterna aldrig att kunna skyddas tekniskt.

Allt detta är välbekant för den som arbetar i en modern akademisk miljö. "Det elektroniska biblioteket" är redan nu en verklighet - textmängden på Internet är så stor att inte så få litterära citat kan beläggas på nätet lika snabbt som i citatlexika. Men vad händer när tillgången på digitala svenska klassiker blir ännu större? Finns där en risk för piratutgivning? I varje fall är möjligheterna så stora att textutgivarna nog gör klokt i att regelbundet söka av Internet för att se om där finns några alternativa versioner av texterna. Mardrömmen är ju att en felaktig version av texten börjar spridas genom vidarekopiering. I så fall blir Internet en Pandoras ask med den värsta sortens lidanden för en textutgivare - en svärm av korruptioner.

Så glider frågan om författarrätt över i frågan om säkerhet. Hur skyddar utgivaren sig mot förvrängningar?

³⁰ Jfr Bernitz m.fl. 1995, s. 49 ff.

Mitt svar måste för närvarande bli att hon eller han inte bör skydda annat än den egna publiceringen (som självfallet ska vaktas noga) - inte för att det inte går rent tekniskt, utan för att det strider mot den digitala publiceringens idé. "Information wants to be free" - och den som sig ut på nätet ger får nätets villkor tåla. Visst går det att skydda sig mot bred vidarekopiering av texter. Man kan exempelvis lagra dem i format som kräver program som de flesta inte har tillgång till. Man kan kräva lösenord eller någon annan form av auktorisation. Och man lagra dem i form av bilder istället för som textfiler.

Alla sådana åtgärder skulle dock strida mot själva idén med en digital publicering: att göra texten snabbt och enkelt tillgänglig för så många som möjligt. Som vetenskaplig textutgivare ska man visserligen inte ha några illusioner om bredden av den publik man vänder sig till (en försäljning på över hundra exemplar på den öppna marknaden av en textutgåva innebär en bästsäljare), men just därför bör man gå användarna till mötes så långt som möjligt.

Publiken för den digitala Almqvist-editionen är i första hand universitetsforskare, men förhoppningsvis kan den locka också andra användare: gymnasister, folkhögskoleelever, andra som skriver om litteratur. Då duger det inte att arbeta i format som kräver lösenord, hjälp av dataexpertis eller komplicerade nedladdningar av program. Man bör sträva efter att ha texter som är användbara och sökbara på samma sätt som de flesta andra texter på Internet. Det innebär att texterna står vidöppna för att laddas ner och sedan publiceras i annan form. I den meningen är säkerhetsfrågan för närvarande olöst, även om man vill ha gott hopp om att utvecklingen ska leda till möjligheter att lösa det problemet.

Tills dess gäller det att minnas att säkerhetsfrågan främst bör ses som ett specialfall av kvalitetsfrågan. Internets stora och förtigna problem är för närvarande att så mycket av informationen på nätet är felaktig, föråldrad eller förvrängd. Men information vill vara säker. Annars är den inte information.

Bilaga 4

Distribution av böcker genom detaljhandeln 1996

Av Leif Olsson

Den viktigaste distributören av allmänlitteratur till konsument är bokhandeln. Vid sidan av biblioteken ansvarar bokhandeln för att ett brett boksortiment görs tillgängligt över hela riket. Av detta skäl är det av stor vikt att närmare studera den geografiska spridningen av bokhandel samt analysera förutsättningarna för att den kommersiella försäljningen av ett brett litteraturutbud kan bibehållas eller förstärkas.

Sedan bokpriserna blivit fria 1970 har successivt en förändring skett av bokdistributionen.

Vid sidan av den starka utvecklingen av bokklubbar har liberaliseringen av bokförsäljningen inneburit att försäljningen av böcker spritt sig till andra försäljningskanaler. Således har varuhus, stormarknader och dagligvarubutiker i allt högre utsträckning tagit upp böcker i sitt sortiment. Dessutom har ett icke obetydligt antal specialbokhandlar etablerats. Bokutredningen har därför funnit det angeläget att kartlägga den samlade bokförsäljningen inom hela detaljhandelssektorn.

Målsättningen har varit att fånga upp alla detaljhandelsenheter som i butik säljer allmänlitteratur. Med allmänlitteratur avses all skön-, fack- samt barn- och ungdomslitteratur som köps av konsument för personlig förbrukning. Försäljning av läromedel till grund- och gymnasieskolan ingår inte. Ej heller kurslitteratur för universitet och högskolor eller annan facklitteratur för vuxenutbildning.

I. Kartläggningens uppläggning

Försäljningsställen

För att fånga upp alla försäljningsställen har följande källor använts:

Bokhandel:

Svensk Bokhandlareföreningens matrikel

Servicebokhandlareförbundets matrikel

Bokias medlemsmatrikel

Ugglans medlemsmatrikel
Akademibokhandelns årsberättelse
Seeligs kundregister
Samtliga aktuella uppgifter från Gula Sidorna – TeleMedia
PRV-uppgifter avseende all Bok- och Pappershandel
SCB:s Företagsregister SNI-kod *) 52471 Bok - och Pappershandel

*) SNI = Svensk Näringsgrensindelning

Samtliga register har stämts av mot varandra. Den utförligaste källan är SCB:s företagsregister som under SNI-koden Bok- och pappershandel har registrerat 912 verksamhetsställen med försäljning av böcker. Företagsregistret uppdateras regelbundet genom samkörning med Riksskatteverket, Patent- och registreringsverket (PRV) samt Svenska Adressändrings AB.

Efter kritisk granskning, uppföljning per telefon samt avstämning med Bokhandlareföreningen och Seelig har antalet försäljningsställen som kan betraktas som bokhandel reducerats till drygt 500 butiker.

Annan detaljhandel:

För att kartlägga bokförsäljningen utanför bokhandeln har direktkontakt tagits med följande företag:

Åhléns
KF:s Bokförmedling (Domus, Konsum, B&W, OBS m.fl.)
SPECAB (ICA:s specialdistributör av böcker och musik)
Stor & Liten
Pocketshop
Pocketgrossisten (Pressbyrån, Bonver, Treab och övrig servicehandel)
SM-distribution
Tidsam
Egmont/Richter
Harlekin

Genom respektive företag har adressuppgifter erhållits om försäljningsställen som regelbundet säljer allmänlitteratur i nämnvärd omfattning. Det gäller då primärt varuhus, stormarknader, dagligvaruhallar, servicehandlare (typ Pressbyrån) samt övrig fackhandel som säljer ett nischsortiment av böcker t.ex. Stor & Liten. Sammantaget har närmare 300 försäljningsställen registrerats.

Massmarknad

Vid sidan av försäljningen av allmänlitteratur finns också en massmarknad som tidigare hade Presam som enda distributionskanal. Denna distribution är nu uppdelad på flera parter. Antalet butiker som säljer massmarknadspocket uppgår till drygt 3 500 enheter. Dessa är inte specificerade i den berörda kartläggningen men finns med i den totala sammanställningen.

Försäljning av allmänlitteratur

Precisionen avseende kartläggningen av antalet försäljningsställen torde vara mycket god.

Svårare har det varit att bestämma hur mycket varje försäljningsställe säljer. Genom PRV finns uppgifter om respektive totala försäljning. I dessa siffror ingår emellertid annan försäljning av pappersvaror, läromedel, musik etc. Dessutom finns endast uppgifter om aktiebolag varför alla små bokhandlar som drivs som handelsbolag eller enskild firma ligger utanför. Naturligtvis finns inte heller någon fördelning av försäljning på filialer. Enda sättet att kartlägga försäljningen har varit att ta kontakt med de större kedjeföretagen. Genomgående har utredningen mötts av en positiv attityd till samverkan även om alla begärda uppgifter inte lämnats ut på grund av konkurrensskäl. Vissa kedjeföretag har lämnat fullständiga försäljningsuppgifter per försäljningsställe medan andra har lämnat ett klassindelad material och andra har endast lämnat den totala försäljningen. Genom kontakter med Seelig, bokförlag och andra distributörer har en uppskattning gjorts för samtliga enskilda butiker. Det föreligger naturligtvis en viss osäkerhet om exaktheten för varje butiksenhet. För den reguljära bokhandeln torde precisionen vara hög. Försäljningen av allmänlitteratur genom annan detaljhandel är något mer osäker på den skilda butiksnivån medan den totala försäljningen för respektive företagsgrupp är korrekt.

Försäljningsuppgifterna avser förhållandet 1996.

Identifikation av försäljningsställe

För varje försäljningsställe har förutom försäljning av allmänlitteratur följande fakta registrerats:

1. Postadress
2. Kommuntillhörighet
3. Medlemskap i branschförening
 - a. Svenska Bokhandlareföreningen
 - b. Sveriges Servicebokhandlareförbund

4. Typ av försäljningsställe
 - a. allmänbokhandel
 - b. specialbokhandel
 - c. annan detaljhandel

Med *allmänbokhandel* avses bokhandel vars huvudsakliga affärsidé är att lagerföra och/eller tillhandahålla ett brett urval av allmänlitteratur. Allmänbokhandeln utgörs i stort av den bokhandel som tidigare benämnts som fackbokhandel samt de mindre bokhandlar som är medlemmar i Servicebokhandlarenförbundet. I gruppen allmänbokhandel ingår även bokavdelningar i varuhus som uppfyller det gamla fackbokhandelskriteriet att lagerföra ett brett sortiment samt erbjuda anskaffningsservice.

Specialbokhandel är den bokhandel som huvudsakligen är inriktad på ett specialområde t.ex. barnböcker, datalitteratur, pocket etc. I denna kategori finns ett stort antal läromedelsspecialister med inriktning på högskolor och universitet. Några av dessa uppfyller även kriteriet för allmänbokhandel men då deras huvudsakliga affärsidé är försäljning av läromedel har de klassats som specialbokhandel.

Annan detaljhandel är varuhus, stormarknader, dagligvarubutiker och fackhandel som säljer ett smalare sortiment av allmänlitteratur och där böcker utgör en mindre del av försäljningsställets omsättning. För flertalet av dessa enheter utgör jul och bokrea en betydande del av årsomsättningen. I gruppen ingår även kiosker och servicehandel som saluför kvalitetspocket överstigande 50 000 kronor per år.

Massmarknad

En fjärde kategori är de butiker som säljer massmarknadslitteratur. Denna gruppering redovisas endast i sammandrag.

Bakgrundsvariabler

För varje kommun finns följande bakgrundsfakta:

- folkmängd 1996
- länstillhörighet 1996
- inkomstförhållanden 1994
- utbildningsnivå 1995
- biblioteksutlåning 1995

(Källa är SCB:s offentliga statistik.)

II. Total struktur

Den totala strukturen för år 1996 av bokförsäljningen av allmänlitteratur genom detaljhandeln framgår av nedanstående tabeller.

Samtliga försäljningsuppgifter är angivna i miljoner kronor exkl. moms om inget annat är angivet.

A. Allmänbokhandel

	antal enheter	försäljning exkl. moms	genomsnitts- försäljning
Akademibokhandeln*)	18	185,5	10,3
Bokia	104	456,6	4,4
Julbocken**)	32	132,5	4,1
Varuhusbokhandel	6	54,0	9,0
Servicebokhandel***)	99	66,1	0,7
Obunden bokhandel****)	72	208,7	2,9
	331	1103,4	3,3
Relativ fördelning			
	antal enheter	försäljning exkl. moms	
Akademibokhandeln*)	5	17	
Bokia	31	41	
Julbocken**)	10	12	
Varuhusbokhandel	2	5	
Servicebokhandel***)	30	6	
Obunden bokhandel****)	22	19	
	100 %	100 %	

*) Här redovisas endast Akademibokhandelns butiker som kan betraktas som allmänbokhandel. De butiker som övervägande säljer läromedel redovisas under gruppen specialbokhandel.

**) Julbocken är en ren inköpskedja för enskild bokhandel. Medlemmarna driver sina företag under eget namn. Den största medlemmen är Wettergrens som står för närmare 50 % av gruppens volym. Namnet Julbocken har sin upprinnelse i omslaget till kedjans första julkatalog som pryddes av en julbock.

***) Servicebokhandeln utgörs av tidigare medlemmar i B-Bokhandelsförbundet samt ett antal mindre fackbokhandlar. Servicebokhandeln har ett speciellt sortimentsåtagande som garanterar ett visst bassortiment. Medlemmar i Servicebokhandlareförbundet har bildat den frivilliga kedjan Ugglan som i dag har 40 medlemmar med en total försäljningsvolym av allmänlitteratur på närmare 30 miljoner kronor. Ugglan svarar för 43 % av Servicebokhandelns totala volym.

****) Obunden bokhandel är alla övriga bokhandlar. I denna gruppering ingår såväl tidigare fackbokhandel som mindre bokhandel som inte är medlemmar i Servicebokhandlareförbundet. Gruppen är mycket heterogen vilket framgår av nedanstående uppdelning.

Obunden bokhandel

	antal enheter	försäljning exkl. moms	genomsnitts försäljning
Tidigare fackbokhandel	44	177,4	4,4
Övrig bokhandel	32	31,4	1,0
	72	208,8	2,9
Relativ fördelning			
	antal enheter	försäljning exkl. moms	
Tidigare fackbokhandel	56	85	
Övrig bokhandel	44	15	
	100 %	100 %	

B. Specialbokhandel

Den totala omsättningen av allmänlitteratur för specialbokhandeln är beräknad till 114 miljoner kronor. Det bör upprepas att omsättningen då inte omfattar försäljning av kurslitteratur. Den totala försäljningsvolymen för specialbokhandeln beräknas uppgå till drygt 600 miljoner kronor varav 500 miljoner kronor avser läromedel till universitet och högskolor.

Specialbokhandeln består av följande tre huvudgrupper:

	antal enheter	försäljning exkl. moms
Läromedelsbokhandel	25	26,8
Religiös bokhandel	36	21,6*)
Övriga specialbokhandlar	129	66,0
	190	114,4

*) exkl. försäljning av egen produktion samt speciallitteratur.

Den övriga specialbokhandeln omfattar en mycket variationsrik blandning av företag med bl.a. följande inriktning:

Typ	Antal
Antikvariat*)	8
Bokcaféer	14
Bygg	3
Data	3
Hästar	1
Hälsa	2
Kartor	2
Kokböcker	1
Konst	1
Kvinnor	1
Motor	2
Museer	11
Natur	3
New Age & filosofi	20
Noter	1
Pocket	5
Resor	2
Science Fiction	1
Främmande språk	11

*) med nyboksförsäljning.

Specialbokhandeln är sannolikt den för närvarande snabbast växande sektorn inom bokbranschen. På några få år har antalet mer än fördubblats.

Som framgår av den fortsatta analysen är emellertid specialbokhandeln med några få undantag en storstadsföreteelse.

C. Annan detaljhandel

Med annan detaljhandel avses butiker som inte är bokhandel men som säljer allmänlitteratur.

	antal enheter	försäljning exkl. moms	genomsnitts- försäljning
Varuhus*)	102	198,8	1,9
Stormarknader**)	70	100,9	1,4
Dagligvaruhallar	53	20,2	0,4
Servicehandel inkl. Pressbyrå***)	45	20,0	0,4
Fackhandel	28	9,9	0,3
	298	349,8	1,1
Relativ fördelning			
	antal enheter	försäljning exkl. moms	
Varuhus*)	34	57	
Stormarknader**)	23	29	
Dagligvaruhallar	18	6	
Servicehandel inkl. Pressbyrå***)	15	6	
Fackhandel	9	3	
	100 %	100 %	

*) Åhléns och Domus exkl. fullsorterad varuhusbokhandel (se ovan under allmänbokhandel).

**) KF: OBS!, B&W, Robin Hood; ICA: MAXI samt några obundna företag tillhörande Dagab och Bergendahls-gruppen.

***) Försäljningsställen med försäljning överstigande 50 000 kronor per år.

D. Övrig bokförsäljning

Försäljning av kvalitetspocket

Utöver de ovan redovisade försäljningsställena sker en försäljning av kvalitetspocket genom företrädesvis servicehandeln dvs. kiosker, bensinstationer, tobakister etc. Huvudsaklig distributör är Pocketgrossisten, Treab och Bonver. Antalet försäljningsställen uppgår till 590 med en total försäljningsvolym på 21,4 miljoner kronor dvs. 40 000 kronor per försäljningsställe.

Dominerande återförsäljare är Pressbyrå.

Massmarknad

Den tidigare massmarknadsdistributionen av s.k. populärpocket genom Presam sker i dag huvudsakligen genom distributörerna SM-Distribution (Interpress) och Tidsam. Antalet försäljningsställen som säljer massmarknadslitteratur uppgår till närmare 3 500 enheter som huvudsakligen utgörs av dagligvarubutiker och servicehandel. Den totala försäljningsvolymen via butik beräknas uppgå till 50 miljoner kronor. Dominerande förlag är Harlekin och Egmont. Massmarknadslitteraturen säljs även genom bokklubbar som i dag torde ha en större volym än försäljningen via öppen detaljhandel.

E. Sammandrag

Försäljningen av allmänlitteratur får följande fördelning i sammandrag:

	antal enheter	försäljning exkl. moms	marknads- andel
Allmänbokhandel	331	1103,4	67 %
Specialbokhandel	190	114,4	7 %
Annan detaljhandel	298	349,8	21 %
Övriga butiker med kvalitetspocket	590	21,4	1 %
	1409	1589,0	97 %
Massmarknad	3500	50,0	3 %
Summa ca	4500*)	1639,0	100 %

*) Ca 500 butiker som säljer massmarknad återfinns även i de övriga kategorierna.

Marknadsandelar

Av den totala försäljningen av allmänlitteratur får de olika grupperingarna följande marknadsandelar:

Akademibokhandeln*)	12,1 %
Bokia	27,9 %
Julbocken	8,1 %
Servicebokhandeln**)	4,0 %
Obunden bokhandel	12,7 %
Varuhusbokhandel	3,3 %
Specialbokhandel***)	6,2 %
Varuhus och stormarknader	18,3 %
Dagligvarubutiker	1,2 %
Servicehandel inkl. Pressbyrå	2,5 %
Fackhandel	0,6 %
Massmarknad	3,1 %

*) Inklusive läromedelsbutikernas försäljning av allmänlitteratur.

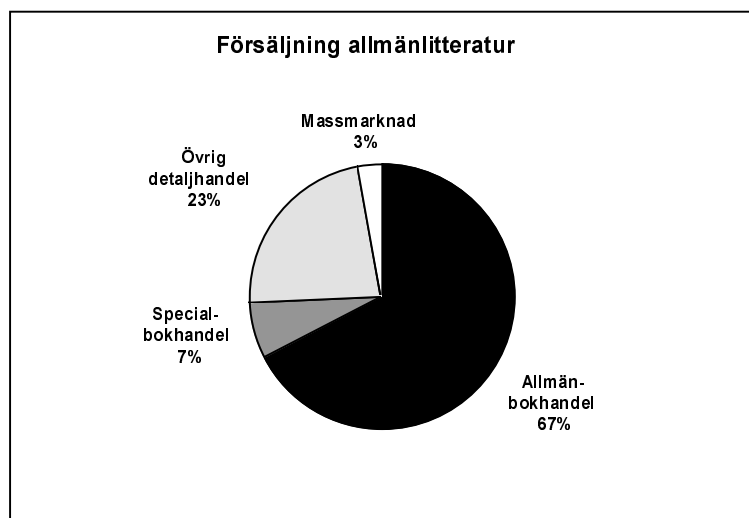
***) Varav Ugglan 1,7 %.

***) Exkl. Akademibokhandelns läromedelsbutiker.

F. Kommentarer

Försäljningen av allmänlitteratur sker huvudsakligen genom bokhandeln – allmänbokhandel och specialister – som svarar för närmare 75 % av detaljhandelsmarknaden. Den resterande andelen faller till största delen på varuhus och stormarknader medan den rena massmarknaden har en underordnad betydelse.

Nedanstående diagram visar fördelningen mellan huvudgrupperna:

Försäljningen av allmänlitteratur genom övrig detaljhandel har till övervägande del tillkommit efter 1970 då etableringskontrollen blev upphävd. Det är dock först på 1980-talet som försäljningen genom varuhus, stormarknader och dagligvarubutiker tagit fart. Det var då främst den attraktiva bokrean som attraherade varuhusen. Det blev snabbt en försäljningsframgång som spred sig till stormarknader och större dagligvarubutiker och som sedan fick en fortsättning med försäljning av böcker under julmånaden. Bokförsäljningen genom annan detaljhandel har således en mycket stark koncentration till bokrea och jul. Dessa två perioder svarar för den helt dominerande delen eller 80–90 % av årets bokförsäljning. I bokhandeln står bokrea och julhandel för 25–50 % av årets bokförsäljning. Andelen varierar med hänsyn till sortimentsprofil.

Liksom många bokklubbar erbjuder detaljhandeln utanför bokhandeln ett smalt sortiment till stor del bestående av lättsålda titlar medan bokhandeln står för det breda sortimentsutbudet. Naturligtvis har försäljningen av böcker utanför den reguljära fackhandeln inneburit en besvärande konkurrens för bokhandeln. Samtidigt har med all säkerhet varuhus och stormarknader breddat försäljningen av böcker och på så sätt medverkat till en större total bokmarknad. Konkurrensen har också haft en positiv effekt på så sätt att bokhandeln har effektiviserats. I några fall har det inneburit att bokhandeln har skärpt sin sortimentsprofil, vilket också har gett ett gott företagsekonomiskt resultat (se nedan).

Ur kulturpolitisk synpunkt är det främst bokhandeln som svarar för spridningen av det breda litteraturutbudet. Bokhandeln har också kvalificerad personal samt erbjuder anskaffningsservice vilket sällan förekommer inom varuhus och dagligvaruhandel.

III. Bokhandelns struktur

För att kunna upprätthålla en tillfredsställande försäljning av allmänlitteratur behövs en stark fackhandel med god spridning över hela riket. För att förstå denna problematik är det av vikt att känna till allmänbokhandelns struktur.

En fördelning av landets 331 allmänbokhandlar i omsättningsklasser ger följande struktur:

A. Omsättningsklasser

Omsättning milj.kr.	Antal	Total omsätt- ning milj.kr.
>25	5	164,0
10–25	8	95,0
5–10	59	396,8
4–5	26	112,5
3–4	30	102,9
2–3	43	104,8
1–2	57	81,1
<1	103	46,4
	331	1 103,5

Relativ fördelning

Omsättning milj.kr.	Antal	Total omsätt- ning milj.kr.
>25	1,5	14,9
10–25	2,4	8,6
5–10	17,8	36,0
4–5	7,9	10,2
3–4	9,1	9,3
2–3	13,0	9,5
1–2	17,2	7,3
<1	31,1	4,2
	100 %	100 %

Tabellerna visar mycket tydligt att den svenska bokhandelsstrukturen är mycket heterogen. Bokhandel med omsättning av allmänlitteratur överstigande 5 miljoner kronor utgör 20 % av antalet men svarar för 60 % av försäljningen. Närmare en tredjedel av antalet omsätter mindre än 1 miljon kronor per år. Dessa står endast för 4 % av bokförsäljningen.

Försäljningsvolym och ekonomi har ett mycket påtagligt samband. Det finns anledning att hänvisa till det speciella avsnitt som berör bokhandels ekonomi. Där framkommer att minimiomsättningen för att en bokhandel skall uppnå ett godtagbart företagsekonomiskt resultat ligger i intervallet 3–4 miljoner kronor. I denna omsättningsvolym ingår då även andra sortimentsgrupper – företrädesvis pappers- och kontorsvaror. Relationen brukar normalt ligga vid 50 % böcker och 50 % papper. Mot denna bakgrund är det givetvis mycket allvarligt att en tredjedel av allmänbokhandeln har en årsomsättning av böcker understigande 1 miljon kronor. Dessa uppnår knappast en tillräckligt hög försäljningsvolym för att kunna överleva på längre sikt.

Vidden av denna problematik får en klarare belysning i den fortsatta analysen avseende spridningen av bokhandel i riket.

IV. Spridning av bokförsäljning

För närvarande har Sverige 288 kommuner och 23 län. I föreliggande analys redovisas bokförsäljningens struktur enligt den gamla indelningen med 24 län dvs. en uppdelning av Skåne län i Kristianstads och Malmöhus län. I föreliggande avsnitt skall den geografiska spridningen analyseras.

A. Alla försäljningsställen

För samtliga 819 registrerade försäljningsställen av böcker ser fördelningen ut enligt följande i rikets kommuner:

Tabellen ger i koncentrat alla väsentliga fakta om bokförsäljningen i riket.

Sammanställning visar att det finns 57 kommuner med en halv miljon invånare som saknar försäljningsställe för böcker. I 107 kommuner med ytterligare 1,5 miljoner invånare finns endast ett försäljningsställe. Stockholms kommun svarar för över 20 % av bokförsäljningen fördelat på 126 olika inköpsalternativ.

Per capita-inköpet (exkl. moms) dvs. bokinköp per invånare uppgår till 177 kronor eller 221 kronor inkl. moms vilket inte motsvarar inköpspriset för en nyutkommen roman. Fördelningen är emellertid mycket ojämn. I de kommuner där det endast finns ett försäljningsställe ligger inköpet så lågt som 62 kronor mot ett genomsnitt på 446 kronor i Stockholm. Av intresse är att notera den höga noteringen för Sigtuna kommun vilket sammanhänger med den mycket stora försäljningen av kvalitetspocket på Arlanda flygplats.

I utredningens kartläggning av Den svenska marknaden finns ett diagram över per capita-konsumtion av böcker för olika kundgrupper och litteraturkategorier.

Nedanstående tabell visar strukturen på länsnivå. Med vissa undantag redovisas inte utredningsresultat på kommunnivå på grund av sekretesskäl för enskilda företag.

Analys av bokförsäljning per län

Län	Folkmängd	Antal försäljn.- ställen	Försäljn. kkkr exkl. moms	Antal %	Försälj- ning %	Per capita försälj- ning	Invånare per för- säljn.ställe
Stockholms	1 744 330	194	462 675	23,7	29,5	265	8 991
Uppsala	289 153	28	60 656	3,4	3,9	210	10 327
Södermanlands	257 383	18	35 743	2,2	2,3	139	14 299
Östergötlands	415 659	38	72 574	4,6	4,6	175	10 938
Jönköpings	311 765	28	45 826	3,4	2,9	147	11 134
Kronobergs	179 655	17	24 921	2,1	1,6	139	10 568
Kalmar	241 896	28	37 980	3,4	2,4	157	8 639
Gotlands	57 971	5	10 551	0,6	0,7	182	11 594
Blekinge	151 972	14	22 965	1,7	1,5	151	10 855
Kristianstad	293 602	27	35 022	3,3	2,2	119	10 874
Malmöhus	820 766	78	156 573	9,5	10,0	191	10 523
Hallands	270 060	19	41 266	2,3	2,6	153	14 214
Göteborgs o Bohus	775 638	76	161 141	9,3	10,3	208	10 206
Älvsborgs	448 074	26	47 998	3,2	3,1	107	17 234
Skaraborgs	278 263	25	31 902	3,1	2,0	115	11 131
Värmlands	282 147	25	34 636	3,1	2,2	123	11 286
Örebro	275 855	25	45 610	3,1	2,9	165	11 034
Västmanlands	259 987	16	30 863	2,0	2,0	119	16 249
Dalarna	288 171	30	46 315	3,7	3,0	161	9 606
Gävleborgs	286 789	27	40 502	3,3	2,6	141	10 622
Västernorrlands	256 587	18	36 652	2,2	2,3	143	14 255
Jämtlands	134 561	9	17 172	1,1	1,1	128	14 951
Västerbottens	259 895	23	38 912	2,8	2,5	150	11 300
Norrbottnens	264 320	25	29 161	3,1	1,9	110	10 573
Hela riket	8 844 499	819	1 567 616	100	100	177	10 799

B. Allmänbokhandel

Som påpekats ovan är det allmänbokhandeln som svarar för det breda sortimentsutbudet.

Följande tabell visar situationen för de 331 företag som tillhör denna grupp.

Antalet kommuner utan bokhandel uppgår till 77 och kommuner med en bokhandel till 165. Dessa kommuner har en folkmängd på 4,4 miljoner personer eller 50 % av hela rikets befolkningen. Endast 46 kommuner av 288 har två eller fler allmänbokhandlar.

Kartan finns endast i den tryckta versionen

Bokinköpet per capita av allmänlitteratur genom allmänbokhandeln uppgår till 125 kronor eller 156 kronor inkl. moms vilket motsvarar ungefär halva priset av en nyutkommen roman. Men fördelningen är ojämn. Medan Stockholm uppvisar ett per capita-inköp på 343 kronor når de kommuner som endast har en bokhandel upp till 84 kronor. Tabellen visar även att dessa bokhandlar har en betydligt lägre genomsnittsförsäljning av böcker. Det finns anledning att längre fram närmare granska denna grupp.

På länsnivå ser bokhandelsbeståndet ut på följande sätt:

Analys av bokförsäljning per län

Län	Folk- mängd	Antal bok- handlar	Försäljn. kkr exkl. moms	Antal %	Försälj- ning %	Per capita försälj- ning	Bokför- säljn. per bokhan- del kkr	Invånare per bok- handel
Stockholms	1 744 330	69	336 650	20,8	30,5	193	4 879	25 280
Uppsala	289 153	8	41 306	2,4	3,7	143	5 163	36 144
Södermanlands	257 383	9	25 793	2,7	2,3	100	2 866	28 598
Östergötlands	415 659	13	49 254	3,9	4,5	118	3 789	31 974
Jönköpings	311 765	12	28 126	3,6	2,5	90	2 344	25 980
Kronobergs	179 655	9	14 971	2,7	1,4	83	1 663	19 962
Kalmar	241 896	12	24 810	3,6	2,2	103	2 068	20 158
Gotlands	57 971	3	6 051	0,9	0,5	104	2 017	19 324
Blekinge	151 972	4	13 565	1,2	1,2	89	3 391	37 993
Kristianstad	293 602	10	21 722	3,0	2,0	74	2 172	29 360
Malmöhus	820 766	32	116 098	9,7	10,5	141	3 628	25 649
Hallands	270 060	7	30 966	2,1	2,8	115	4 424	38 580
Göteb o Bohus	775 638	26	115 591	7,9	10,5	149	4 446	29 832
Älvsborgs	448 074	16	37 798	4,8	3,4	84	2 362	28 005
Skaraborgs	278 263	14	23 077	4,2	2,1	83	1 648	19 876
Värmlands	282 147	12	25 386	3,6	2,3	90	2 116	23 512
Örebro	275 855	13	31 210	3,9	2,8	113	2 401	21 220
Västmanlands	259 987	8	23 938	2,4	2,2	92	2 992	32 498
Dalarna	288 171	14	32 515	4,2	2,9	113	2 323	20 584
Gävleborgs	286 789	10	24 027	3,0	2,2	84	2 403	28 679
Västernorrlands	256 587	8	25 302	2,4	2,3	99	3 163	32 073
Jämtlands	134 561	5	13 022	1,5	1,2	97	2 604	26 912
Västerbottens	259 895	7	25 287	2,1	2,3	97	3 612	37 128
Norrbottens	264 320	10	16 961	3,0	1,5	64	1 696	26 432
Hela riket	8 844 499	331	1 103 426	100	100	125	3 334	26 721

Stockholms län svarar för över 30 % av försäljningen samt det högsta per capita-inköpet av böcker. Det lägsta bokinköpet per invånare svarar Norrbotten för som endast kommer upp till en tredjedel av Stockholms län. Längre fram analyseras variationen av per capita-för-

säljning för att kunna utröna om det finns bakomliggande faktorer till den stora spridningen.

Kommuner utan bokhandel

77 kommuner saknar egentlig bokhandel. Dessa är följande:

Kommuner utan bokhandel 1996

Län	Folkmängd	Län	Folkmängd
Stockholms län		Värmlands län	
Salem	12 927	Kil	12 213
Upplands-Bro	20 204	Eda	9 015
Uppsala län		Storfors	5 043
Älvkarleby	9 130	Hammarö	14 170
Södermanlands län		Munkfors	4 558
Vingåker	9 745	Forshaga	11 936
Oxelösund	11 587	Grums	10 112
Östergötlands län		Örebro län	
Ödeshög	5 861	Lekeberg	7 055
Ydre	4 255	Degerfors	11 225
Boxholm	5 612	Västmanlands län	
Valdemarsvik	8 640	Skinnskatteberg	5 155
Jönköpings län		Surahammar	10 905
Aneby	7 083	Heby	13 822
Gnosjö	10 014	Kungsör	8 294
Nässjö	30 207	Hallstahammar	15 830
Sävsjö	11 788	Dalarnas län	
Kronobergs län		Gagnef	10 389
Uppvidinge	10 236	Älvdalen	8 153
Lessebo	8 801	Gävleborgs län	
Kalmar län		Ockelbo	6 329
Högsby	6 982	Nordanstig	10 944

Län	Folkmängd	Län	Folkmängd
Blekinge län		Västernorrlands län	
Olofström	14 708	Timrå	18 590
Kristianstads län		Kramfors	23 084
Östra Göinge	14 875	Jämtlands län	
Tomelilla	12 552	Ragunda	6 667
Bromölla	12 380	Bräcke	8 186
Perstorp	7 188	Krokom	14 681
Malmöhus län		Berg	8 402
Svalöv	12 846	Västerbottens län	
Bjuv	14 155	Nordmaling	8 059
Lomma	17 616	Bjurholm	2 859
Skurup	13 674	Robertsfors	7 637
Hallands län		Norsjö	5 036
Hylte	10 869	Malå	3 934
Göteborgs o Bohus län		Storuman	7 359
Tjörn	14 623	Sorsele	3 337
Munkedal	10 853	Dorotea	3 522
Tanum	12 216	Vilhelmina	8 314
Älvsborgs län		Åsele	3 924
Färgelanda	7 328	Norrbottnens län	
Värgårda	10 706	Arjeplog	3 615
Bollebygd	7 898	Övertorneå	4 509
Lilla Edet	13 256	Pajala	7 991
Herrljunga	9 705	Haparanda	10 666
Skaraborgs län			
Grästorp	6 086		
Mullsjö	7 402		
Habo	9 559		
Gullspång	6 377	Hela riket	761 463

Som framgår av listan varierar folkmängden. I särklass störst är Nässjö med över 30 000 invånare. I grannkommunen Eksjö med drygt halva folkmängden finns en utmärkt bokhandel (se mer i avsnittet om sambandsanalys).

Många kommuner som saknar bokhandel har ett mycket svagt befolkningsunderlag i kombination med att kommunen saknar en stark centralort med komplett utbud av varor och tjänster. Detta innebär att

konsumenten gör stora delar av sina inköp utanför den egna kommunens gränser.

Kommuner med en bokhandel

Det är naturligtvis önskvärt att en bokhandel kan etableras i kommuner som i dag saknar bokhandel. Än mer viktigt är att den enda bokhandel som finns i dag kan överleva. I 165 eller närmare 60 % av antalet kommuner finns bara *en* bokhandel. Det finns anledningen att närmare belysa detta förhållande. Följande tabell redovisar omsättningsstrukturen:

Kommuner med endast en allmänbokhandel

Omsättn. allmänlitteratur kkr	Antal kommuner	Bokoms. mkr exkl. moms	Oms. %	Bokoms. per försäljn.ställe kkr	Folk-mängd tusen pers.	Folk-mängd per kommun	Bokinköp per capita	Antal pers. per försäljn.ställe
<500	41	12,7	4	310	514	12 537	25	12 537
500-750	24	14,2	5	592	307	12 792	46	12 792
750-1 000	10	8,2	3	820	171	17 100	48	17 100
>1 000	90	272,9	89	3 032	2 666	29 622	102	29 622
Total	165	308,0	100	1 867	3 658	22 170	84	22 170

En fjärdedel eller 41 kommuner har en bokhandel med en bokförsäljning som understiger 0,5 miljon kronor per år. Per capita-försäljningen är så låg som 25 kronor. Ytterligare 34 kommuner har ett bräckligt försäljningsunderlag

Samtliga bokhandlar med omsättning understigande 1 miljon kronor är obundna eller medlemmar i Servicebokhandlareförbundet. Fördelningen är följande:

	Antal	Omsättning milj.kr.
Obundna	15	5,0
Servicebokhandlare	60	30,1
	75	35,1

Sammanfattning

Av rikets 288 kommuner saknar 77 bokhandel medan ytterligare 75 har endast en bokhandel med ett svagt omsättningsunderlag. Dessa kommuner har en sammantagen befolkning på 2,5 miljoner personer eller 30 % av rikets befolkning.

C. Spridning av specialbokhandel och övriga återförsäljare

Specialbokhandel

Som ovan nämnts är specialbokhandeln den kategori som antalsmässigt växer snabbast. Kanske specialbokhandeln kan bygga ut sitt sortiment och därigenom förstärka spridningen av ett brett sortimentsutbud på de orter där allmänbokhandeln är svag. Tyvärr är detta ett önsketänkande då specialbokhandeln endast finns på de orter där bokhandelsbeståndet är som störst.

De 190 specialbokhandlarna har följande lokalisering:

Stockholm	67
Göteborg	26
Uppsala	11
Malmö	8
Lund	6
Linköping	6
Umeå	6
Borås	3
Karlstad	3
Örebro	3

13 kommuner har två stycken och ytterligare 25 har en specialbokhandel. I samtliga kommuner finns redan tidigare allmänbokhandel. Specialbokhandel finns i 48 kommuner.

Övrig detaljhandel

Till skillnad mot specialbokhandeln har den övriga detaljhandeln som säljer böcker en större spridning i riket. Närmare hälften eller 134 av 288 kommuner har ett eller flera försäljningsställen.

Tabellen visar att koncentrationen är störst i de folkrika kommunerna. Icke desto mindre är varuhus och dagligvaruhandel enda försäljningsställe av böcker i 20 kommuner. Sorteringen i dessa är emellertid mycket begränsad. Likaså saknas anskaffningsservice.

V. Per capita-inköp genom bokhandeln – sambandsanalys

Av de tabeller som presenteras varierar per capita-inköpet av böcker genom bokhandeln från kommun till kommun. Spridningen är mycket stor. Frågan man ställer sig är om det går att spåra några bakomliggande faktorer eller samband som förklarar denna spridning. Av denna anledning har bokinköpet per kommun analyserats ur en rad olika aspekter. Således har försäljningen jämförts mot följande förhållanden:

- inkomster
- utbildning
- utlåning
- folkmängd
- bokhandelns lönsamhet

I analysen har kommuner med extrema värden blivit undantagna. Det gäller då de tre storstadskommunerna, kommuner med universitet samt kommuner med regionala köpcentra eller andra förhållanden som snedvrider analysen.

Inkomster

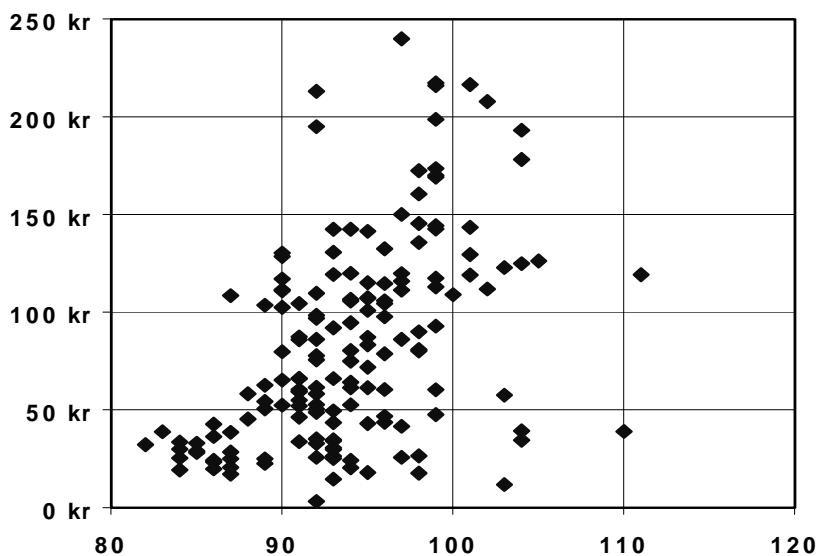
För varje kommun finns ett inkomstindex som kan jämföras med index 100 som är lika med medelinkomsten i riket. Vidstående diagram visar per capita-försäljningen för varje kommun i relation till olika inkomstnivåer.

Sambandsanalys – Inkomster

Per capita-försäljning av böcker genom bokhandeln i kommuner med skilda inkomstnivåer.

Index 100 = genomsnittet i riket.

Varje punkt utgör en kommun som har bokhandel. Urvalet är rensat från storstads-, universitets- och turistkommuner.

Index

Analysen ger inget entydigt belägg för att höga inkomster i nämnvärd omfattning påverkar bokinköpen. Tvärtom visar diagrammet att kommuner med hög per capita-försäljning genom bokhandeln snarast har en lägre inkomstnivå än genomsnittet.

Utbildning

Vuxenbefolkningen i respektive kommun finns indelad i olika utbildningsklasser.

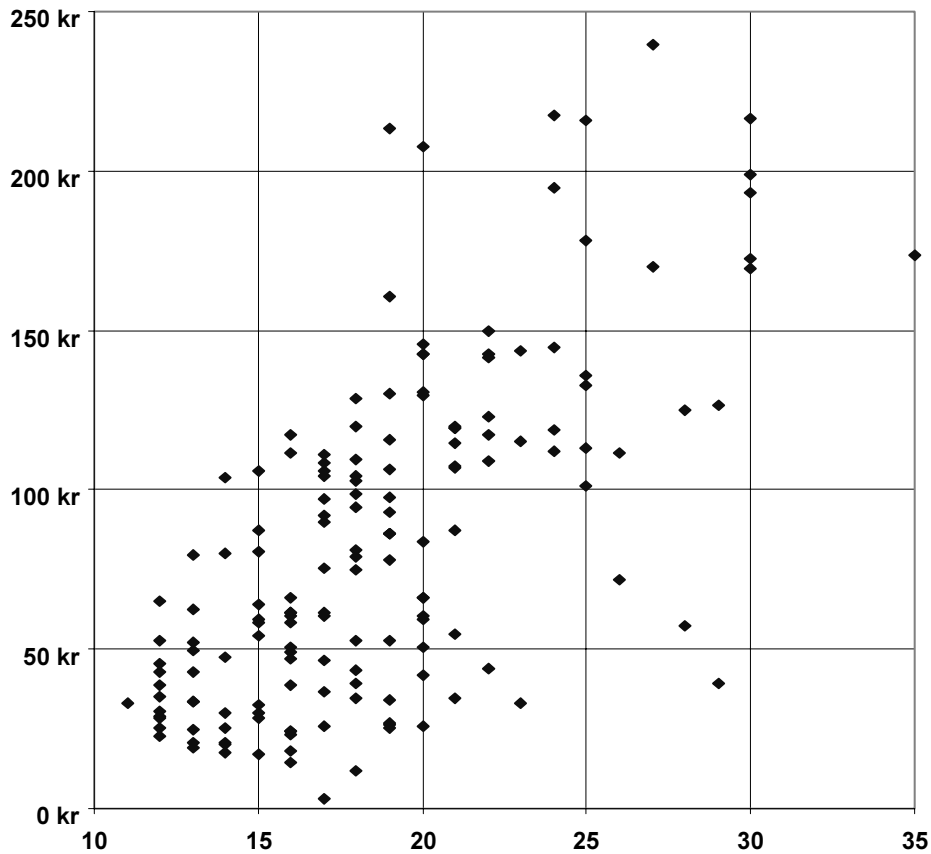
För varje kommun har de som har eftergymnasial utbildning selekterats. Diagrammet visar förhållandet mellan kommunens utbildningsnivå och per capita-inköp.

Sambandsanalys – utbildning

Per capita-inköp av böcker genom bokhandeln i kommuner med skilda utbildningsnivåer.

Procenttalen anger hur många som har eftergymnasial utbildning.

Varje punkt utgör en kommun som har bokhandel. Urvalet är rensat från storstads-, universitets- och turistkommuner.

Procent av vuxen befolkning

Här kan konstateras att kommuner med hög försäljning per capita har en utbildningsnivå som ligger över genomsnittet men förhållandet är inte så markerat. Diagrammet visar att kommuner som har en lägre utbildningsnivå även har ett högt per capita-inköp.

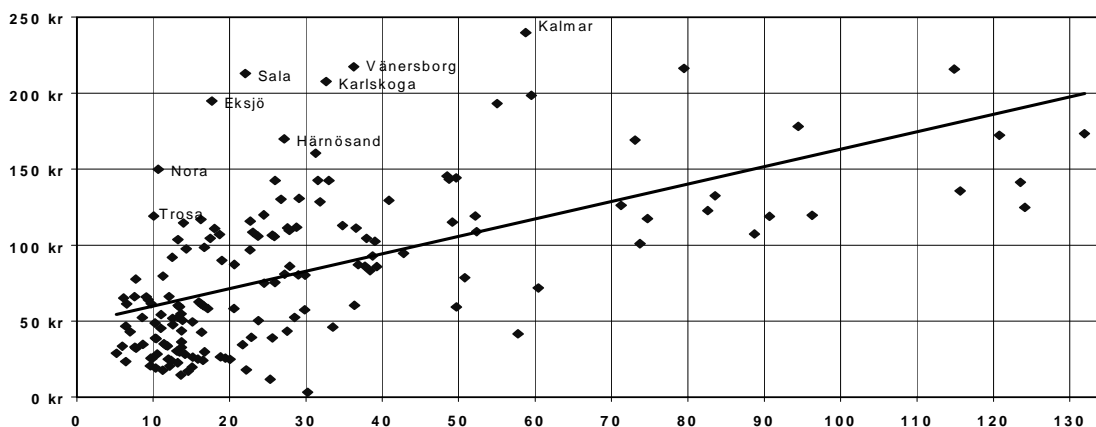
Kommunens folkmängd

Kommunernas folkmängd varierar starkt. De minsta har en befolkning kring 5 000 personer medan den stora mängden ligger i intervallet 20 000 till 40 000 invånare. Så här ser sambandet ut mellan bokinköp och kommunens storlek mätt i antal invånare:

Sambandsanalys – kommunens folkmängd

Per capita-försäljning av böcker genom bokhandeln i olika kommunstorlekar.

Varje punkt utgör en kommun som har bokhandel. Urvalet är rensat från storstads-, universitets- och turistkommuner.

Folkmängd tusen personer

Här kan vi konstatera ett mer tydligt samband. Per capita-inköpet ökar ju större folkmängd som kommunen har. Är det så att människor i små kommuner inte köper eller läser böcker? Knappast. Sanningen är snarare den att bokköparna söker större urval och reser till närmaste större tätort för att köpa litteratur. Man överger helt enkelt den lokala bokhandeln. Men diagrammet visar att det finns undantag. Ett antal kommuner med liten folkmängd kan uppvisa en försäljningsprestation som ligger långt över genomsnittet för motsvarande kommuner med samma folkmängd.

Vad är det som göra att Trosa, Nora, Eksjö, Tidaholm, Söderköping, Sala, Härnösand, Karlskoga och Vänersborg uppnår så mycket högre tal än andra kommuner? Innan detta förhållande närmare kommenteras skall även sambandet mellan bokhandelns lönsamhet och per capita-inköp redovisas.

Bokhandelns lönsamhet

Genom den separata lönsamhetsstudien av bokhandeln finns ett utförligt underlag för att analysera sambandet mellan lönsamhet och bokhandelns försäljning per invånare. För 162 kommuner finns ekonomisk statistik om bokhandelns ekonomi. Dessa kommuner har indelats i klasser efter per capita-inköp. Nedanstående tabell visar sambandet mellan bokhandelns lönsamhet och grad av per capita-inköp.

Samband per capita-inköp av böcker och bokhandelns lönsamhet

Per capita bokinköp kr per år	Antal bok-handlar	Total oms. mkr	Resultat %	Soliditet %	Oms. per företag mkr	Bokoms. per företag mkr	Bokhandel %	Folkmängd per kommun
>150	13	142 049	3,2	34,8	10,9	4,8	44	24 923
125-149	11	101 243	2,6	25,0	9,2	4,2	46	30 545
100-124	30	256 789	2,2	32,7	8,6	3,7	43	33 700
75-99	27	172 532	2,3	34,1	6,4	2,9	46	34 481
50-74	34	200 036	0,9	19,2	5,9	1,8	31	29 735
<50	47	121 613	-0,1	25,0	2,6	0,5	20	16 787
Samtliga	162	994 262	1,8	29,0	6,1	2,4	39	27 173

Tabellen ger ett överraskande besked. Det finns ett påtagligt samband mellan god ekonomi i bokhandeln och ett högt per capita-inköp av kommunens invånare. De 13 kommuner som uppvisar den bästa lönsamheten verkar dessutom i kommuner som har en genomsnittsfolkmängd understigande 25000 invånare.

Finns det då något speciellt som karakteriserar de bokhandlar som presterar en högre per capita-försäljning än andra med jämförbara förutsättningar? Här är en lista på de kommuner som har ett per capita-inköp som är mer än dubbelt så stort än genomsnittet för andra kommuner med samma folkmängd:

Kommun	Folkmängd	Per capita-försäljning (kronor)
Trosa	10 062	119
Nora	10 663	150
Tidaholm	13 217	104
Söderköping	13 940	115
Eksjö	17 678	195
Sala	22 063	213
Härnösand	27 146	170
Karlskoga	32 634	208
Vänersborg	36 251	217

För de som arbetar i bokbranschen är det allmänt bekant att bokhandeln i de ovan nämnda kommunerna är kända för ett brett sortimentsutbud, stor backlist och kunnig personal. Flera är välkända för sin höga kulturambition. De flesta är också stora kunder på Seeligs grossistlager vilket indirekt är ett bevis för att bokhandeln aktivt arbetar med reorder och backlist. Det kanske märkligaste exemplet är Eksjö vars bokhandel *endast* säljer böcker och samtidigt uppvisar en god lönsamhet. Bokhandeln får vare sig statligt stöd eller är medlem i någon inköpskedja. Affärsidén bygger på en aktiv försäljning av ett brett utbud i kombination med en mycket kunnig personal. Eksjö Bokhandel omsätter böcker för 3,5 miljoner kronor vilket ligger över den genomsnittliga försäljningen av allmänlitteratur för samliga bokhandlare i riket. I Eksjö bor inte fullt 18 000 invånare. Grannkommunen Nässjö med över 30 000 invånare saknar bokhandel!

Nedanstående kartbild visar per capita-försäljningen av allmänlitteratur genom allmänbokhandeln i olika kommuner i Småland. Vid sidan av Kalmar har Eksjö den högsta försäljningen per capita. I dessa kommuner ligger inköpet genom bokhandeln exkl. moms på ca 200 kronor. Storkommuner som Jönköping och Växjö uppvisar betydligt lägre siffror.

Bilden finns endast i den tryckta versionen

Sala är ett annat intressant exempel där bakgrunden till den höga försäljningen ligger i ett nära samarbete med biblioteken i Sala och Heby kommun (saknar bokhandel). Detta samarbete innebär ett bättre fotfäste för den lokala bokhandeln.

Vid en specialanalys av Stockholms kranskommuner går det också att urskilja kommuner med hög försäljning per capita. Att Täby och Danderyd ligger i en klass för sig är kanske inte så märkligt men att Upplands Väsby uppnår en bokförsäljning som är mer än dubbelt så stor som genomsnittet för Järfälla, Huddinge, Haninge och Tyresö är förvånansvärt. Upplands Väsby är knappast någon god "bokhandelskommun" men det finns där en mycket väl sorterad bokhandel som direkt ger utslag i statistiken. Ett annat exempel är Partille Bokhandel utanför Göteborg som uppnår en försäljningsprestation i sin kommun långt över genomsnittet för riket. Partille Bokhandels kännemärke är hög kulturprofil med en stor aktivitetsnivå. Både Väsby Bokhandel och Partille Bokhandel kan uppvisa en tillfredsställande lönsamhet.

Slutsatser

Sambandsanalysen visar att det finns förutsättningar att driva en bokhandel även i mindre kommuner även om marknadsunderlaget i de allra minsta är otillräckligt, men att kommuner med över 20 000 invånare saknar bokhandel är inte fullt logiskt. Snarare ett bevis på att det saknas bokhandlare med kompetens att driva bokhandel. Nyetableringsbenägenheten är mycket låg vilket är märkligt mot bakgrund av situationen på arbetsmarknaden. Svarsfrekvensen på utannonserade bokhandelsföretag är mycket svagt. Det finns helt enkelt inga köpare medan det finns kö på människor som vill starta eget inom andra detaljhandelssektorer såsom gatukök, godisbutiker och kiosker. Anledningen till det svala intresset torde främst vara brist på kompetens. För att driva en framgångsrik bokhandel krävs en god branschkunskap och icke minst ett starkt engagemang för litteratur. Den på sikt mest lönsamma samhällsinvesteringen för bokhandelsbranschen är därför att utbilda nya bokhandlare. En sådan åtgärd inte bara stärker nätet av bokhandel utan den får även indirekt en stor betydelse för den smala litteraturen som är beroende av en kompetent bokhandelskår. Ett ytterligare skäl för att investera i kompetens är den snabba tekniska utvecklingen som allt mer kommer att påverka bokhandeln. IT-tekniken kan för bokhandeln vara en ny möjlighet att nå marknaden men den kan också vara ett hot om bokhandeln försummar att vidareutbilda sig.

De ovan nämnda företagen som lyckats är goda förebilder. Deras försäljningsprestation visar att det går att öka marknaden. Böcker är impulsvara som säljs till stor del på grund av påverkan. Påverkan sker genom attraktiva och väl sorterade butiken med rätt affärs läge i kombination med en försäljningsinriktad och kunnig personal.

Bilaga 5

Lönsamhetsanalys – bokhandel

Av Leif Olsson

För att närmare få klarhet i bokhandelns framtida förutsättningar är det nödvändigt att studera dess lönsamhet. Viktiga frågeställningar är huruvida det finns speciella kriterier som påverkar bokhandelns ekonomi. För att få svar på dessa frågor har samtliga bokhandelsföretag som drivs i aktiebolagsform analyserats. Faktauppgifter är hämtade från PRV:s aktiebolagsregister avseende resp. bokhandels senast inlämnade årsredovisning. Då bokhandeln har varierande räkenskapsår härrör uppgifterna från bokslut per 96-08 eller tidigare. Den bokhandel som drivs i annan bolagsform eller är avdelningar i varuhus ingår inte i denna undersökning. Många små bokhandlar drivs som handelsbolag eller enskilda firmor. Dessa faller således utanför analysen. Det är emellertid högst sannolikt att deras ekonomi överensstämmer med andra små bokhandlar som drivs i aktiebolagsform.

Det är viktigt att hålla i minnet att föreliggande undersökning inte utgör en fullständig kartläggning av bokhandelsbranschen. Antalet försäljningsställen för böcker är betydligt större. När det gäller mer renodlad bokhandel torde dock analysen täcka över 90 % av försäljningsvolymen och ca 70 % av antalet bokhandlar.

Omfattning

Undersökningen omfattar 336 aktiebolag med 2 157 anställda och en försäljningsvolym exkl. moms på 2 992 miljoner kronor. Försäljningsvolymen utgör företagets totala omsättning dvs. förutom böcker och läromedel även pappers- och kontorsvaror och andra kompletteringsvaror såsom musik, video, leksaker. Försäljningen av allmänlitteratur uppgår till ca 40 % dvs. omkring 1,2 miljarder kronor.

Varje företag har kategoriserats. Det gäller medlemskap i olika frivilliga kedjor samt eventuell tillhörighet till Servicebokhandlareförbundet. Även den geografiska hemvisten är angiven på kommunnivå.

Följande faktauppgifter redovisas i analysen:

- Omsättning exkl. moms
- Resultat före dispositioner och skatt
- Resultat i % av omsättning
- Soliditet dvs. självfinansieringsgraden

Övriga nyckeltal:

- Omsättning per företag
- Omsättning per anställd
- Lageromsättningshastighet (schablonmässigt beräknad)

Redovisning

Då bokhandelns struktur utförligt presenteras i den separata undersökningen om distributionen av allmänlitteratur genom detaljhandeln redovisas bokhandelns lönsamhet endast i två tabeller som emellertid ger en god sammanfattning av bokhandelns ekonomi.

Tabell 1 – Omsättningsklasser

Omsättningsklass milj.kr	Antal företag	Omsättn. milj.kr	Resultat milj.kr	Resultat %	Soliditet %	Oms/ bokhand- del kkr	Oms/ anställd kkr	Lager- omsättn. hastighet	Mark- nads- andel
<1	26	16	-0,4	-2,5	18	614	443	1,1	1
1-2	51	75	-1,6	-2,1	22	1 476	678	1,8	2
2-3	52	129	-0,2	-0,2	18	2 481	860	2,0	4
3-4	42	147	1,7	1,2	23	3 501	1 081	2,1	5
4-5	30	137	2,9	2,1	33	4 570	1 124	2,4	5
5-6	19	103	1,2	1,2	22	5 418	1 287	2,2	3
6-7	17	111	1,5	1,4	30	6 500	1 331	2,6	4
7-8	23	170	1,5	0,9	15	7 404	1 158	2,2	6
8-10	17	154	3,8	2,4	42	9 039	1 372	2,5	5
10-20	40	544	9,2	1,7	28	13 595	1 420	2,8	18
>20	19	1 407	25,2	1,8	19	74 032	1 765	2,8	47
Alla	336	2 992	44,8	1,5	23	8 905	1 387	2,5	100

Den mest klargörande analysen av bokhandelns lönsamhet är att dela upp företagen i omsättningsklasser som framgår av tabell 1. Tabellen visar att det finns ett påtagligt samband mellan försäljningsvolym och resultat. De 77 bokhandlar som omsätter mindre än 2 miljoner kronor – närmare 1/4 av antalet – har påtagliga ekonomiska problem. Även nästa omsättningsklass har sammantaget ett negativt resultat. Här framkommer också att nyckeltalen för såväl omsättning per anställd som lageromsättningshastighet ligger betydligt lägre än för bokhandel i de övriga omsättningsklasserna. Vattendelaren ligger i intervallet 3–4 miljoner kronor.

För företagen i de högre omsättningsklasserna finns inget entydigt samband mellan volym och resultat. Däremot kan konstateras att omsättningen per anställd är starkt volymrelaterad.

En annan intressant iakttagelse är branschens heterogena struktur. 19 företag av 336 som omsätter över 20 miljoner kronor står för 47 % av all försäljning medan de 77 minsta företagen endast svarar för 3 %.

Tabell 2 – Lönsamhetsklasser

Lönsamhetsklass milj.kr % av oms.	Antal företag	Om- sättn. milj.kr	Resul- tat milj.kr	Resul- tat %	Soli- ditet %	Oms/ bokhan- del kkr	Oms/ anställd kkr	Lager- omsättn. hastighet	Mark- nads- andel
<-3	54	153	-12,4	-8,1	4	2 834	905	1,9	7
-(1,5-3,0)	21	154	-3,1	-2,0	22	7 349	1 286	2,2	7
-(0-1,5)	37	286	-1,9	-0,7	18	7 718	1 226	2,5	13
0-1	70	490	2,3	0,5	19	7 001	1 350	2,8	23
1-2	36	304	4,4	1,4	28	8 433	1 412	2,6	14
2-3	23	203	4,8	2,4	23	8 833	1 551	2,3	9
3-5	31	164	6,4	3,9	36	5 279	1 399	2,4	8
5-7	29	215	12,7	5,9	39	7 400	1 412	2,6	10
>7	33	199	18,4	9,3	49	6 019	1 226	2,5	9
Alla	334	2 167	31,4	1,5	26	6 487	1 304	2,5	100

Tabell 2 redovisar bokhandeln uppdelad i lönsamhetsklasser. I denna analys är Akademibokhandeln och Wettergrens exkluderade då dessa företag får så stort genomslag i sina respektive klasser att analysen blir snedvriden. Detta är anledningen till att den totala omsättningsvolymen blir lägre än i tabell 1.

Närmare en tredjedel av företagen uppvisar ett negativt resultat. För 54 som går extremt dåligt ligger den genomsnittliga resultatnivån på minus 8 %. Att dessa företag befinner sig i en allvarlig ekonomisk situation visar också den låga soliditeten. Praktiskt taget hela kapitalet är förbrukat. Om statistiken rensas från ett antal obeståndsföretag i den lägsta lönsamhetsklassen ligger genomsnittet för de övriga på ca 4,5 %. Vi ser även här ett tydligt samband mellan volym och resultat. De mest förlusttyngda företagen har en avsevärt lägre omsättning än de övriga. Mindre omsättning per anställd och en väsentligt lägre lageromsättningshastighet är ytterligare kännetecken för den olönsamma bokhandeln.

Var ligger då dessa extremt olönsamma bokhandlar? Man kanske tar för givet att alla ligger i mindre kommuner med ett sviktande befolkningsunderlag. Men så är inte fallet. Endast 3 ligger i kommuner under 10 000 invånare. Ytterligare 11 i kommuner med 10–15 000 tusen och 4 i 15–20 000 invånare. Resten ligger i större kommuner. 9 finner vi i de tre storstäderna.

De nästa två klasserna med en lägre förlustprocent är märkliga. Genomsnittsomsättningen är hög, soliditeten nöjaktig och nyckeltalen acceptabla. Även kriterierna för de extremt lönsamma företagen är otydliga. Man kan inte heller här peka på något entydigt förhållande som karakteriserar hög lönsamhet. Vid en djupare analys, som inte ingår i föreliggande översiktliga undersökning, framkommer emellertid att faktorer som lönsamhetskontroll och allmänt god management är de kriterier som är utslagsgivande.

Slutsatser

Undersökningen visar att bokhandeln generellt sett har en bristfällig ekonomi. Vid en jämförelse med liknande analyser de senaste åren kan konstateras att lönsamheten har försämrats. Det framkommer även att omsättningen har stagnerat vilket naturligtvis påverkar företagens ekonomi.

Lönsamhetsproblemen inom bokhandeln kan delas upp i två kategorier nämligen strukturella och managementorienterade. De förstnämnda är allvarliga då de pekar på förhållanden som kan vara svåra att påverka. I vissa fall kan det gälla en entreprenör som öppnar en specialbokhandel i en storstad men som finner att marknaden för detta sortimentsområde inte räcker för att etablera en lönsam rörelse. Det finns ett antal bokhandlar som tillhör denna kategori. Med en fri företagsamhet i en fri marknad kommer alltid denna typ av entreprenörskap kräva sin tribut. Förhoppningen är bara att denna företaganda

fortsätter. Det behövs idéer och nytänkande för att en bransch skall utvecklas.

Värre är emellertid de strukturella problem som beror på att marknaden i en kommun är så begränsad att kommunens enda bokhandel är hotad. Vi har sett i analysen att det finns ett tydligt samband mellan omsättning och lönsamhet. Likaså att bokhandel med en låg omsättning har sämre nyckeltal avseende omsättning per anställd och lageromsättningshastighet. Hur hänger det ihop?

En mindre bokhandel – med böcker och pappersvaror – har en bruttovinst på ca 35 % av omsättningen. Det innebär att bokhandeln får behålla 350 000 kronor på varje miljon kronors försäljning. Öppethållandet per vecka är minst 45 timmar + 5 timmars administration. 50 timmar innebär 1,25 anställd om rörelsen är enmansbetjänad. Arbetskraftskostnaden för en bokhandelsanställd uppgår till minst 200 000 kronor per år vilket innebär 250 000 kronor i arbetskraftskostnad för att hålla bokhandel öppen med enmansbetjäning. I praktiken är emellertid bokhandelns försäljning mycket ojämn under året. Vid jul, rea och kampanjer behövs personalförstärkning vilket innebär att en personal på 1,5 är ett minimum. Det innebär att arbetskraftskostnaden enligt avtal nu är uppe i 300 000 kronor. Vi har då räknat med lägsta lön och ingen ersättning för den affärsrisk som ägaren tar. Sedan kommer kostnader för hyra, administration och finansiella kostnader för inventarier och varulager.

En bokhandel som omsätter under 2 miljoner kronor är svår att driva enligt företagsekonomiska principer. Enda möjligheten att driva rörelsen vidare är att ägaren själv stödjer företaget med kapitaltillskott eller bjuder på sin egen lön eller fritid. Detta är naturligtvis ingen garanti för överlevnad på längre sikt.

För att säkerställa en distribution av litteratur inom kommuner med svagt marknadsunderlag torde krävas att bokförsäljningen får stöd från annan verksamhet t.ex. att den sammankopplas med andra butiker, bibliotek eller annan samhällsfunktion.

I gränsintervallet vid omsättning mellan 2–4 miljoner kronor kan ett finansiellt stöd ge effekter framför allt vid nyetablering, modernisering eller överlåtelse. Vid omsättningsvolymerna över 4 miljoner kronor finns emellertid klara förutsättningar att bokhandeln kan klara sig själv på företagsekonomiska grunder.

Bilaga 6

Den svenska bokmarknaden 1996

– en översikt

Av Leif Olsson

Den svenska bokmarknaden för allmänlitteratur har traditionellt redovisats av Svenska Förläggareföreningen (SvF). Varje år har föreningen publicerat sin branschstatistik som baseras på uppgifter från medlemsförlag. Som ett komplement har föreningen gjort en uppskattning av den totala allmänlitteraturmarknaden genom att lägga till en beräknad försäljningsvolym för bokförlag som icke är medlemmar. Enligt den senaste branschstatistiken för år 1996 uppgår den totala bokmarknaden av allmänlitteratur i konsumentvärde till 3,3 miljarder kronor exkl. moms. Om även försäljningen av läromedel inkluderas blir den totala bokkonsumtionen 4,5 miljarder kronor. Läromedelsförsäljningen baseras på statistik från medlemmar inom FSL – Föreningen Svenska Läromedelsproducenter.

En sammanfattning av Svenska Förläggareföreningens statistik för de två senaste åren framgår av nedanstående tabell. Samtliga belopp i miljoner kronor.

	1996	1995	Förändring
Total fakturering av medlemsföretag	1 861	1 890	– 29
Omräknat till konsumentvärde	2 303	2 421	– 118
Konsumentvärde icke medlemmar*)	986	1 038	– 52
Total bokkonsumtion allmänlitteratur	3 289	3 459	– 170
Läromedel enl. FSL	1 253	1 282	– 29
Total bokkonsumtion	4 542	4 741	– 199
Total bokkonsumtion inkl. moms	5 668	5 926	– 258

*) för resp. år utgör konsumentvärdet av förlagsförsäljning utanför SvF:s medlemskrets exakt 30 % av totalkonsumtionen.

Export och import

Ovanstående siffror inkluderar även export på närmare 100 miljoner kronor per år inkl. moms. Denna försäljning som inte konsumeras i Sverige bör således ej ingå som en del av den svenska bokkonsumtionen. Exporten är dessutom befriad från moms. Däremot saknas uppgifter om import av böcker som i högsta grad utgör en del av bokkonsumtionen i riket.

Anm. Enligt SvF utgörs exporten av sålda rättigheter till utlandet. Hur stor exporten av färdigtryckta böcker på svenska uppgår till är oklart. Denna del bör inte ingå som en del av den svenska konsumtionen. Med import av böcker avses nedan endast tryckta böcker på annat språk.

Ny kartläggning – Bokförlag utanför SvF och FSL

I maj månad gjorde Bokutredningen en översiktlig analys av bokförlagens lönsamhet. Denna analys omfattande samtliga aktiebolag för vilka ekonomisk information var tillgänglig från Patent- och registreringsverket (PRV).

Materialet delades upp i olika grupperingar och kategorier. Analysen indikerade att försäljningsvolymen utanför Svenska Förläggareföreningens medlemskrets sannolikt är större än den som redovisas i branschstatistiken. Bokutredningen beslöt då att göra en mer översiktlig kartläggning av hela förlagsbranschen för att få en säkrare uppfattning om omfattningen av den svenska bokmarknaden.

1. Undersökningens uppläggning

På grund av tidsnöd har det inte varit möjligt att genomföra denna undersökning med samma ambitionsnivå som den som verkställts angående försäljningen genom bokhandel och annan detaljhandel. Dessutom var tidpunkten inte heller den mest lämpade genom kollision med semestertider.

Den nya utredningen har genomförts på följande sätt:

Som bas har ett register tagits fram för samtliga verksamhetsställen som enligt Svensk Näringsgrensindelning (SNI-kod) omfattar förlagsverksamhet. Detta register som innehåller mer än 1 250 adresser har stämts av med uppgifter från PRV för de förlag som drivs som aktiebolag. Då en utförlig statistik finns för SvF:s medlemmar har dessa företag exkluderats från undersökningen. Till samtliga kvarvarande

1 105 adresser har ett frågeformulär sänts ut i början av juli (se bilaga). Trots att detta utskick gjordes under semestertid hade i början av augusti 555 eller drygt 50 % svarat. Av dessa har 180 meddelat att företaget inte sysslar med bokutgivning och/eller att verksamheten är nedlagd. Bortfallet har sedan analyserats. Genom SCB:s register samt uppgifter från PRV har samtliga förlag med mer än 3 anställda och/eller redovisad försäljning på över 2 miljoner kronor blivit påmind. Dessa företag uppgick endast till 45 adresser. Flertalet företag svarade ganska omgående. De övriga bearbetades genom telefonsamtal. Det bortfall som finns kvar utgörs av 512 adresser. Med mycket stor sannolikhet består bortfallet endast av mycket små företag eller företag som inte längre bedriver någon förlagsverksamhet. Det hade naturligtvis varit av värde att göra en fullständig kartläggning men av tidsskäl har detta varit ogörligt. Det är emellertid vår uppfattning att bortfallet står för en mindre försäljningsvolym varför utredningen anser att resultatet avseende de 413 förlag som ingår i vår undersökning är av vikt att redovisas.

2. Resultat – 413 förlag

Nedan redovisas resultatet av förlagsenkäten i tre tabeller som beskriver förlagens struktur, litteraturinriktning och kundgrupperingar.

Tabell 1. Omsättningsklasser

Omsättningsklass	Antal	%	Omsättning	%	Anställda	%
>20	14	4	1 121	67	608	44
10-20	13	3	165	10	183	13
5-10	23	6	166	10	102	7
2-5	29	7	86	5	104	7
1-2	32	8	50	3	64	5
0,5-1	35	8	27	2	44	3
0,3-0,5	39	9	15	1	41	3
<0,3	225	55	32	2	240	18
Summa	413	100	1 662	100	1 386	100

Förlagen i undersökningen uppvisar en mycket heterogen struktur. Ett fåtal företag eller 7 % svarar för nästan 80 % av försäljningsvolymen. 55 % eller över 200 redovisar en försäljning som understiger 300 000 kronor. Den totala försäljningsvolymen uppgår till närmare 1,7 miljarder kronor vilket skall jämföras med medlemmarna i Svenska Förläggareföreningen vars totala fakturering uppgår till inte fullt 1,9 miljarder kronor.

I ovanstående omsättningssiffror ingår endast försäljning av böcker och multimedia (se enkätformulär).

Tabell 2. Försäljning litteraturkategorier

Kategori	Oms. mkr	%
Skönlitteratur	311	19
Facklitteratur	919	55
Barn & ungdom	168	10
Läromedel – grund	37	2
Läromedel – universitet	24	1
Datalitteratur	125	8
Multimedia	78	5
Summa	1 662	100

Över 50 % av försäljningen består av facklitteratur. Om även datalitteratur och multimedia inräknas svarar facklitteratur för närmare 70 %. En stor del av förlagen är nischföretag med en mycket hög grad av specialisering.

Tabell 3. Försäljning på kundgrupper

Kundgrupp	Oms. mkr	%
Detaljhandel*)	306	18
Bokklubbar	351	21
Direktförsäljning	977	59
Bibliotek	28	2
Summa	1 662	100

*) Bokhandel, varuhus och annan detaljhandel.

Den helt dominerande försäljningen sker direkt till konsument. Bokklubbar och direktförsäljning svarar för 80 %. Bokhandel och övrig detaljhandel utgör endast 18 % av volymen. En majoritet av förlagen har i många fall en mycket målinriktad utgivning som vänder sig direkt till den målgrupp som är den slutliga konsumenten.

3. Prognos

Mot bakgrund av den volymminskning som rapporterats inom förlagsbranschen det senaste året har deltagarna i enkäten fått ange hur de ser på försäljningsutvecklingen under innevarande år. Tre alternativ angavs nämligen att försäljningen ökar, står still eller minskar mot föregående år. Så här fördelar sig resultatet:

Omsättning i miljoner kronor

	Antal företag	Försäljning på kundgrupper				Summa	%
		Bokhandel	Bokklubb	Direkt	Bibliotek		
Ökar	168	135	138	315	16	604	36
Står still	170	119	129	535	8	792	48
Minskar	75	52	84	127	4	266	16
	413	306	351	977	28	1 662	100

Av denna enkla enkät kan slutsatsen dras att försäljningen under 1997 snarare ökar än minskar. Intressant är att konstatera att bokhandel

och bokklubbar relativt sett har en större betydelse för de förlag som uppger en ökning.

Reviderad beräkning av den svenska bokmarknaden

Bokutredningens enkät verifierar den uppfattning som förelåg nämligen att bokmarknaden är större än den som SvF har redovisat.

Om försäljningen enligt tabell 3 omräknas till konsumentvärde enligt samma beräkningsmetod som SvF använder, blir den totala bokmarknaden för allmänlitteratur följande:

Sammanfattning – Marknad allmänlitteratur i miljoner kronor

	SvF:s medlemmar	Enligt ny enkät	Summa
Fakturerings F-pris	1 860	1 660	3 520
Konsumentvärde exkl. moms	2 300	1 925	4 225
Konsumentvärde inkl. moms	2 875	2 405	5 280

Denna beräkning ger vid handen att bokmarknaden för allmänlitteratur är drygt 1 miljard kronor större än SvF:s beräkningar. Då har inte hänsyn tagits till import av böcker och till den försäljningsvolym som enkätens bortfall representerar. Med bokimport inklusive försäljning av läromedel blir totalmarknaden för böcker med moms inräknad över 7 miljarder kronor.

Nedanstående tabell är ett försök att göra en beräkning av den totala bokmarknaden fördelad på kundkategorier.

Fördelning på kundkategorier

	Butiker	Bok- klubb	Direkt	Biblio- tek	Totalt
SvF:s medlemmar*)	1 430	519	185	129	2 263
Icke medlemmar i SvF	547	351	977	50	1 925
Summa allmänlitteratur	1 977	870	1 162	179	4 188
Bokimport**)	300		50		350
FSL***)			1 253		1 253
Summa	2 277	870	2 465	179	5 791
Moms	569	218	616	44	1 447
Marknad inkl. moms	2 846	1 088	3 081	223	7 238

*) exkl. export.

**) uppskattad.

***) uppgift om hur stor volym som passerar bokhandeln saknas.

Enligt dessa beräkningar uppgår den totala bokkonsumtionen till 7,2 miljarder kronor vilket är närmare 1,6 miljarder eller 27 % mer än den marknad som angivits av Svenska Förläggareföreningen. Den totala bokförsäljningen är emellertid med stor sannolikhet större då ett stort antal småförlag och enboksutgivare saknas. Sammantaget torde dessa utgivare stå för en volym på 100–200 miljoner kronor.

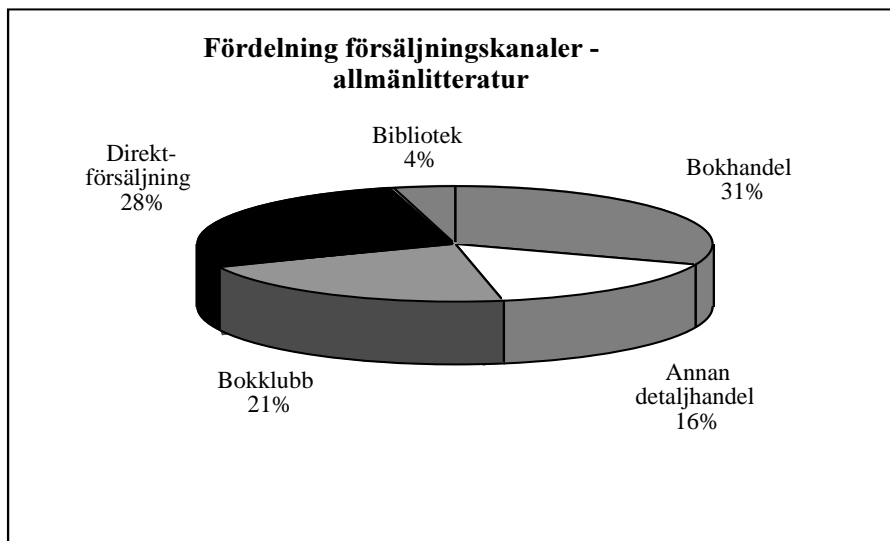
Bokimporten är också beräknad i underkant. Enligt vissa källor kan den uppgå till över 500 miljoner kronor. Å andra sidan är omräkningen till konsumentvärde enligt SvF:s modell något diskutabel. Den utgår ifrån att detaljhandeln – företrädesvis bokhandel och varuhus – säljer alla sina böcker till 44 % marginal. Detta är inte sannolikt. Den totala bokförsäljningen inom detaljhandeln inkl. läromedel till universitet och högskolor samt inkl. import bör ligga i intervallet 2–2,1 miljarder kronor.

Analys av bokmarknaden för allmänlitteratur

Genom att lägga samman SvF:s statistik för sina medlemmar med kartläggningen av övriga förlag är det möjligt att göra en översiktlig bedömning av den totala försäljningen av allmänlitteratur. Då enkätens frågor inte helt täcker den redovisning som SvF gör i sin branschstatistik har vissa smärre justeringar blivit nödvändiga.

A. Försäljning på kundkategorier – miljoner kronor (konsumentvärde exkl. moms)

	Butiker %	Bok- klubb %	Direkt %	Biblio- tek %	Totalt %
SvF:s medlemmar	63	23	8	6	100
Icke medlemmar i SvF	28	18	51	3	100
Marknadsandel totalt	47	21	28	4	100

B. Försäljning på litteraturkategorier – miljoner kronor
(förlagsfakturering)

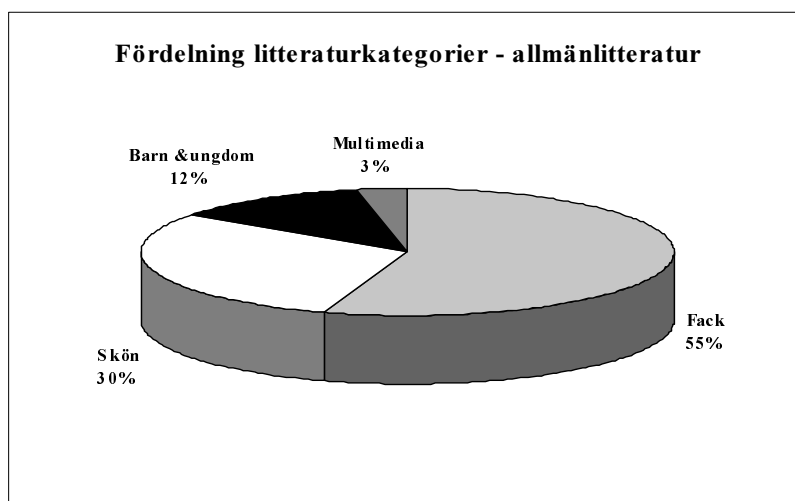
	Skön %	Fack %	Barn & Ungdom %	Multi- media %	Totalt %
SvF:s medlemmar	40	45*)	14	1	100**)
Icke medlemmar i SvF	19	66***)	10	5	100
Marknadsandel totalt	30	55	12	3	100****)

*) inkl. uppslagsverk.

***) inkl. export (uppdelning saknas).

****) inkl. datalitteratur och läromedel till universitet och högskolor.

*****) exkl. läromedel till grundskolor etc.

C. Antal nya titlar och upplagor

	Antal
SvF:s medlemmar	3 586
Icke Medlemmar i SvT	2 271
Summa	5 857

Den totala bokmarknaden per capita

Den totala bokmarknaden torde ligga i intervallet 5,5–6,0 miljarder kronor exkl. moms. Då inkluderas såväl allmänlitteratur, läromedel som import av böcker. I allmänt tal kan bokmarknaden definieras på olika sätt. Ibland avses endast bokhandel eller endast allmänlitteratur. Sällan inkluderas läromedel i bokmarknaden vilket man gör i Norge. För att reda ut begreppen redovisas nedan marknadens storlek för olika försäljningskanaler och litteraturkategorier. Försäljningssiffrorna är avrundade.

Per capita-statistik (inkl. import)

Försäljningskanal	Försäljning mkr	Per capita exkl. moms kr	Per capita inkl. moms kr
Allmänbokhandel*)	1 100	125	155
Övrig detaljhandel	450	52	65
All detaljhandel med böcker**)	1 550	177	220
Bokklubbar	900	102	127
Övrig direktförsäljning	1 150	130	162
Inköp från bibliotek	180	20	25
Institutionell försäljning***)	550	62	78
Summa allmänlitteratur	4 330	489	612
Läromedel	1 300	147	183
Summa bokkonsumtion	5 630	636	795

*) Med försäljning i allmänbokhandel avses allmänlitteratur exkl. läromedel till universitet, högskolor etc. Med allmänbokhandel avses den traditionella bokhandeln.

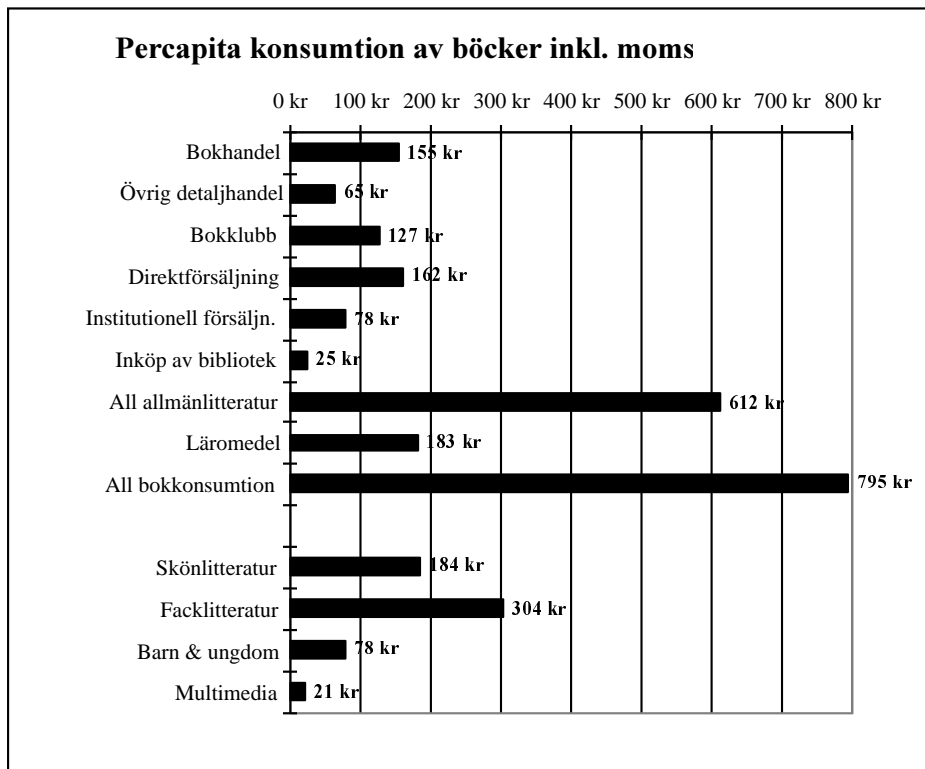
***) exkl. allmänbokhandelns och specialbokhandelns försäljning av läromedel till universitet, högskolor etc. (till stor del direktimport).

****) Beräknad institutionell försäljning genom allmänbokhandel och specialbokhandel avseende främst universitets- och högskolelitteratur (till stor del direktimport).

Per capita-statistik litteraturkategorier (exkl. bibliotek)

Kategori	Försäljning mkr	Per capita exkl. moms kr	Per capita inkl. moms kr
Skönlitteratur	1 300	147	184
Facklitteratur	2 150	243	304
Barn & Ungdomsböcker	550	62	78
Multimedia	150	17	21
	4 150	469	587

Per capita statistiken bli mer överskådlig i diagramform:

Det svenska samhället konsumerar böcker för närmare 800 kronor inkl. moms per år och invånare. Av denna konsumtion faller endast 155 kronor eller 20 % på den reguljära bokhandeln. Skönlitteratur svarar

för 184 kronor och barn- och ungdomslitteratur för nästan 80 kronor per person.

Behov av marknadsinformation

Föreliggande undersökning har tillkommit under sommarmånaderna 1997. Materialet är inte helt fullständigt men det torde ge en bättre bild av bokmarknaden än vad som tidigare har redovisats. Bokbranschen är mycket dynamisk. Stora förändringar sker inom såväl produktion, distribution som konsumtion. För branschens aktörer är det av stor vikt att kunna följa utvecklingen på nära håll. Det gäller även kulturmyndigheter och media. För att kunna analysera och kommentera branschen behövs fakta. Det vore därför av stort värde att en objektiv statistikfunktion kan skapas för branschen med uppgift att fortlöpande informera om de förändringar som sker inom branschen olika led.

Bilaga 7

Analys litteraturstödda titlar

Av Leif Olsson

Bakgrund

Statens utgivningsstöd som infördes 1975 är det största stödet på litteraturområdet. För år 1997 anslås 32,9 miljoner kronor i stöd för utgivning av litteratur. Utgivningsstöd kan sökas av förlag och utgår som ersättning för enskilda titlar. Utgivningsstödet går att söka för svensk skönlitteratur för vuxna, skönlitteratur för vuxna i svensk översättning, facklitteratur för vuxna, barn och ungdomslitteratur. Någon analys eller uppföljning av utgivningsstödet har inte gjorts vad gäller hur de stödda titlarna sålts i olika kanaler.

Kulturrådet har under våren 1997 genomfört en undersökning av spridningen på några folkbibliotek av de titlar som fått litteraturstöd under budgetåret 1995/96 (1 juli 1995–31 december 1996). Facklitteraturen saknades i materialet. Bokutredningen ansåg det angeläget att göra en undersökning som byggde på samma titlar som Kulturrådet valt för att få veta hur många exemplar som tryckts och hur de sålts till olika kanaler. Facklitteraturen ingår inte heller i vår undersökning.

Undersökningens uppläggning

Ett frågeformulär utarbetades och skickades till respektive förlag som erhållit utgivningsstöd (se bilaga) där titlar som erhållit bidrag var angivna. Frågeformuläret avsåg perioden 1 juli 1995–31 december 1996. Således 18 månader. De frågor som vi ställde per titel var följande:

1. Antal tryckta exemplar
2. Försäljning antal volymer till:
 - bokhandel
 - bokklubb
 - direkt till konsument
 - övriga kunder (t.ex. varuhus, specialhandel etc.)
 - bibliotek
3. F-pris

Anmärkning: Med försäljning avses försålda exemplar från förlag till återförsäljare. Denna försäljning är inte liktydig med försäljning till konsument. Uppgifter om t.ex. bokhandelns försäljning av litteraturstödda titlar saknas. Böcker kan således ligga på lager i bokhandeln. I viss utsträckning kan även inköpta titlar returneras till förlagen.

Responserna från deltagande förlag blev mycket goda. Svarsfrekvensen ligger över 95 %. Endast ett fåtal mindre förlag saknas. Några av dessa har inte svarat och ett par lämnade ofullständiga uppgifter. Bortfallet bedöms vi som marginellt varför vi anser att vår analys är relevant som en beskrivning av litteraturstödet avseende de litteraturkategorier som vi har studerat.

Resultat

Resultatet av vår undersökning redovisas i ett antal tabeller och diagram.

Sammandrag – litteraturkategorier

Resultatet i sammandrag av vår analys framgår av följande tabell:

Tabell 1. Analys litteraturstödda titlar – sammandrag

A. Sammandrag – litteraturkategorier

Kategori	Antal titlar	Tryckta ex	Bokhandeln	Försäljning			Bibliotek
				Bokklubb	Direkt	Övriga	
Barn och ungdom	253	1 825 264	304 371	567 489	42 264	73 113	325 637
Svensk skön	281	1 006 548	293 007	171 881	15 385	78 136	52 153
Skön i översättning	105	355 566	82 721	87 907	4 444	13 110	23 238
Totalt	639	3 187 378	680 099	827 277	62 092	164 359	401 028

Kategori	Antal sålda ex	Värde F-pris mkr	Antal osålda	Värde F-pris mkr	Osålda % ex	% kr
Barn och ungdom	1 312 873	76,2	512 391	31,3	28,1	29,1
Svensk skön	610 562	65,8	395 986	40,0	39,3	37,8
Skön i översättning	211 420	26,4	144 146	16,5	40,5	38,4
Totalt	2 134 855	168,4	1 052 523	87,8	33,0	34,3

B. Relativ fördelning

Kategori	Antal titlar %	Tryckta ex %	Antal sålda ex %
Barn och ungdom	39,6	57,3	61,5
Svensk skön	44,0	31,6	28,6
Skön i översättning	16,4	11,2	9,9

C. Andel av försäljning

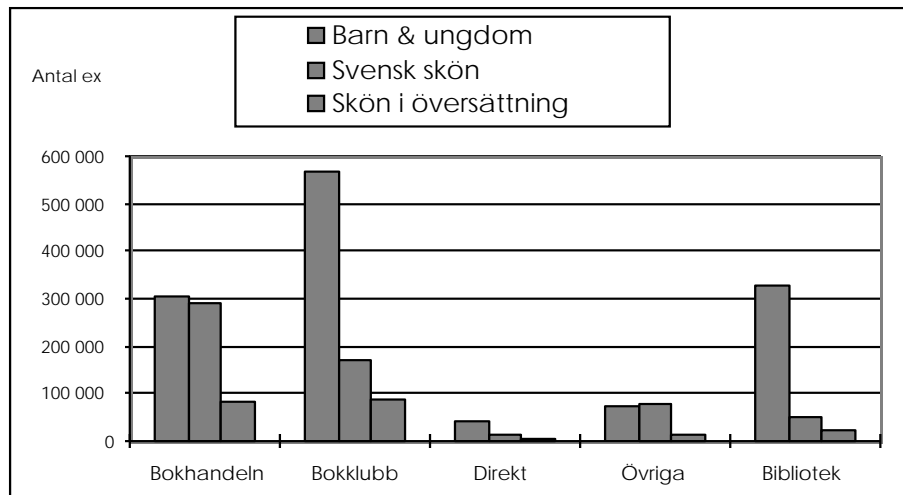
Kategori	Antal titlar	Tryckta ex	Försäljning				Antal sålda %	
			Bokhandeln %	Bokklubb %	Direkt %	Övriga %		
Barn och ungdom	253	1 825 264	23,2	43,2	3,2	5,6	24,8	100
Svensk skön	281	1 006 548	48,0	28,2	2,5	12,8	8,5	100
Skön i översättning	105	355 566	39,1	41,6	2,1	6,2	11,0	100
Totalt	639	3 187 378	31,9	38,8	2,9	7,7	18,8	100

Enligt avsnitt **A. Huvudkategorier** omfattar analysen 639 titlar som är tryckta i 3,2 miljoner exemplar. Av dessa har 2,1 miljoner exemplar blivit sålda till ett F-prisvärde på 168 miljoner kronor. Antal osålda exemplar under första året utgör 33,0 % av antalet tryckta exemplar och 34,3 % av F-prisvärdet.

Enligt avsnitt **B. Relativ fördelning** framkommer att barn- och ungdomslitteratur står för 57,3 % av antalet tryckta exemplar och 61,5 % av antalet sålda exemplar men endast för 39,6 % av antalet titlar.

Avsnitt **C. Andel av försäljning** visar hur titlarna når konsumenten. Totalt svarar bokklubbarna för den största försäljningsandelen tätt följd av bokhandeln. Det föreligger emellertid stora skillnader mellan de olika litteraturkategorierna vilket kan illustreras med nedanstående diagram:

Diagram 1. Sålda ex av litteraturstödda titlar -- litteraturkategorier

Vi kan här konstatera att bokklubbarna spelar en avgörande roll för distributionen av barn- och ungdomslitteratur medan bokhandeln betyder mest för skönlitteraturen. Biblioteken står också för en betydande del av barn- och ungdomslitteraturen medan inköpen av skönlitteratur är mer blygsam.

Sammandrag -- upplagestorlek

Följande tabell redovisar samtliga titlar fördelade på upplagor i olika storleksklasser:

Tabell 2. Analys litteraturstödda titlar – upplagestorlek

A. Antal

Upplageklass ex	Antal titlar	Tryckta ex	Bokhan- deln	Försäljning			Biblio- tek
				Bok- klubb	Direkt	Övriga	
>10 000	64	1 434 315	289 662	671 773	15 483	69 785	98 065
6 000-10 000	56	411 726	114 366	63 682	15 869	18 647	78 120
4 000-6 000	99	455 251	109 602	48 309	13 675	22 101	88 646
3 000-4 000	100	326 301	62 089	24 820	4 987	16 414	63 439
2 000-3 000	143	328 135	63 205	13 023	6 565	19 845	49 732
1 000-2 000	123	188 353	32 199	5 494	4 812	14 857	21 216
<1 000	54	43 297	8 976	176	701	2 710	1 810
Totalt	639	3 187 378	680 099	827 277	62 092	164 359	401 028

Upplage- klass ex	Antal sålda ex	Värde F-pris mkr	Antal osålda	Värde F-pris mkr	Osålda % ex	% kr
>10 000	1 144 768	90,6	289 547	23,1	20,2	20,3
6 000-10 000	290 684	19,2	121 042	8,7	29,4	31,1
4 000-6 000	282 333	23,2	172 918	14,9	38,0	39,1
3 000-4 000	171 749	13,8	154 552	13,5	47,4	49,3
2 000-3 000	152 370	13,5	175 765	15,8	53,6	53,9
1 000-2 000	78 578	7,0	109 775	10,1	58,3	59,2
<1 000	14 373	1,0	28 924	1,8	66,8	64,1
Totalt	2 134 855	168,4	1 052 523	87,8	33,0	34,3

B. Relativ fördelning

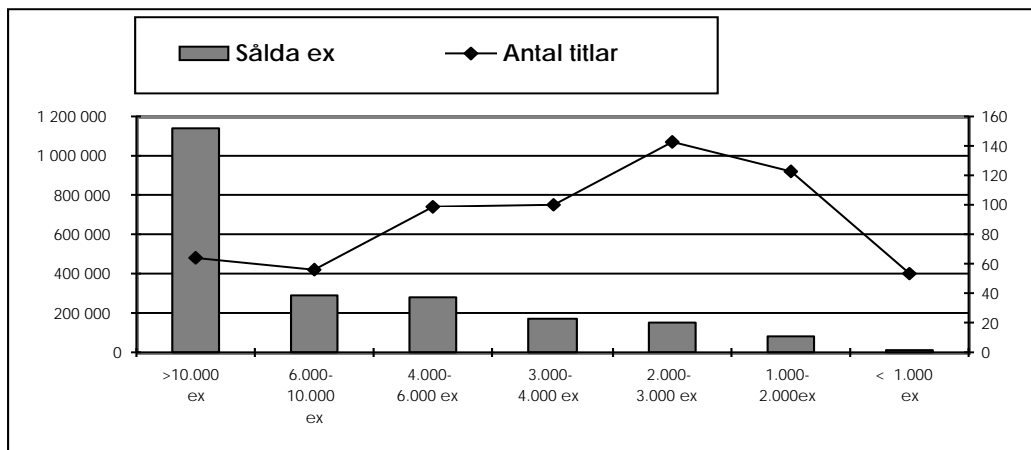
Upplageklass ex	Antal titlar %	Tryckta ex %	Antal sålda ex %
>10 000	10,0	45,0	53,6
6 000-10 000	8,8	12,9	13,6
4 000-6 000	15,5	14,3	13,2
3 000-4 000	15,6	10,2	8,0
2 000-3 000	22,4	10,3	7,1
1 000-2 000	19,2	5,9	3,7
<1 000	8,5	1,4	0,7
Totalt	100	100	100

C. Andel av försäljning

Upplageklass ex	Antal titlar	Tryckta ex	Försäljning				Antal sålda ex %	
			Bokhan- deln %	Bok- klubb %	Direkt %	Övriga %		
>10 000	64	1 434 315	25,3	58,7	1,4	6,1	8,6	100
6 000-10 000	56	411 726	39,3	21,9	5,5	6,4	26,9	100
4 000-6 000	99	455 251	38,8	17,1	4,8	7,8	31,4	100
3 000-4 000	100	326 301	36,2	14,5	2,9	9,6	36,9	100
2 000-3 000	143	328 135	41,5	8,5	4,3	13,0	32,6	100
1 000-2 000	123	188 353	41,0	7,0	6,1	18,9	27,0	100
<1 000	54	43 297	62,5	1,2	4,9	18,9	12,6	100
Totalt	639	3 187 378	31,9	38,8	2,9	7,7	18,8	100

Tabellens olika avsnitt ger en mycket god bild av litteraturstödet struktur avseende upplagor och distributionsvägar. Avsnitt B. visar att den största upplageklassen över 10 000 exemplar per titel svarar för 10 % av antalet titlar men 45 % av antalet tryckta exemplar och 54 % av antalet sålda volymer. Genomslaget av titlar med stor upplaga framkommer än tydligare av följande diagram som även redovisar antalet titlar för respektive upplageklass.

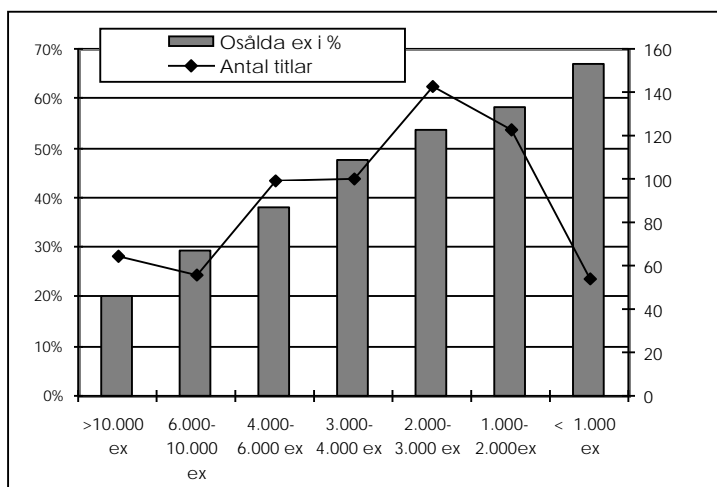
Diagram 2. Sålda ex och antal titlar för olika upplagestorlekar

Vi kan här klart konstatera att titlar med stora upplagor står för en helt dominerande del av de volymer som säljs.

Diagram 3 nedan visar den procentuella andelen av osålda exemplar per titel för olika upplageklasser. Här framkommer det att titlar med stora upplagor säljs till stor del medan titlar med små upplagor till stor del aldrig når nästa distributionsled. De blir hyllvärmare i bokförlagets lagerhyllor.

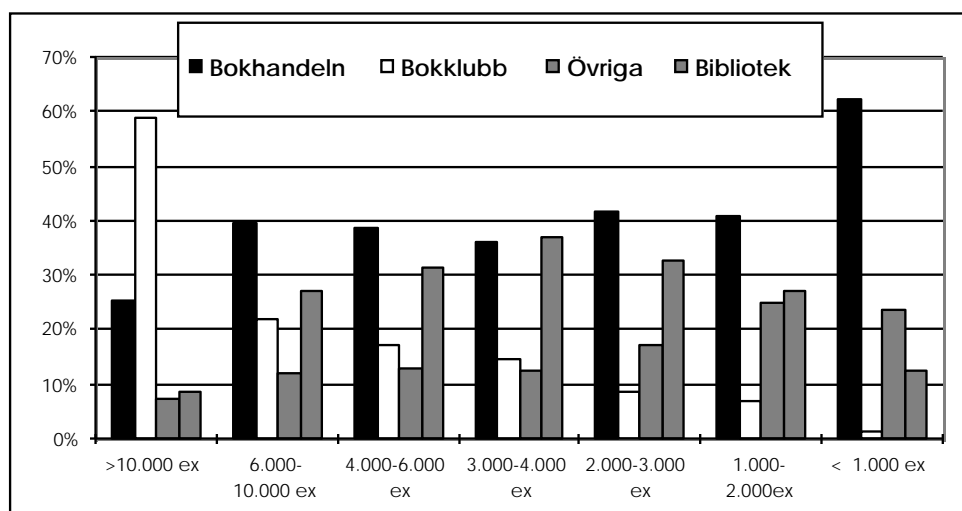
Diagram 3. Procentuell andel osålda exemplar för olika upplagestorlekar

Tabell 2 ger eljest en mängd intressant information. Avsnitt C. visar de olika försäljningskanalernas betydelse för titlar med olika upplagestorlek. Här framkommer att bokklubbarna spelar en mycket liten roll för spridningen av de smala titlarna. För dessa är däremot bokhandeln och biblioteken av mycket stor betydelse även om biblioteken visar ett svalt intresse för de smalaste titlarna.

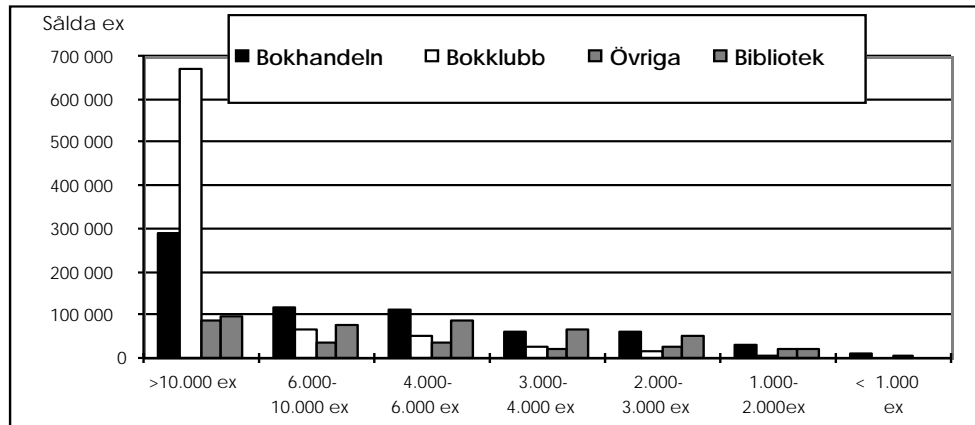
Förhållandet mellan upplagestorlek och försäljning på olika kundkategorier blir än mer påtagligt när det redovisas i diagramform.

Diagram 4 a. Försäljning på kundkategorier per upplageklassprocentuell fördelning

Ovanstående diagram visar den procentuella fördelningen per upplageklass. Nästa diagram visar samma uppdelning men i faktiska tal av sålda exemplar. Här ser vi mycket tydligt att titlar med stor upplaga dominerar samt att det är bokklubbarna som är den helt överlägsna försäljningskanalen.

Diagram 4 b. Försäljning på kundkategorier per upplageklass – antal sålda exemplar

Genomsnitt per litteraturstödd titel

Tabell 3 visar genomsnittsvärden för olika upplageklasser.

Tabell 3. Genomsnitt per litteraturstödd titel

Upplageklass ex	Tryckta ex	Försäljning				
		Bokhandeln	Bokklubb	Direkt	Övriga	Bibliotek
>10 000	22 411	4 526	10 496	242	1 090	1 532
6 000-10 000	7 352	2 042	1 137	283	333	1 395
4 000-6 000	4 598	1 107	488	138	223	895
3 000-4 000	3 263	621	248	50	164	634
2 000-3 000	2 295	442	91	46	139	348
1 000-2 000	1 531	262	45	39	121	172
<1 000	802	166	3	13	50	34
Totalt	4 988	1 064	1 295	97	257	628

Upplageklass ex	Antal sålda ex	Värde F-pris	Antal osålda ex	Värde F-pris
>10 000	17 887	1 415 939	4 524	360 540
6 000-10 000	5 191	343 686	2 161	155 348
4 000-6 000	2 852	234 155	1 747	150 305
3 000-4 000	1 717	138 407	1 546	134 548
2 000-3 000	1 066	94 375	1 229	110 298
1 000-2 000	639	56 687	892	82 119
<1 000	266	18 990	536	33 913
Totalt	3 341	263 509	1 647	137 423

Den högsta upplageklassen trycks i genomsnitt i över 22 000 exemplar varav närmare 18 000 säljs vidare. Försäljningen per titel har ett F-prisvärde på 1,4 miljoner kronor. Denna upplageklass utgörs av 84 titlar. De 54 titlar som trycks i mindre än 1 000 exemplar har en genomsnittlig upplaga på 802 exemplar varav endast 266 exemplar blir sålda till ett F-prisvärde på 19 000 kronor per titel. Av den lägsta klassen köper biblioteken endast 34 exemplar dvs. 0,6 exemplar per titel. I den högsta klassen köper biblioteken 1 532 ex eller drygt 180 exemplar per titel. Spridningen är således utomordentligt stor.

Redovisning per litteraturkategori

Samma analys som redovisats ovan i tabell 2 finns per litteraturkategori.

Tabell 4. Analys litteraturstödda titlar – svensk skönlitteratur

A. Antal

Upplageklass ex	Antal titlar	Tryckta ex	Försäljning				Bibliotek
			Bokhandeln	Bokklubb	Direkt	Övriga	
>10 000	15	364 785	133 629	132 700	1 123	17 661	9 906
6 000-10 000	9	69 420	25 337	8 306	803	9 146	3 185
4 000-6 000	32	149 820	46 369	16 532	3 988	12 802	7 988
3 000-4 000	35	114 244	26 494	6 115	1 465	10 702	9 199
2 000-3 000	66	151 256	32 328	4 854	3 572	13 220	11 444
1 000-2 000	82	123 226	21 860	3 218	3 973	11 895	9 104
<1 000	42	33 797	6 990	156	461	2 710	1 327
Totalt	281	1 006 548	293 007	171 881	15 385	78 136	52 153

Upplageklass ex	Antal sålda ex	Värde F-pris milj.kr.	Antal osålda	Värde F-pris milj.kr.	Osålda % ex	% kr
>10 000	295 019	34,3	69 766	8,3	19,1	19,4
6 000-10 000	46 777	4,7	22 643	2,5	32,6	34,7
4 000-6 000	87 679	9,6	62 141	6,7	41,5	40,8
3 000-4 000	53 975	5,2	60 269	6,0	52,8	53,6
2 000-3 000	65 418	6,5	85 838	8,3	56,8	56,1
1 000-2 000	50 050	4,5	73 176	6,7	59,4	59,6
<1 000	11 644	0,9	22 153	1,5	65,5	63,6
Totalt	610 562	65,8	395 986	40,0	39,3	37,8

B. Relativ fördelning

Upplageklass ex	Antal titlar %	Tryckta ex %	Försäljning				Antal sålda ex %	
			Bokhandeln %	Bokklubb %	Direkt %	Övriga %		Bibliotek %
>10 000	5,3	36,2	45,6	77,2	7,3	22,6	19,0	48,3
6 000-10 000	3,2	6,9	8,6	4,8	5,2	11,7	6,1	7,7
4 000-6 000	11,4	14,9	15,8	9,6	25,9	16,4	15,3	14,4
3 000-4 000	12,5	11,4	9,0	3,6	9,5	13,7	17,6	8,8
2 000-3 000	23,5	15,0	11,0	2,8	23,2	16,9	21,9	10,7
1 000-2 000	29,2	12,2	7,5	1,9	25,8	15,2	17,5	8,2
<1 000	14,9	3,4	2,4	0,1	3,0	3,5	2,5	1,9
Totalt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

C. Andel av försäljning

Upplageklass ex	Antal titlar	Tryckta ex	Försäljning				Antal sålda ex %	
			Bokhandeln %	Bokklubb %	Direkt %	Övriga %		Bibliotek %
>10 000	15	364 785	45,3	45,0	0,4	6,0	3,4	100,0
6 000-10 000	9	69 420	54,2	17,8	1,7	19,6	6,8	100,0
4 000-6 000	32	149 820	52,9	18,9	4,5	14,6	9,1	100,0
3 000-4 000	35	114 244	49,1	11,3	2,7	19,8	17,0	100,0
2 000-3 000	66	151 256	49,4	7,4	5,5	20,2	17,5	100,0
1 000-2 000	82	123 226	43,7	6,4	7,9	23,8	18,2	100,0
<1 000	42	33 797	60,0	1,3	4,0	23,3	11,4	100,0
Totalt	281	1 066 548	48,0	28,2	2,5	12,8	8,5	100,0

Tabell 5. Analys litteraturstödda titlar – skönlitteratur i svensk översättning

A. Antal

Upplageklass ex	Antal titlar	Tryckta ex	Försäljning				
			Bokhandeln	Bokklubb	Direkt	Övriga	Bibliotek
>10 000	5	117 665	23 572	66 913	0	3 016	2 429
6 000-10 000	2	12 505	4 683	1 596	68	0	504
4 000-6 000	11	49 177	16 902	6 524	752	1 543	4 143
3 000-4 000	16	53 421	12 582	7 043	897	1 523	5 147
2 000-3 000	30	68 161	15 060	4 445	1 648	4 066	6 566
1 000-2 000	29	45 137	7 936	1 366	839	2 962	3 966
<1 000	12	9 500	1 986	20	240	0	483
Totalt	105	355 566	82 721	87 907	4 444	13 110	23 238

Upplageklass ex	Antal sålda ex	Värde F-pris milj.kr.	Antal osålda	Värde F-pris milj.kr.	Osålda % ex	% kr
>10 000	95 930	13 453 260	21 735	3 033 570	18,5	18,4
6 000-10 000	6 851	635 838	5 654	526 470	45,2	45,3
4 000-6 000	29 864	3 454 707	19 313	2 348 063	39,3	40,5
3 000-4 000	27 192	3 405 791	26 229	3 230 625	49,1	48,7
2 000-3 000	31 785	3 598 091	36 376	4 141 427	53,4	53,5
1 000-2 000	17 069	1 702 264	28 068	2 891 177	62,2	62,9
<1 000	2 729	155 899	6 771	312 501	71,3	66,7
Totalt	211 420	26 405 850	144 146	16 483 833	40,5	38,4

B. Relativ fördelning

Upplageklass ex	Antal titlar %	Tryckta ex %	Försäljning				Antal sålda ex %	
			Bokhandeln %	Bokklubb %	Direkt %	Övriga %		Bibliotek %
>10 000	4,8	33,1	28,5	76,1	0,0	23,0	10,5	45,4
6 000-10 000	1,9	3,5	5,7	1,8	1,5	0,0	2,2	3,2
4 000-6 000	10,5	13,8	20,4	7,4	16,9	11,8	17,8	14,1
3 000-4 000	15,2	15,0	15,2	8,0	20,2	11,6	22,1	12,9
2 000-3 000	28,6	19,2	18,2	5,1	37,1	31,0	28,3	15,0
1 000-2 000	27,6	12,7	9,6	1,6	18,9	22,6	17,1	8,1
<1 000	11,4	2,7	2,4	0,0	5,4	0,0	2,1	1,3
Totalt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

C. Andel av försäljning

Upplageklass ex	Antal titlar	Tryckta ex	Försäljning				Antal sålda ex %	
			Bokhandeln %	Bokklubb %	Direkt %	Övriga %		Bibliotek %
>10 000	5	117 665	24,6	69,8	0,0	3,1	2,5	100,0
6 000-10 000	2	12 505	68,4	23,3	1,0	0,0	7,4	100,0
4 000-6 000	11	49 177	56,6	21,8	2,5	5,2	13,9	100,0
3 000-4 000	16	53 421	46,3	25,9	3,3	5,6	18,9	100,0
2 000-3 000	30	68 161	47,4	14,0	5,2	12,8	20,7	100,0
1 000-2 000	29	45 137	46,5	8,0	4,9	17,4	23,2	100,0
<1 000	12	9 500	72,8	0,7	8,8	0,0	17,7	100,0
Totalt	105	355 566	39,1	41,6	2,1	6,2	11,0	100,0

Tabell 6. Analys litteraturstödda titlar – barn- och ungdomslitteratur

A. Antal

Upplageklass ex	Antal titlar	Tryckta ex	Försäljning				Bibliotek
			Bokhandeln	Bokklubb	Direkt	Övriga	
>10 000	44	951 865	132 461	472 160	14 360	49 108	85 730
6 000-10 000	45	329 801	84 346	53 780	14 998	9 501	74 431
4 000-6 000	56	256 254	46 331	25 253	8 935	7 756	76 515
3 000-4 000	49	158 636	23 013	11 662	2 625	4 189	49 093
2 000-3 000	47	108 718	15 817	3 724	1 345	2 559	31 722
1 000-2 000	12	19 990	2 403	910	0	0	8 146
<1 000	0	0	0	0	0	0	0
Totalt	253	1 825 264	304 371	567 489	42 263	73 113	325 637

Upplageklass ex	Antal sålda ex	Värde F-pris milj.kr.	Antal osålda	Värde F-pris milj.kr.	Osålda % ex	% kr
>10 000	753 819	42,9	198 046	11,8	20,8	21,5
6 000-10 000	237 056	13,9	92 745	5,6	28,1	29,0
4 000-6 000	164 790	10,1	91 464	5,9	35,7	36,8
3 000-4 000	90 582	5,2	68 054	4,2	42,9	44,6
2 000-3 000	55 167	3,4	53 551	3,3	49,3	49,5
1 000-2 000	11 459	0,7	8 531	0,5	42,7	41,7
<1 000	0	0,0	0	0,0		
Totalt	1 312 873	76,2	512 391	31,3	28,1	29,1

B. Relativ fördelning

Upplageklass ex	Antal titlar %	Tryckta ex %	Försäljning					Antal sålda ex %
			Bokhandeln %	Bokklubb %	Direkt %	Övriga %	Bibliotek %	
>10 000	17,4	52,1	43,5	83,2	34,0	67,2	26,3	57,4
6 000-10 000	17,8	18,1	27,7	9,5	35,5	13,0	22,9	18,1
4 000-6 000	22,1	14,0	15,2	4,4	21,1	10,6	23,5	12,6
3 000-4 000	19,4	8,7	7,6	2,1	6,2	5,7	15,1	6,9
2 000-3 000	18,6	6,0	5,2	0,7	3,2	3,5	9,7	4,2
1 000-2 000	4,7	1,1	0,8	0,2	0,0	0,0	2,5	0,9
<1 000	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Totalt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

C. Andel av försäljning

Upplageklass ex	Antal titlar	Tryckta ex	Försäljning					Antal sålda ex %
			Bokhandeln %	Bokklubb %	Direkt %	Övriga %	Bibliotek %	
>10 000	44	951 865	17,6	62,6	1,9	6,5	11,4	100,0
6 000-10 000	45	329 801	35,6	22,7	6,3	4,0	31,4	100,0
4 000-6 000	56	256 254	28,1	15,3	5,4	4,7	46,4	100,0
3 000-4 000	49	158 636	25,4	12,9	2,9	4,6	54,2	100,0
2 000-3 000	47	108 718	28,7	6,8	2,4	4,6	57,5	100,0
1 000-2 000	12	19 990	21,0	7,9	0,0	0,0	71,1	100,0
<1 000	0	0						100,0
Totalt	253	1 825 264	23,2	43,2	3,2	5,6	24,8	100,0

Tabellerna ger en mängd intressant information. Mycket tydligt framgår den svaga försäljningen av skönlitterära titlar med liten upplaga. För upplagor under 3 000 exemplar stannar nästan genomgående över 50 % kvar på förlaget. För skönlitteratur i svensk översättning i upplaga mindre än 1 000 exemplar/titel uppgår de osålda volymerna till över 70 %.

För barn- och ungdomslitteratur avviker upplagestorlekar och försäljning per titel påtagligt mot skönlitteraturen. 17 % av titlarna står för 52 % av tryckta ex och 57 % av försäljningen.

Bilaga 8

Bibliotekslag (1996:1596)

(Utfärdad 1996-12-20)

1 § Denna lag innehåller bestämmelser om det allmänna biblioteksväsendet.

2 § Till främjande av intresse för läsning och litteratur, information, upplysning och utbildning samt kulturell verksamhet i övrigt skall alla medborgare ha tillgång till ett folkbibliotek.

Folkbiblioteken skall verka för att databaserad information görs tillgänglig för alla medborgare.

Varje kommun skall ha folkbibliotek.

3 § På folkbiblioteken skall allmänheten avgiftsfritt få låna litteratur för viss tid.

Bestämmelsen hindrar inte att ersättning tas ut för kostnader för fotokopiering, porto och andra liknande tjänster. Inte heller hindrar den att en avgift tas ut i de fall låntagare inte inom avtalad tid lämnar tillbaka det som de har lånat.

4 § Ett länsbibliotek bör finnas i varje län.

Länsbiblioteket skall bistå folkbiblioteken i länet med kompletterande medieförsörjning och andra regionala biblioteksuppgifter.

För den kompletterande medieförsörjningen skall också finnas en eller flera lånecentraler.

5 § Inom grundskolan och gymnasieskolan skall det finnas lämpligt fördelade skolbibliotek för att stimulera skolelevernas intresse för läsning och litteratur samt för att tillgodose deras behov av material för utbildningen.

6 § Det skall finnas tillgång till högskolebibliotek vid alla högskolor. Dessa bibliotek skall inom de områden som anknyter till utbildning och forskning vid högskolan svara för biblioteksservice inom högskolan och i samverkan med landets biblioteksväsen i övrigt ge biblioteksservice.

7 § Kommunerna svarar för folk- och skolbiblioteksverksamheten.

Landstingen svarar för länsbiblioteken och för biblioteken vid högskolor med landstingskommunalt huvudmannaskap.

Staten svarar för övriga högskolebibliotek och för lånecentralerna samt för sådan biblioteksverksamhet som enligt särskilda bestämmelser ankommer på staten.

8 § Folk- och skolbiblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt funktionshindrade samt invandrare och andra minoriteter bl.a. genom att erbjuda litteratur på andra språk än svenska och i former särskilt anpassade till dessa gruppers behov.

9 § Folk- och skolbiblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar genom att erbjuda böcker, informationsteknik och andra medier anpassade till deras behov för att främja språkutveckling och stimulera till läsning.

10 § Länsbibliotek, lånecentraler, högskolebibliotek, forskningsbibliotek och andra av staten finansierade bibliotek skall avgiftsfritt ställa litteratur ur de egna samlingarna till folkbibliotekens förfogande samt i övrigt samverka med folk- och skolbiblioteken och bistå dem i deras strävan att erbjuda låntagarna en god biblioteksservice.

Bilaga 9

Förordning (1996:1608) om statsbidrag till folkbibliotek

(Utfärdad 1996-12-20)

Inledande föreskrifter

1 § En kommun kan enligt föreskrifter i denna förordning beviljas statsbidrag till kostnader för

1. lånecentraler och depåbibliotek,
2. utveckling av folkbiblioteksverksamheten och
3. folk- och skolbibliotekens inköp av litteratur.

Med lånecentral avses sådant folkbibliotek som regeringen har godkänt som lånecentral.

Med kommun jämställs kommunalförbund.

2 § Ändamålet med statsbidragen skall vara att

1. verka i standardutjämnande syfte,
2. stimulera experiment med och utveckling av nya former av folkbiblioteksverksamhet och
3. bidra till att tillgången på litteratur på folk- och skolbiblioteken förbättras till främjande av intresset för läsning och litteratur.

Statsbidrag till kostnader för lånecentral och depåbibliotek

3 § Statsbidrag till kostnader för lånecentral och depåbibliotek lämnas med belopp som regeringen bestämmer.

Statsbidrag till kostnader för utveckling av folkbiblioteksverksamheten

4 § En kommun får beviljas statsbidrag i form av projektbidrag för att utveckla nya former av folkbiblioteksverksamhet.

Detta utvecklingsarbete skall i första hand syfta till att finna

1. former för det läsfrämjande och uppsökande arbetet och
2. metoder för att ta till vara utvecklingen inom informationstekniken.

Statsbidrag får även lämnas till kostnader för etablering av arbetsplatsbibliotek.

5 § Projektbidrag skall i första hand beviljas till en kommun som upprättat en plan för utvecklingsarbetet.

Statsbidrag till kostnader för inköp av litteratur

6 § En kommun får efter ansökan beviljas statsbidrag för folk- och skolbibliotekens inköp av litteratur.

Statsbidraget skall användas för inköp av främst barn- och ungdomslitteratur, men också för inköp av vuxenlitteratur som främjar barns och ungdomars intresse för läsning.

7 § Till ansökan skall kommunen foga en skriftlig redogörelse där det framgår hur barns och ungdomars intresse för att läsa böcker skall stimuleras.

Redogörelsen skall avse det år som kommunen ansöker om statsbidrag för men kan även avse de två följande åren.

8 § En förutsättning för bidrag är att kommunen för det år bidraget betalas ut avsatt egna medel till inköp av böcker till folk- och skolbibliotek för ett belopp som uppgår till minst summan av föregående års bokanslag och att den del av anslaget som avser litteratur för barn och ungdomar inte minskar.

9 § Statens kulturråd skall i sitt beslut om statsbidrag ange villkoren för det.

10 § Statens kulturråd får besluta att statsbidraget helt eller delvis skall återbetalas, om statsbidraget inte använts för inköp av litteratur enligt 6 §, om den skriftliga redogörelsen som kommunen enligt 7 § skall upprätta i väsentliga avseenden inte följts eller om kommunen inte avsatt egna medel till inköp av böcker enligt 8 §.

11 § Kommunen skall årligen rapportera till Statens kulturråd hur de statliga medlen använts.

Statens kulturråd

12 § Frågor om statsbidrag enligt denna förordning prövas av Statens kulturråd.

Frågor om statsbidrag för inköp av litteratur prövas av Statens kulturråd efter särskild ansökan från kommunen. Ansökan prövas för en ettårsperiod eller, om kommunen begär det och till ansökan fogar en redogörelse för de två följande åren, för en treårsperiod. En kommun kan därefter komma in med en ny ansökan. Statsbidrag betalas ut för ett år i sänder och lämnas efter kommunstorlek med lägst 50 000 kr och högst 1 200 000 kr.

13 § Om verksamheten som lånecentral läggs ner, beslutar Statens kulturråd om litteratur och annat material, för vilka statsbidrag har lämnats, skall föras över till ett annat bibliotek.

14 § Statens kulturråd skall fortlöpande underrätta regeringen om inriktningen av utvecklingsarbetet.

Överklagande

15 § Beslut av Statens kulturråd enligt denna förordning får inte överklagas.

16 § Närmare föreskrifter för verkställigheten av denna förordning får meddelas av Statens kulturråd.

Övergångsbestämmelser

1. Denna förordning träder i kraft den 1 januari 1997, då förordningen (1985:528) om statsbidrag till folkbibliotek skall upphöra att gälla.

2. Äldre föreskrifter gäller fortfarande i fråga om statsbidrag som avser tid före ikrafträdandet.

Bilaga 10

Förordning (1993:449) om statligt litteraturstöd

(Utfärdad 1993-05-27. Ändring införd t.o.m. SFS 1993:1459)

Inledande föreskrifter

1 § För att främja mångsidighet och kvalitet i bokutgivning kan statligt litteraturstöd enligt denna förordning lämnas till ett förlag som har verksamhet i Sverige

Stöd kan också lämnas till en i Sverige verksam samisk organisation för bokutgivning på samiskt språk på förlag i Finland eller Norge. Förordning (1993:1459).

2 § Statligt litteraturstöd avser stöd till utgivning av enskilda boktitlar i Sverige och kan lämnas för följande slag av litteratur:

1. ny svensk skönlitteratur för vuxna, däri inbegripet debatt- och rapportböcker som har skönlitterär prägel,
2. skönlitteratur för vuxna i svensk översättning,
3. facklitteratur för vuxna, såväl svensk som utländsk i svensk översättning,
4. barn- och ungdomslitteratur, svensk och utländsk i svensk översättning samt svensk i översättning till invandrarspråk,
5. tecknade serier för barn och ungdom,
6. bildböcker och bildverk,
7. klassisk litteratur, såväl svensk som utländsk i svensk översättning, och
8. litteratur på invandrar- och minoritetsspråk.

Med klassisk litteratur jämnställs vid tillämpningen av denna förordning verk som är att hänföra till allmänt erkänd 1900-talslitteratur om minst 20 år har förflutit sedan verket första gången utgavs. Förordning (1993:1459).

3 § Statens kulturråd prövar frågor om litteraturstöd.

4 § Frågor om litteraturstöd prövas efter ansökan. Frågor om stöd till utgivning av sådan klassisk litteratur som avses i 2 § första stycket 7 får även prövas efter anbudsförfarande.

5 § Urval bland de boktitlar för vilka stöd har sökts eller begärts efter anbudsförfarande sker särskilt för varje slag av litteratur som avses i 2 §. Urvalet sker vid en eller flera tidpunkter under året, vilka i förväg har bestämts av Statens kulturråd. Kulturrådet skall sprida kännedom om vilken eller vilka tidpunkter som har bestämts.

Efter varje urvalstillfälle skall Kulturrådet sprida kännedom bland allmänheten om de beslut som fattats.

Stöd till ny svensk skönlitteratur för vuxna m.m.

Stödformer

6 § Stöd till utgivning av litteratur som avses i 2 § första stycket 1–5 lämnas i efterhand som arkersättning och särskilt stödbelopp. För litteratur som avses i 2 § första stycket 2–5 kan stöd i stället lämnas i förhand som produktionsstöd.

Arkersättning

7 § Arkersättning får lämnas om boktiteln har utkommit av trycket i en upplaga som omfattar minst det antal exemplar som Statens kulturråd har fastställt som villkor för bidrag.

8 § Arkersättning består av dels en fast del, dels en rörlig del som lämnas för det antal ark som boktiteln omfattar.

Ersättningen lämnas efter beräkningsnormer som fastställs av Statens kulturråd efter överläggning med berörda intressenter. Den fastställs med utgångspunkt i skäliga kostnader för utgivning av normalutgåvor.

9 § För böcker med stor stil får arkersättning fastställas med beaktande av de särskilda kostnader som är förenade med detta framställningssätt.

10 § Förlagsnettopris för titlar av olika omfattning och utformning fastställs av Statens kulturråd efter överläggning med berörda intressenter.

Om förlagsnettopriset för en boktitel överstiger det belopp som Statens kulturråd har bestämt för boktitel av ett visst omfattning, får Kulturrådet fastställa lägre arkersättning än som följer av 8 § andra stycket. Är överskridandet av nämnvärd betydelse, får arkersättning inte lämnas.

Särskilt stödbelopp

11 § Särskilt stödbelopp får lämnas om utgivningen av viss boktitel medför särskilt höga kostnader. Sådant stöd betalas ut med belopp som fastställs särskilt i varje fall. Statens kulturråd kan lämna förhandsbesked om sådant stöd kan lämnas i ett enskilt fall.

Produktionsstöd

12 § Produktionsstöd får lämnas till särskilt kostnadskrävande utgivning av sådan litteratur som avses i 2 § första stycket 2–5 och som anses särskilt angelägen. Även särskilt kostsam utgivning av böcker med stor stil kan få produktionsstöd.

Produktionsstöd får inte lämnas för boktitel som har utgivits innan beslut om stöd har fattats. Statens kulturråd får ställa ytterligare villkor om det behövs för att trygga ett lågt pris på den boktitel som produktionsstödet avser.

Stöd till bildböcker och bildverk

13 § Stöd till utgivning av bildböcker och bildverk lämnas i förhand.

För utgivning av bildböcker och bildverk som inte är särskilt kostnadskrävande får stöd i stället lämnas i efterhand. Statens kulturråd uppställer de villkor i övrigt som behövs för att trygga ett lågt pris på den boktitel som stödet avser.

Stöd till klassisk litteratur

Stödformer

14 § Stöd till utgivning av klassisk litteratur lämnas som produktionsstöd och lagerstöd.

Produktionsstöd

15 § Produktionsstöd får inte lämnas för boktitel som har utgivits innan något beslut om sådant stöd för titeln har fattats.

16 § Statens kulturråd ställer de villkor för produktionsstöd som behövs för att trygga ett lågt pris på den boktitel som stödet avser. Kulturrådet får också bestämma andra villkor, såsom att förlag som får produktionsstöd för en boktitel skall hålla denna i lager under en viss tid

eller att förlaget skall medverka till att ytterligare upplagor ges ut när tidigare upplaga har slutsålt.

Villkor som avses i första stycket får förenas med skyldighet för mottagaren att återbetala belopp som har lämnats eller en del därav, om villkoret inte uppfylls.

17 § En tredjedel av tillgängliga medel för produktionsstöd bör stå till förfogande för svensk klassisk litteratur och återstoden för utländsk klassisk litteratur i svensk översättning.

Lagerstöd

18 § Lagerstöd får lämnas för boktitel som har utgivits.

Stödet får avse lägst 100 och högst 2 000 exemplar av samma boktitel. Stödet beviljas förett år.

Stöd till litteratur på invandrar- och minoritetsspråk

Stödformer

19 § Stöd till utgivning av litteratur på invandrar- och minoritetsspråk får lämnas

1. som projektbidrag i form av stöd till produktionskostnader, allmänna förlagskostnader och kostnader för distribution av böcker, eller
2. som särskilt produktionsstöd till sådana kostnader som beror på att utgivningen sker på annat språk än svenska.

Projektbidrag

20 § Projektbidrag får lämnas till ett förlag som huvudsakligen ger ut litteratur på invandrar- eller minoritetsspråk.

Projektbidrag skall lämnas med sådant belopp och på sådant sätt att den verksamhet som bidraget avser kan bedrivas fortlöpande under några år, om inte särskilda skäl föranleder ett mera begränsat stöd.

Vid fördelningen av projektbidrag skall företräde ges åt förlag som är verksamhet bland invandrar- och minoritetsgrupper. Förordning 1993:1459).

Särskilt produktionsstöd

21 § Särskilt produktionsstöd får lämnas till annat förlag än som avses i 20 § under villkor att

1. annan statlig bidragsform inte är tillämplig på utgivningen och

2. förlaget vid utgivningen samverkar med företrädare för den språkgrupp som berörs. Förordning (1993:1459).

Särskilda bestämmelser

22 § Om en boktitel fått statligt stöd i annan ordning får stöd enligt denna förordning lämnas endast om det finns särskilda skäl.

23 § Statens kulturråds beslut i ärenden om litteraturstöd får inte överklagas.

24 § Statens kulturråd får meddela de föreskrifter som behövs för verkställigheten av denna förordning

Övergångsbestämmelser

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 1993, då förordningen (1978:490) om statligt litteraturstöd skall upphöra att gälla. Äldre föreskrifter gäller fortfarande i fråga om stöd som har beviljats före ikraftträdande av denna förordning.

Bilaga 11

Avtal mellan staten och En bok för alla

Mellan staten och En Bok För Alla AB har träffats följande avtal om fortsatt utgivning och spridning av kvalitetslitteratur till lågpris för barn och ungdomar samt vuxna - En bok för alla. Avtalet gäller fr.o.m. den 1 januari 1997 t.o.m. den 31 december 1989.

Parterna är ense om att utgivning och spridning av böckerna skall ske enligt de riktlinjer som riksdagen antagit för verksamheten (senast 1991/92:KrU26, rskr. 1991/92: 221).

I övrigt har parterna enats om följande.

1 §

En bok för alla AB åtar sig att under budgetåren 1997-1999 ge ut och sprida kvalitetslitteratur i stora upplagor till en omfattning av lägst femton och högst tjugo titlar per år inom vardera kategorin utgivning för vuxna och utgivning för barn och ungdomar.

2 §

Den närmare ledningen av bokutgivningen skall handhas av En Bok För Alla AB i samarbete med de referensgrupper som inrättas för vardera utgivningskategorin vuxenböcker, samt barn- och ungdomsböcker.

Utgivningen skall bedrivas utan vinstsyfte. En Bok För Alla AB får inte lämna utdelning, koncernbidrag eller dylikt till ägarna eller till annat bolag. Vinst som uppstår skall användas för läsfrämjande verksamhet eller för att reducera priset på den av bolaget utgivna litteraturen.

3 §

Utgivningen En bok för alla skall främst avse tidigare utgiven svensk och till svenska översatt barn- och ungdomslitteratur samt skönlitteratur för vuxna..

4 §

Varje titel skall vara tillgänglig till sådant pris och ges ut i så stor upplaga att såväl priset som upplagan är jämförbara med vad som är gängse vid s.k. massmarknadsutgivning av populärpocket.

5 §

En Bok För Alla AB skall i utgivning och marknadsföring sträva efter att nå ovana läsare av kvalitetslitteratur. De utgivna böckerna skall därför - förutom via bokmarknadens reguljära försäljningskanaler - så långt möjligt spridas via bokbud och folkrörelser.

6 §

En Bok För Alla AB skall i marknadsföringen av de utgivna böckerna aktivt bedriva en uppsökande läsfrämjande verksamhet inom skolor, i arbetslivet, genom studieförbund och andra organisationer.

7 §

En Bok För Alla AB skall redovisa utfallet av sin verksamhet till Kulturdepartementet och Statens Kulturråd senast tre månader efter räkenskapsårets utgång.

Bolagets verksamhet granskas av en av regeringen utsedd revisor. Riksrevisionsverket och Statens kulturråd äger ta del av verksamheten och i anledning därav förda räkenskaper.

8 §

En Bok För Alla AB skall av varje verk som ges ut av bolaget lämna tre exemplar till vardera Kulturdepartementet och Statens kulturråd.

9 §

Staten får säga upp detta avtal till att upphöra omedelbart om En Bok För Alla AB inställer sina betalningar, träder i likvidation, försätts i konkurs eller upphör med sin verksamhet.

10 §

Force majeure, varmed förstås krig, naturkatastrof, strejk, lockout eller annan konflikt på arbetsmarknaden, myndighetsåtgärd, eller allmän brist på arbetskraft inom den grafiska branschen, eller allmän brist på råvara, energi eller transportmedel, eller omständighet som rubbar den normala produktionsgången och som En Bok För Alla AB inte kunnat förutse eller förhindra, ger En Bok För Alla AB rätt till sådana avsteg från åtaganden enligt detta avtal som betingas av omständigheterna i det enskilda fallet.

Skulle omständighet som anges i första stycket drabba underleverantör till ifrågavarande utgivning skall En Bok För Alla AB få tillgodoräkna sig sådan omständighet som om den drabbat förlagsverksamheten direkt.

11 §

Tvist angående tolkning och tillämpning av detta avtal eller därav uppkomna rättsförhållanden skall avgöras av skiljemän enligt gällande lag om skiljemän.

Bilaga 12

Förordning (1985:525) om statligt stöd till bokhandeln

(Utfärdad 1985-06-13. Ändring införd t.o.m. SFS 1996:1413)

Inledande föreskrifter

1 § Fysisk eller juridisk person som driver bokhandel i Sverige kan enligt föreskrifterna i denna förordning lämnas

1. kreditstöd,
2. sortimentsstöd,
3. stöd till rådgivning,
4. katalogdatorstöd. Förordning (1993:1456).

2 § Frågor om stöd enligt denna förordning prövas av styrelsen för Bokbranschens finansieringsinstitutet aktiebolag (finansieringsinstitutet).

3 § Med fullsorterad bokhandel avses i denna förordning en bokhandel med ett brett sortiment av allmänlitteratur och med en inköpssumma för sådan litteratur som överstiger den i 28 § 1 angivna övre inköpsgränsen. Förordning (1992:769).

Kreditstöd

Allmänt

4 § Kreditstöd lämnas i form av avskrivningslån och investeringslån

5 § Kreditstöd kan lämnas för att upprätthålla fortsatt drift av en fullsorterad bokhandel på en mindre eller medelstor ort.

Om det finns särskilda skäl, kan kreditstöd lämnas även för att

1. öppna bokhandel på en ort som saknar bokhandel,
2. fortsätta att driva bokhandel på en ort som saknar fullsorterad bokhandel,
3. öppna eller fortsätta att driva antikvariatsbokhandel med postorderförsäljning till olika delar av landet,

4. fortsätta att driva bokhandel med särskild inriktning på litteratur på invandrar- och minoritetsspråk, eller

5. fortsätta att driva bokcafé. Förordning (1992:769).

6 § Kreditstöd enligt 5 § första stycket och andra stycket 2, 4 och 5 skall i första hand lämnas till bokhandel på ort som saknar annan motsvarande bokhandel. Förordning (1992:769).

7 § har upphävts genom förordning (1988:775).

8 § Kreditstöd skall avse ny-, till- eller ombyggnad av affärslokal, inredning, lagerinvestering eller övertagande av hyresrätten till en affärslokal.

9 § Kreditstöd får lämnas med högst det belopp som motsvarar två tredjedelar av de sammanlagda kostnaderna för de åtgärder enligt 8 § som stödet avser.

10 § har upphävts genom förordning (1988:775).

Avskrivningslån

11 § Ett avskrivningslån är amorterings- och räntefritt. Det skall skrivas av med en femtedel efter varje år som har förflutit sedan lånet betalades ut.

12 § har upphävts genom förordning (1988:775).

13 § har upphävts genom förordning (1988:775).

14 § har upphävts genom förordning (1988:775).

15 § har upphävts genom förordning (1988:775).

16 § På ett investeringslån utgår ränta från dagen för utbetalningen efter en räntesats som med 4,25 procentenheter överstiger det vid varje tidpunkt gällande diskontot.

Om särskilda skäl föreligger, får räntefrihet beviljas för högst tre år. Har kapital- eller räntebelopp, som har förfallit till betalning inte erlagts inom 14 dagar efter förfallodagen, utgår på lånet en procentenhet högre ränta från förfallodagen till dess det förfallna beloppet till fullo har erlagts.

17 § Investeringsslån skall betalas tillbaka genom avbetalningar fyra gånger om året. Återbetalningstiden får vara högst tio år från dagen för utbetalningen.

Om särskilda skäl föreligger, får låntagaren medges längre återbetalningstid, högst 20 år, och anstånd med avbetalning under högst så lång tid att det sammanlagda anståndet under lånets löptid uppgår till fem år.

Styrelsen för finansieringsinstitutet skall fastställa avbetalningsplan.

18 § har upphävts genom förordning (1988:775).

19 § har upphävts genom förordning (1988:775).

Förfarandet i ärenden om kreditstöd

20 § Ansökan om kreditstöd skall göras hos styrelsen för finansieringsinstitutet.

Ansökan skall innehålla uppgift om

1. sökanden,
2. storleken av lånesumman,
3. det ändamål för vilket lånet skall användas,
4. den förväntade lönsamheten i verksamheten,
5. den säkerhet som sökanden kan ställa och
6. de omständigheter i övrigt vilka sökanden önskar åberopa.

21 § Styrelsen för finansieringsinstitutet skall inhämta yttrande från statens kulturråd över ansökan om kreditstöd samt i övrigt verkställa den utredning som behövs.

22 § har upphävts genom förordning (1988:775).

23 § Avskrivningslån och investeringsslån betalas ut när den investering för vilket stödet har beviljats är slutförd samt låntagaren har lämnat skuldförbindelse, föreskriven säkerhet och, om säkerheten utgörs av inteckning eller panträtt i fastighet eller tomträtt, gravationsbevis och bevis om brandförsäkring av den pantförskrivna egendomen. Om lån eller del därav inte har lyfts inom sex månader från den dag då det först har kunnat ske, kan styrelsen för finansieringsinstitutet förklara låntagaren förlustig rätten till inestående del av lånet.

Tillsyn m.m.

24 § Styrelsen för finansieringsinstitutet skall se till att kreditstöd utnyttjas för avsett ändamål och i överensstämmelse med föreskrivna villkor. Styrelsen skall vidare besluta om uppsägning av lån enligt denna förordning.

25 § Det ankommer på kammarkollegiet att verkställa beslut om uppsägning av lån enligt denna förordning och att vid domstol eller annan myndighet bevaka statens rätt i mål eller ärende om återbetalning av kreditstöd.

26 § har upphävts genom förordning (1992:769).

27 § har upphävts genom förordning (1992:769).

Sortimentsstöd

28 § Sortimentsstöd kan lämnas för en bokhandel som inte är fullsorterad om följande förutsättningar är uppfyllda:

1. Bokhandeln skall under perioden den 1 april–den 31 mars närmast före ansökan ha köpt in allmänlitteratur för lägst 100 000 och högst 800 000 kr.

2. Bokhandeln skall köpa lägst 400 titlar av sådan litteratur som ingår i bokhandelns nyhetsabonnemang eller det högre antal som styrelsen för finansieringsinstitutet, med hänsyn till bokhandelns inköpssumma, bestämmer. Inköpen skall göras mellan den 1 januari–den 31 december året efter det att ansökan gjorts. Förordning (1996:1413).

29 § har upphävts genom förordning (1992:769).

30 § Styrelsen för finansieringsinstitutet skall vid fördelningen av tillgängliga medel ta hänsyn till bokhandelns inköpssumma och antalet titlar bokhandeln köper in. Högre sortimentsstöd skall utgå till den bokhandel som har större inköp. Vid fastställande av storleken på sortimentsstödet skall styrelsen även beakta värdet på det gratisabonnemang som de icke stödberättigade bokhandlarna erhåller från förlagen. Förordning (1992:769).

31 § Ansökan om sortimentsstöd skall göras hos styrelsen för finansieringsinstitutet senast den 31 oktober. Förordning (1996:1413).

32 § Om det finns särskilda skäl, får sortimentsstöd lämnas även om inte villkoren i 28 eller 31 § är uppfyllda.

33 § Sortimentsstöd betalas ut i efterskott. Hälften av stödbeloppet betalas ut tidigast den 30 juni och resterande hälft tidigast den 31 december. Utbetalning vid första tillfället får endast ske om bokhandeln är ansluten till nyhetsabonnemanget. Utbetalning vid det senare tillfället får endast ske om bokhandeln köpt det antal titlar som styrelsen för finansieringsinstitutet har bestämt. (Förordning (1996:1413).

Stöd till rådgivning

34 § Stöd till rådgivning kan, i mån av tillgång på medel, utgå för en bokhandel. Stödet skall i första hand utgå till små och medelstora bokhandlar. Förordning (1988:588).

35 § Stödet till rådgivning får avse köp av konsulttjänster.
Stöd får inte utgå för samtliga kostnader. Förordning (1988:588).

36 § Vid fördelningen av stödet skall styrelsen för finansieringsinstitutet ta hänsyn till den enskilda bokhandelns behov.

37 § Ansökan om stöd till rådgivning skall göras hos styrelsen för finansieringsinstitutet.

Ansökan skall innehålla uppgift om

1. sökanden,
2. beräknad kostnad för rådgivningen,
3. det ändamål för vilket bidraget skall användas,
4. de omständigheter i övrigt som sökanden önskar åberopa. Förordning (1988:588).

38 § Den som har fått stöd till rådgivning skall redovisa för finansieringsinstitutet hur stödet har använts.

Om mottagaren genom oriktig eller vilseledande uppgift har föranlett att stödet beviljades eller har använt det för annat ändamål än som har avsetts, kan stödet helt eller delvis krävas åter. Förordning (1988:588).

Katalogdatorstöd

39 § Katalogdatorstöd får lämnas för en bokhandel som inte är fullsorterad.

Stödet lämnas i form av stöd till investeringar och till driftskostnader för anslutning till bokbranschens datoriserade katalog- och order-system. Förordning (1992:769).

40 § Katalogdatorstöd får lämnas, om bokhandelns inköp av allmänlitteratur under perioden den 1 april–den 31 mars före ansökan om stöd, uppgår till en summa som ligger inom det intervall som anges i 28 § 1. Förordning (1992:769).

41 § Katalogdatorstödet får uppgå till högst 50 % av de vid ansökningstillfället beräknade kostnaderna för investeringar respektive drift.

42 § Ansökan om katalogdatorstöd skall göras hos styrelsen för finansieringsinstitutet. Ansökan om stöd för årliga driftskostnader skall göras senast den 31 oktober. Förordning (1996:1413).

43 § Om det finns särskilda skäl, får katalogdatorstöd lämnas även om inte villkoren i 40 eller 42 § är uppfyllda. Förordning (1992:769).

44 § Katalogdatorstödet betalas ut i efterskott.

Stödet som avser bidrag till investeringar skall betalas ut i takt med investeringarnas genomförande och på det sätt som styrelsen för finansieringsinstitutet finner lämpligt i det enskilda fallet.

Hälften av stödbeloppet för årliga driftskostnader skall betalas ut tidigast den 30 juni och resterande hälft tidigast den 31 december. (Förordning (1996:1413)).

Överklagande

45 § Beslut av styrelsen för finansieringsinstitutet enligt denna förordning får inte överklagas.

Särskilda bestämmelser

46 § I fråga om kreditstöd enligt denna förordning gäller i övrigt föreskrifterna rörande lån och bidrag i förordningen (1988:764) om statligt stöd till näringslivet. Förordning (188:775).

Övergångsbestämmelser

1985:525

1. Denna förordning träder i kraft den 1 juli 1985.
2. Bestämmelsen i 31 § tillämpas första gången vid ansökan som framställs år 1986. Ansökan år 1985 skall göras senast den 15 augusti 1985.

1988:588

1. Denna förordning träder i kraft den 1 juli 1988.
2. Äldre föreskrifter gäller fortfarande i fråga om stöd till utbildning som har beslutats före ikraftträdandet.

1988:775

1. Denna förordning träder i kraft den 1 juli 1988.
2. Äldre bestämmelser skall fortfarande gälla för stöd som beviljats före ikraftträdandet. Dock skall 19 § förordningen (1988:764) om statligt stöd till näringslivet gälla även för sådant stöd.

1992:769

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 1992.

Ansökan om katalogdatorstöd för driftskostnader för tiden den 1 juli 1992–den 30 juni 1993 skall lämnas in senast den 1 september 1992.

1996:1413

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 1997.

Ansökan om sortimentsstöd och katalogdatorstöd för driftskostnader för tiden den 1 januari 1997–den 31 december 1997 skall lämnas in senast den 1 mars 1997.

Bilaga 13

Förordning (1993:567) om statligt stöd till kulturtidskrifter

(Utfärdad 1993-06-03. Ändring införd t.o.m. SFS 1993:1460)

Inledande bestämmelser

1 § För att främja en kulturellt värdefull mångfald i utbudet av kulturtidskrifter får statligt stöd enligt denna förordning lämnas dels som produktionsstöd, dels som utvecklingsstöd.

2 § Med kulturtidskrift avses en tidskrift som med sitt huvudsakliga innehåll vänder sig till en allmän publik med samhällsinformation eller med ekonomisk, social eller kulturell debatt eller som huvudsakligen ger utrymme för analys och presentation inom de skilda konstarternas områden.

3 § Stöd enligt denna förordning lämnas för ett redovisningsår i sänder.

Med redovisningsår avses tiden från och med den 1 juli ett år till och med den 30 juni nästa år.

4 § Frågor om stöd enligt denna förordning prövas av Statens kulturråd.

Produktionsstöd

5 § Produktionsstöd får lämnas som bidrag till produktionskostnaderna vid utgivning i Sverige av kulturtidskrifter och barntidskrifter på invandrarspråk, om ägaren av tidskriften har verksamhet i Sverige. Förordning (1993:1460).

6 § Produktionsstöd får lämnas till ägare av en sådan tidskrift

1. som enligt utgivningsplan är avsedd att ges ut med mer än ett nummer årligen och med högst ett nummer varje vecka, och

2. för vilken det kan beräknas att intäkterna under redovisningsåret inte kommer att täcka kostnaderna, och vars ägare inte med egna medel

eller med stöd från annat håll har eller borde ha tillräckliga förutsättningar att i övrigt finansiera utgivningen.

7 § För en tidskrift, för vilken produktionsstöd inte tidigare har utgått, får stöd lämnas endast om tidskriften under de två närmast föregående redovisningsåren har utkommit med sammanlagt minst fyra nummer.

8 § Ansökan om produktionsstöd skall göras skriftligen av tidskriftens ägare.

Ansökan skall innehålla uppgifter om

1. utgivningsplan och ekonomisk kalkyl för det redovisningsår som ansökan avser,
2. tidskriftens utgivning och ekonomi under de två närmast föregående redovisningsåren, samt
3. de omständigheter i övrigt som Statens kulturråd bestämmer.

9 § Statens kulturråd skall vid prövningen av frågor om produktionsstöd beakta att stödet främst skall främja hög kvalitet och mångsidigt utbud av åsikter och behandlade ämnen.

Vid fördelningen av bidrag skall Kulturrådet särskilt främja utgivningen av tidskrifter för barn och ungdom.

10 § Statens kulturråd skall kräva att produktionsstöd helt eller delvis betalas tillbaka, om tidskriftens ägare

1. genom att avsiktligt lämna oriktig uppgift har föranlett att stöd har beviljats,
2. i väsentlig mån har avvikit från sådan utgivningsplan som avses i 8 § andra stycket 1 eller
3. har använt bidraget för annat ändamål än som har avsetts.

11 § Om det finns synnerliga skäl får produktionsstöd även lämnas för lagerhållning av tidskrifter.

Utvecklingsstöd

12 § Utvecklingsstöd är avsett för utvecklingsinsatser när det gäller marknadsföring, teknik och utbildning.

13 § Utvecklingsstöd får lämnas till en sammanslutning av tidskrifter för gemensamma utvecklingsinsatser. Utvecklingsstöd får även användas av Kulturrådet för informationsverksamhet.

14 § För att utvecklingsstöd skall få lämnas till en sammanslutning av tidskrifter, skall minst en av tidskrifterna i sammanslutningen ha produktionsstöd.

Särskilda bestämmelser

15 § Omröstningsreglerna i 18 § förvaltningslagen (1986:223) skall gälla på Statens kulturråds beslut enligt denna förordning, med följande undantag:

1. Stöd skall lämnas, om det föreslås av en ledamot i Kulturrådets styrelse och två andra ledamöter biträder förslaget.

2. Tidigare meddelat beslut om stöd får ändras till att avse ett högre stöd om det föreslås av en ledamot i Kulturrådets styrelse och två andra ledamöter biträder förslaget.

Stöd som beslutats i enlighet med bestämmelserna i första stycket 1 eller 2 får för varje ledamot i styrelsen och för varje redovisningsår uppgå till högst två procent av hela det belopp som för redovisningsåret står till förfogande för stöd.

Har styrelsen till en nämnd inom rådet överlämnat rätten att avgöra samtliga ärenden om bidrag tillämpas föreskrifterna i första och andra styckena i nämnden.

16 § Statens kulturråds beslut enligt denna förordning får inte överklagas.

17 § Föreskrifter för verkställigheten av denna förordning meddelas av Statens kulturråd.

Övergångsbestämmelser

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 1993, då förordningen (1977:393) om statligt stöd till kulturtidskrifter skall upphöra att gälla. Äldre föreskrifter gäller fortfarande i fråga om stöd som har beviljats före ikraftträdandet av denna förordning.

Bilaga 14

Statens kulturråds stöd och avslag till kulturtidskrifter budgetåret 1997

Stöd till kulturtidskrifter budgetåret 1997 (12 månader). Alfabetisk ordning. Första fördelningstillfället.

Tidskrift	Beslut bidrag, kr
Abrakadabra	120 000
Afghanistan Nytt	50 000
Aiolos. Tidskrift för litteratur, teori och estetik	50 000
Alla tiders böcker	50 000
Allt om böcker/Parnass*)	450 000
Ariel - litterär tidskrift	175 000
Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia	40 000
Artes*)	50 000
Atalante (fd unga Atalante)	200 000
Aurora	10 000
Avaye Zan (Kvinnors röst)	20 000
Balder	30 000
Bang*)	200 000
Bikån Poi	75 000
Bild & Bubbla	70 000
Bonniers Litterära Magasin*)	50 000
Böcker , Bilder & Sånt – tidskrift för barnens kultur	100 000
Çira	15 000
Curierul Românesc	5 000
Danstidningen	175 000
DAST Magazine	35 000
Dialoger	360 000
Divan – Tidskrift för psykoanalys och kultur	190 000
Entré, teatertidskrift	50 000
Evterpe – Kvinnor i musik	5 000
Expo, demokratisk tidskrift*)	30 000
Film & TV	120 000

Tidskrift	Beslut bidrag, kr
Filmhäftet	180 000
Filmkonst	300 000
Filmrutan	90 000
Filosofisk tidskrift	40 000
Fjärde världen	50 000
Gatskrikan	10 000
Glänta	70 000
Grafiknytt	40 000
Gränslöst, magasin för samtida musik	30 000
Gräv-Scoop	70 000
Gzing Cultural – literary kurdish magazine	25 000
Halva världens litteratur	100 000
Heterogénesis	45 000
Hjärnstorm	210 000
Häftet för kritiska studier	180 000
Index – contemporary Scandinavian art an culture	225 000
Invandrare & Minoriteter	385 000
Jefferson*)	40 000
Judisk Krönika	100 000
Jules Verne Magasinet/Science Fiction Nytt	100 000
Jury Tidskrift för deckarvänner*)	135 000
Kommentar	125 000
Konstperspektiv	50 000
Konsttidningen	190 000
KRUT, Kritisk Utbildningsskrift	400 000
KULT	40 000
Kulturella Perspektiv – Svensk etnologisk tidskrift	40 000
Kurdistan	20 000
Kvinnor & Fundamentalism	25 000
Lambda Nordica	30 000
Liberal Debatt	25 000
Liekki	50 000
Lira, Etniskt musikmagasin	135 000
Lyrikvännen *	150 000
Makt & Media	100 000
MAMA Magasin för Modern Arkitektur	135 000
Marxismen Idag	30 000

Tidskrift	Beslut bidrag, kr
Material	150 000
Medusa	40 000
Metamorfos*)	5 000
Miljö och Framtid	50 000
Movie Score	30 000
MusikDramatik	160 000
Nittiotal, Tidskriften om litteratur och konst*)	375 000
Nordisk museologi	20 000
Nûdem	35 000
Nutida Musik*)	100 000
Ny litteratur	60 000
Opsis Kalopsis*)	230 000
Ord & Bild*)	400 000
Ordfront magasin	250 000
Orkester Journalen*)	200 000
Palestina Nu	40 000
Paletten	400 000
Pax, Fredstidningen*)	90 000
Pequod*)	100 000
Pergament	50 000
Pockettidningen R*)	200 000
Polhem Tidskrift för teknikhistoria*)	15 000
Politikens, kulturens och idéernas Arena	50 000
Pooyesh	15 000
Populär Arkeologi*)	100 000
Popöga	30 000
Provins Norrländskt Magasin	200 000
Replik – tidskriften för litteratur och teater	30 000
Res Publica	250 000
SA – Sound Affects	100 000
Scandinavian Journal of Development Alternatives and Area Studies	85 000
Signum Katolsk orientering om kyrka, kultur, samhälle*)	100 000
Situation Stockholm*)	50 000
Socialistisk Debatt	30 000
Svarta Fanor	75 000
Svartvitt	30 000

Tidskrift	Beslut bidrag, kr
Swedish Book Review	150 000
Sydasien	90 000
Sydförfattaren	10 000
Teatertidningen	300 000
Teknik & Kultur	25 000
Tidig Musik	100 000
Tidningen Boken*)	175 000
TLM	165 000
Trots allt*)	150 000
Träbiten	40 000
Utblick Landskap	100 000
Vest	50 000
Vi Mänkor*)	40 000
Vår lösen*)	200 000
Västerbotten	30 000
Zenit	60 000
Acklet	10 000
Öppen Scen	15 000
Östtimor Information/Merdeka	10 000
= 119 st	= 12 560 000

*) Bifall även på ansökan om bidrag för kassettutgåva. Kassettbidrag omfattar belopp motsvarande högst produktionskostnaden netto; för de 27 tidskrifterna sammanlagt högst 704 000 kr.

Avslag på ansökan om stöd till kulturtidskrifter budgetåret 1997.

Alfabetisk ordning. Första fördelningstillfället.

(109 st)

Tidskrift

Acta Americana	Handikappforskning pågår
Al Djisr – Bron	Hela Jordan*)
Almugtama	Hellenika
Alnoares	Helwest – Åsikt, ställnings-
Amningsnytt	tagande
Armanc	Hem och Samhälle
Atlas	Hlidskalf
Besa	Humanisten. Tidskrift för kul-
Bildkonstnären	tur- och livsåskådnings-
bis – bibliotek i samhälle	debatt
Blandaren	Hundliv
Brännpunkt Israel	Isen
Bulletinen – Information	Kalmar InvandrarMagasin
fr Sv-Tjeck Slovak Fören	Konstkalendern
Byggnadskultur	Krattan
CDM, Short Stories of Crime,	Kurdistans Sol
Detection and Mystery*)	Kvinnovetenskaplig tidskrift
Close-Up Magazine	Magasin Optimal
Cuba Nuestra	Manzil
Den	melos, En musiktidskrift
Desmala Sure	Miljö Sverige
Dragbladet	Miljötidningen
Dramat	Mjau Tidning för kattvänner
Dugir	Nordisk Arkitekturforskning
Dyslexi – aktuellt om läs- och	Nyheter från Mellersta Östern
skrivsvårigheter	Nyheter från Nicaragua
Ekinox (fd Ekinoxio)	Offensiv
Elevforum*)	Paideia
ETC, Tidningen	Pentagram
Ettehadieh	Peresêlke
etnollett	Pilgram En tidskrift för andlig
Faslnameje Zan	vägledning
Fëa Livia	Plebs Magasin
Fritänkaren	PM Kompetens
Gandhi Idag	PM-Kultur
Habari	Pomperipossa
Haimdagar, Sockenmagasinet	Psykodrama Nytt

På Österlen	Socialisten
Rabalder	Stortorget
Rabûn	The Indian
Radikalt Forum	Tro & Liv
Release Music Magazine	Tro & Tanke
Relevans, oberoende socialistisk studenttidning	Tvärtanten
Rig	Ullatti-Bladet
Roja Nu	Ung Center/Politisk Tidskrift
Romhorisont	Uttor Deshe
Safeer	Vad ska vi göra?
Samspråk	Venum
Sano û Sînema	Veritas
Simons Medlemsblad	Vildrosen
Skrivlustan	Visslingar och Rop
SkåneGenealogen	Västanbladet
Släkttavlan	Västgötabygden
Småsågaren	Yoboseyo
	ÖFS Meddelande o Flygvapenmusei årsbok Ikaros

= 102 st

*) Avslaget omfattar även ansökan om bidrag för kassettutgåva.

Avslag även till följande sju tidskrifter, som enbart ansökt om kassettbidrag: Arbetarhistoria, Bygd och Natur, DIK-Forum, Invandrar-rapport, Megafon, Moderna Tider, Ottar.

Stöd till kulturtidskrifter budgetåret 1997. Andra fördelnings-
tillfället.

Tidskrift	Bidrag 1997-03-24	Tidigare beslut budgetåret 1997
Armanc	20 000	avslag
Danstidningen	50 000	175 000
ETC, Tidningen	40 000	avslag
Hertha	50 000	bordl.
Kristdemokratisk Debatt	15 000	ej sökt
KRUT, Kritisk Utbildningstidskrift	100 000	400 000
melos, En musiktidskrift	50 000	avslag
Nittiotal, Tidskriften om litteratur och konst	400 000	375 000
Situation Stockholm	100 000	50 000
Socialistisk Debatt	20 000	30 000
Socialpolitik, Tidskriften *	250 000	ej sökt
Tidningen boken	30 000	175 000
= 12 st	1 125 000	

*) Bifall även på ansökan om bidrag för kassettutgåva. Kassettbidrag omfattar belopp motsvarande högst produktionskostnaden netto.

Avslag på ansökan om stöd till kulturtidskrifter budgetåret 1997.
Andra fördelningstillfället

Tidskrift	Tidigare beslut budgetåret 1997
café Existens – tidskrift för nordisk litteratur	bordlagd
Expo, demokratisk tidskrift	30 000
Fjärde Internationelen	bordlagd
Gnosis	bordlagd
Helwest – Åsikt, ställningstagande	avslag
Kris	bordlagd
Liv i Sverige-Bladet	ej sökt
Metamorfos	5 000
Nytt om Smide och Smeder	ej sökt
Ottar*)	ej sökt
RSU Bulletinen	ej sökt
ScanBike (Scandinavisk Custom & Biker Magazine)	ej sökt
Svarta Fanor	75 000
= 13 st	

*) Avslag även på ansökan om bidrag för kassettutgåva.

Stöd till kulturtidskrifter budgetåret 1997. Tredje fördelningstillfallet

Tidskrift	Bidrag 1997-05-16	Tidigare beslut budgetåret 1997
Bokvännen	30 000	ej sökt
Fenix*)	50 000	bordlagd
Invandrar rapport*)	20 000	ej sökt
Montage kulturanalys	130 000	bordlagd
Orientaliska studier	25 000	bordlagd
Situation Stockholm	80 000	150 000
= 6 st	335 000	

*) Bifall även på ansökan om bidrag för kassetttutgåva. Kassettbidrag omfattar belopp motsvarande högst produktionskostnaden netto.

Avslag på ansökan om stöd till kulturtidskrifter budgetåret 1997. Tredje fördelningstillfallet

Tidskrift	Tidigare beslut budgetåret 1997
ettnollett	avslag
Filmkonst	300 000
Isen	avslag; bordlagd
Miljötidningen	avslag
Paletten	400 000
Vi Mänskor	40 000
= 6 st	

Ansökan om stöd till kulturtidskrifter budgetåret 1997.

Fjärde fördelningstillfället

Tidskrift	Bidrag 1997-06-19	Tidigare beslut budgetåret 1997
glänta	avslag	70 000
Index	100 000	225 000
melos	avslag	50 000

Obs. Ett par tre vilande ansökningar behandlas först i november.

Bilaga 15

Enkätresultat kulturtidskrifter

För att få en aktuell bild över kulturtidskrifternas situation när det gäller främst distribution, porto och spridning på bibliotek samt den ökade kopieringen sändes en enkät till medlemmarna i Föreningen för Sveriges Kulturtidskrifter som tillsammans med utredningen svarade för utformningen av enkäten. Denna kompletterades med en enkät till övriga kulturtidskrifter som finns förtecknade i katalogen Kulturtidskrifter 1997 samt till de kulturtidskrifter som Progek därutöver har i sitt adressregister. Totalt gjordes 413 utskick och 169 svar kom in – en svarsprocent på ca 41 %. Fem svar var returer på grund av ändrad adress eller att kulturtidskriften upphört.

Skulle ni önska ersättning för kopiering?

Ja (53 %)	65
Nej	57
Totalt antal svar	122
Svarsprocent	30 %

Har portohöjningarna påverkat tidskriftens ekonomi?

Ja (73 %)	99
Nej	6
Vet ej	17
Marginellt	14
Totalt antal svar	136
Svarsprocent	33 %

Hur distribueras tidskriften?

Interpress	5
Pressbyrån	6
Tidsam	2
Bokhandeln	56
Bokcaféer	39
Progek	15

Press Stop	11
Direktförsäljning	75
Antal svar totalt	143
Svarsprocent	34 %

Resten är prenumererade

Hur stor andel av tidskriftens budget utgör porto/distribution?

Medeltal	32 %
----------	------

Typ av porto

Posttidning (65 % av de som svarat på frågan)	107
Brev	19
DR-brev	2
Marknadstidning	1
Massbrev	1
Föreningsbrev	35
Antals svar totalt	165
Svarsprocent	40 %

I enkäten finns en rad kommentarer som av utrymmesskäl inte har kunnat tas med men som har vägts in i det allmänna resonemanget.